

ISSN 2786-5940 (Print)
ISSN 2786-5959 (Online)

ISSUE 4, 2023

INNOVATION
and **SUSTAINABILITY**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ISSN 2786-5940 (Print)

ISSN 2786-5959 (Online)

DOI: 10.31649/ins

Scientific journal

**INNOVATION AND
SUSTAINABILITY**

Issue 4, 2023

Науковий журнал

INNOVATION AND SUSTAINABILITY

№ 4, 2023

Vinnytsia, 2023

INNOVATION AND SUSTAINABILITY

Науковий журнал

Затверджено як фахове видання категорії «Б» (наказ МОН №530 від 06.06.2022)

№ 4, 2023

Засновано в 2021 році

Виходить 4 рази на рік

Засновник: Вінницький національний технічний університет (Україна)

Наукова бібліотека України ім. В.І. Вернадського <http://nbuv.gov.ua/j-tit/innsus>

Журнал включено до наукометричних баз:

Google Scholar <https://scholar.google.com/citations?user=NMtUwkgAAAAJ&hl>

CrossRef <https://doi.org/10.31649/ins>

Index Copernicus <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=122801>

Головний редактор:

Спіфанова Ірина Юрївна, доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Вінницького національного технічного університету

Заступники головного редактора:

Буреннікова Наталія Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства і виробничого менеджменту Вінницького національного технічного університету

Джеджула В'ячеслав Васильович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри інженерних систем у будівництві Вінницького національного технічного університету

Відповідальний секретар:

Ткачук Людмила Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедри фінансів та інноваційного менеджменту, Вінницький національний технічний університет

Члени редакційної колегії:

Kęsy Marcin, доктор філософії (Польща); **Mihajlović Iris**, доктор філософії (Хорватія); **Sahure Gonca Tellİ**, доктор філософії (Туреччина); **Байдала В. В.**, д-р. екон. наук; **Боєнко О. Ю.**, канд. екон. наук; **Брігченко І. Г.**, д-р. екон. наук (Болгарія); **Гавловська Н. І.**, д-р. екон. наук; **Длугопольський О. В.**, д-р. екон. наук; **Думанська І. Ю.**, д-р. екон. наук; **Єрмак С. О.**, д-р. екон. наук; **Завербний А. С.**, д-р. екон. наук; **Зянько В. В.**, д-р. екон. наук; **Карачина Н. П.**, д-р. екон. наук; **Климчук М. М.**, д-р. екон. наук; **Козловський В. О.**, канд. екон. наук; **Кравчик Ю. В.**, канд. екон. наук; **Краус К. М.**, канд. екон. наук; **Лавров Р. В.**, д-р. екон. наук; **Нікіфорова Л. О.**, канд. екон. наук; **Приказюк Н. В.**, д-р. екон. наук

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Вінницького національного технічного університету, протокол № 7 від 26.12.2023

Адреса редакції: редакція журналу «Innovation and Sustainability», к. 2222, Вінницький національний технічний університет, вул. Хмельницьке шосе, 95, м. Вінниця, Україна, 21021

Телефон: +380679609804

e-mail: is@vntu.edu.ua

web: <https://ins.vntu.edu.ua/>

Ідентифікатор медіа R30-01505.

Внесено до Реєстру суб'єктів у сфері друкованих медіа за рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1234 від 31.10.2023 р.

© Вінницький національний технічний університет, 2023

© Редакція журналу «Innovation and Sustainability», 2023

INNOVATION AND SUSTAINABILITY

SCIENTIFIC JOURNAL

Professional publication of category «B»

Issue 4, 2023

Published since 2021 year

Quarterly

Establisher: Vinnytsia National Technical University (Ukraine)

National Library of Ukraine named after V. Vernadsky <http://nbuv.gov.ua/j-tit/innsus>

The journal is included in scientometric databases:

Google Scholar <https://scholar.google.com/citations?user=NMtUwkgAAAAJ&hl>

CrossRef <https://doi.org/10.31649/ins>

Index Copernicus <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=122801>

Chief Editor:

Yepifanova Iryna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance and Innovation Management, Vinnytsia National Technical University

Deputy Editors-in-Chief:

Burennikova Nataliia, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Enterprise Economics and Production Management, Vinnytsia National Technical University

Dzhedzhula Viacheslav, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of engineering systems in construction Vinnytsia National Technical University

Executive Secretary:

Tkachuk Lyudmila, Candidate of Economic Sciences, Associated Professor, Associated Professor of the Department of Finance and Innovation Management, Vinnytsia National Technical University

Editorial board:

Kęsy Marcin, PhD (Bydgoszcz, Poland), **Mihajlović Iris**, PhD (Dubrovnik, Croatia); **Sahure Gonca Telli**, PhD (Dogus, Turkey), **Baidala Viktoriia**, Doctor of Economic Sciences (Kyiv, Ukraine); **Boienko Olena**, Candidate of Economic Sciences (Vinnytsia, Ukraine); **Britchenko Igor**, Doctor of Economic Sciences (Sofia, Bulgaria); **Havlovska Nataliia**, Doctor of Economic Sciences (Khmelnitsky, Ukraine); **Dluhopolskyi Oleksandr**, Doctor of Economic Sciences (Ternopil, Ukraine); **Dumanska Ilona**, Doctor of Economic Sciences (Khmelnitsky, Ukraine); **Yermak Svitlana**, Doctor of Economic Sciences (Odessa, Ukraine); **Zaverbnyj Andriy**, Doctor of Economic Sciences (Lviv, Ukraine); **Zyanko Vitaliy** (Vinnytsia, Ukraine); **Karachyna Nataliia**, Doctor of Economic Sciences, (Vinnytsia, Ukraine); **Klymchuk Maryna**, Doctor of Economic Sciences (Kyiv, Ukraine); **Kozlovskiy Volodymyr**, Candidate of Economic Sciences (Vinnytsia, Ukraine); **Kravchyk Yurii**, Candidate of Economic Sciences (Khmelnitsky, Ukraine); **Kraus Kateryna**, Candidate of Economic Sciences (Kyiv, Ukraine); **Lavrov Ruslan**, Doctor of Economic Sciences, (Chernihiv, Ukraine); **Nikiforova Liliia**, Candidate of Economic Sciences (Vinnytsia, Ukraine); **Prykaziuk Nataliia**, Doctor of Economic Sciences (Kyiv, Ukraine)

Recommended for publication by the decision of the Academic Council of Vinnytsia National Technical University, protocol № 7 from 26.12.2023

Editorial board address: Scientific journal «Innovation and Sustainability», room 2222, Vinnytsia National Technical University, Khmelnytsky highway, 95, 21021, Vinnytsya, Ukraine.

Telephone: +380679609804

e-mail: is@vntu.edu.ua

web: <https://ins.vntu.edu.ua/>

Media Identifier R30-01505

Entered into the Register of entities in the field of printed media by the decision of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting No. 1234 dated October 31, 2023

© Vinnytsia National Technical University, 2023
© Editorial board Innovation and Sustainability, 2023

ЗМІСТ

Мороз О. О., Кисса О. В.

Функції міжнаціональних команд віддаленої підтримки кінцевих користувачів інформаційних систем в глобальному ІТ підприємстві 6

Длугопольський О. В., Біловус Н. І.

Детермінанти поведінки покупців на споживчому ринку України в умовах воєнного стану 19

Гайда Ю. І., Шайнюк Б. Л.

Ринок зерна в ретроспективі та перспективі: глобальний аналіз 30

Роледерс В. В., Кукель Г. С.

Розробка трансформаційної моделі життєвого циклу проекту циркулярної економіки 41

Вірковська А. А., Заклекта О. І., Лавренчук В. Р.

Оцінка експортного потенціалу національних агрокомпаній за умов повномасштабного вторгнення РФ 48

Прицюк Л. А., Остра Н. В.

Роль депозитних сертифікатів НБУ в умовах воєнного стану 58

Єпіфанова І. Ю., Джеджула В. В., Каплун Р. А.

Особливості стратегічного управління підприємствами в умовах воєнного стану 64

Вітюк А. В., Залєвська А. О.

Аналіз розвитку ринку кавових напоїв в Україні 72

Братюк В. П., Петричко М. М., Полак А. Є.

Оцінка стану та фінансових показників ринку страхових послуг України 81

Феєр О. В., Хаустова К. М., Густі С. М.

Стратегічне управління підприємством в умовах воєнного стану 90

Шиманська О. П., Гдаль І. О.

Практичні аспекти реалізації корпоративної соціальної відповідальності (на прикладі вітчизняного банківського сектору) 98

CONTENTS

Moroz O., Kyssa O. Functions of international remote end-user support teams of information systems in a global IT company	6
Dluhopolskyi O., Bilovus N. Determinants of buyer behavior on the consumer market Ukraine under the conditions of marital state	19
Haida Y., Shainiuk B. The grain market in retrospect and outlook: a global analysis	30
Roleders V., Kukel H. Development of the transformation model of the circular economy project life cycle	41
Virkovska A., Zaklekta O., Lavrenchuk V. Assessment of the export potential of national agricultural companies under the conditions of a full-scale invasion of RF	48
Prytsiuk L., Ostra N. The role of the NBUs deposit certificates in wartime	58
Yepifanova I., Dzhezhdzula V., Kaplun R. Features of strategic management of enterprises in conditions of war	64
Vitiuk A., Zalievska A. Analysis of the development of the coffee beverages market in Ukraine	72
Bratiuk V., Petrychko M., Polak A. Assessment of the state and financial performance of the Ukrainian insurance market	81
Feier O., Khaustova K., Gusti S. Strategic management of an enterprise under martial law	90
Shymanska O., Hdal I. Practical aspects of the corporate social responsibility implementation (on the example of the domestic banking sector)	98

УДК 338.4

МОРОЗ Олена Омелянівна

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри підприємництва, логістики та менеджменту,
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3337-3345
e-mail: oomoroz@ukr.net

КИССА Олександр Вікторович

аспірант, кафедра підприємництва, логістики та менеджменту,
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0009-0003-8859-5829
e-mail: ol.kyssa@gmail.com

ФУНКЦІЇ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ КОМАНД ВІДДАЛЕНОЇ ПІДТРИМКИ КІНЦЕВИХ КОРИСТУВАЧІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В ГЛОБАЛЬНОМУ ІТ ПІДПРИЄМСТВІ

В статті досліджено та проаналізовано функції та моделі міжнаціональних команд технічної підтримки в глобальних ІТ компаніях у контексті постійної модернізації інформаційних систем. Здійснено огляд останніх наукових досліджень та публікацій в галузі інформаційних систем та менеджменту команд підтримки з метою визначення сучасних тенденцій та функцій міжнаціональних команд у глобальному ІТ середовищі. Основні проблемні аспекти в рамках об'єкта досліджень: роль організаційної підтримки у впровадженні ефективної віддаленої роботи, глобальне управління ІТ, стратегії управління конфліктами в мультикультурних командах та інноваційні методи віддаленої співпраці. В статті визначено внески відомих дослідників та оцінено вплив їхніх досліджень на загальний розвиток даного напрямку досліджень. Крім того, автори статті поставили за своє завдання визначення нових теоретичних підходів та оптимальних моделей організації міжнаціональних команд технічної підтримки, враховуючи унікальні виклики та культурні особливості, специфічні для галузі ІТ. Напрямок дослідження в статті полягає в глибокому розгляді та узагальненні функцій міжнаціональних команд технічної підтримки кінцевих користувачів інформаційних систем в глобальному ІТ підприємстві з метою поглиблення і виявлення нових аспектів у науковому дискурсі та визначення напрямків подальших досліджень у даній галузі.

***Ключові слова:** ІТ підприємство, ІТ інфраструктура, інформаційні технології, технічна підтримка, програмне забезпечення, апаратне забезпечення, комунікація, кінцеві користувачі*

JEL classification: L86; M15

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.6.18>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Перманентний прогрес у сфері інформаційних технологій та еволюція моделей бізнесу сприяють постійній модернізації інформаційних систем. Нові стратегії управління, що використовують інформаційні системи, сприяють ефективнішому прийняттю рішень, враховуючи фактори, такі як визначеність,

ризик та невизначеність. Зокрема, на фоні зростаючої складності глобальних ІТ підприємств, функції міжнаціональних команд технічної підтримки визначають не лише ефективність та безперебійність функціонування інформаційних систем, але й впливають на стратегічне управління технічними аспектами бізнесу. У даному контексті, вивчення цієї теми відкриває можливість детального аналізу внутрішньоорганізаційних процесів та взаємодії між міжнародними командами

технічної підтримки в глобальних ІТ компаніях.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Всебічний аналіз останніх наукових висновків та публікацій у галузі інформаційних систем та менеджменту команд підтримки кінцевих користувачів цих систем, швидкий та безперервний розвиток даної галузі вимагають критичного огляду найновіших наукових праць для визначення сучасних тенденцій, виявлення прогалин у знаннях та оцінки використаних методологічних підходів.

Огляд широкого спектру рецензованих статей, матеріалів конференцій, монографій та інших публікацій з визначеної області, ретельний аналіз цих джерел та публікацій спрямовано на створення актуального узагальнення сучасного стану знань, що може надати цінні висновки для науковців, дослідників та фахівців у даній сфері.

Основні теми попередніх досліджень, які розглядаються при формуванні поточного аналізу, включають:

- Роль організаційної підтримки в ефективному впровадженні дистанційної роботи [1];
- Глобальний ІТ менеджмент [2];
- Мультикультурні команди та управління конфліктами [3];
- Методи та системи для віддаленої співпраці [4].

Шляхом критичного оцінювання методологій, теоретичних рамок та емпіричних висновків, дослідження спрямоване на внесення вкладу у поточний дискурс та визначення напрямків подальших досліджень у галузі інформаційних систем та менеджменту команд підтримки кінцевих користувачів цих систем в глобальному ІТ підприємстві. Аналізуючи вказані вище теми, хочемо розкрити основні моделі та функції міжнародних команд технічної підтримки кінцевих користувачів інформаційних систем в глобальному ІТ підприємстві.

Крім того, стаття також частково висвітлює значущі внески відомих дослідників, таких як Prithwiraj Choudhury [5], Ethan Bernstein [6,7] та аналізує вплив їхньої роботи на загальну академічну спільноту. Цей аналіз слугує не лише джерелом інформації для науковців та дослідників, але також спрямований на

визначення напрямків майбутніх досліджень та надихання інноваційних підходів у змінному ландшафті зазначеної галузі.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Попередні дослідження інших авторів з дотичних тем залишають суттєві аспекти моделей та функцій міжнародної команди підтримки кінцевих користувачів інформаційних систем в глобальному ІТ підприємстві невизначеними та недостатньо деталізованими. Також вони не враховують унікальних викликів та особливостей, які виникають при управлінні міжнародною командою в галузі ІТ. Формування моделі та функцій таких команд підтримки кінцевих користувачів вимагає розуміння організаційної структури ІТ підтримки в тій чи іншій глобальній ІТ компанії, а також врахування згаданих вище викликів і культурних відмінностей, що наразі недостатньо окреслені та проаналізовані у схожих темах наукових праць.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження функцій та теоретичних моделей міжнародної команди підтримки кінцевих користувачів інформаційних систем в глобальному ІТ підприємстві. Стаття спрямована на аналіз сучасних тенденцій у формуванні та ефективному функціонуванні міжнародних команд, а також на розгляд теоретичних підходів до їхньої організації у контексті глобального інформаційного середовища.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Міжнародні команди технічної підтримки користувачів відіграють критичну роль в глобальних ІТ підприємствах, особливо тих, що мають клієнтів та користувачів у різних країнах та регіонах. Такі команди повинні взаємодіяти з клієнтами з різних культур, розуміти різноманіття мов та технічних вимог. Віддалена технічна підтримка кінцевих користувачів відіграє

вирішальну роль у забезпеченні безперебійної доставки ІТ послуг у глобальній компанії, особливо із зростанням можливості працювати віддалено. Нижче поданий перелік та детальний аналіз моделей та функцій віддаленої технічної підтримки кінцевих користувачів в глобальній ІТ компанії.

1. Встановлення програмного забезпечення та оновлень (Software Installation and Updates).
2. Підтримка апаратного забезпечення (Hardware Support).
3. Відповідність вимогам компанії та впровадження політики безпеки (Compliance and Security Policy Enforcement).
4. Підтримка мережевого з'єднання та VPN (Network Connectivity and VPN).
5. Підтримка інструментів комунікації та співпраці (Communication and Collaboration Tools Support).
6. Управління кінцевими пристроями (Mobile Device Management / Endpoint Management).

7. Моніторинг та обслуговування (Monitoring and Maintenance).
8. Документація та звітність (Documentation and Reporting).
9. Співпраця з іншими відділами технічної підтримки (Collaboration with other Support departments).
10. Ресурси самообслуговування (Self-Service Resources).
11. Аналіз відгуків користувачів (End-User Feedback Analysis).
12. Резервне копіювання та відновлення даних (Backup and Data Recovery).
13. Безперервне навчання та покращення навичок (Continuous Training and Skill Development).

Розкриємо ключові функції (рис. 1) віддаленої технічної підтримки кінцевих користувачів інформаційних систем в глобальному ІТ підприємстві.

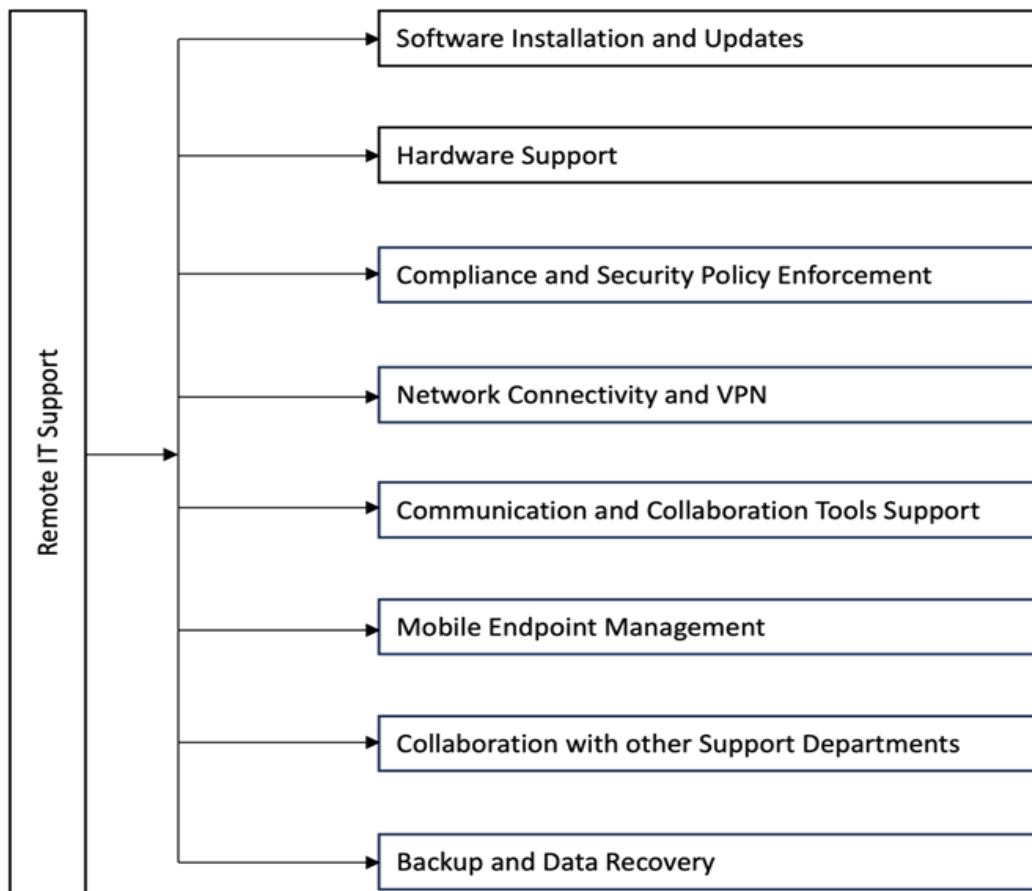

Рис. 1. Ключові функції віддаленої технічної підтримки (розроблено на основі [1-9])

1. Встановлення програмного забезпечення та оновлень (Software Installation and Updates).

У реаліях швидкозмінного інформаційного середовища важливу роль відіграє технічна підтримка, яка забезпечує не лише встановлення, але і безперервне оновлення програмного забезпечення. Однією з важливих функцій технічної підтримки є діагностика та вирішення проблем, що виникають під час встановлення чи оновлення програмного забезпечення. Це включає в себе аналіз помилок, виявлення несправностей та їх швидке усунення. Крім того, консультація користувачів про правильне використання програм та можливості вирішення їхніх проблем є невід'ємною частиною технічної підтримки. Оновлення програмного забезпечення необхідно здійснювати з численних причин, таких як виявлення нових вразливостей, можлива втрата конфіденційних даних користувача, зменшення продуктивності старих версій та відсутність відповідності інтерфейсу чи функціоналу вимогам користувача. Найсуттєвішим етапом у життєвому циклі програмного продукту є підтримка після випуску, що відома як супровід. Супровід програмного продукту – це тривалий процес удосконалення, оптимізації та виправлення недоліків програмного забезпечення після його введення в експлуатацію [10].

Постійне оновлення програмного забезпечення є ключовим для забезпечення безпеки та продуктивності. Незважаючи на це, користувачі часто відкладають оновлення з різних причин, таких як небажаність нововведень, зайнятість та необхідність пристосування до змін. Для розв'язання цих проблем розробники використовують різні методи поширення оновлень, такі як примусове оновлення, яке може включати блокування застарілих версій та постійне нагадування про необхідність оновлення, або фонове, безшовне оновлення. Обираючи відповідний метод, розробники раціоналізують імплементацію змін та оновлень в програмному забезпеченні, спрямовуючи зусилля на підтримку та розвиток останніх версій.

В результаті, оновлення програмного забезпечення відіграє ключову роль у

забезпеченні безпеки та розвитку інформаційних систем. ІТ підтримка відслідковує версії програм, вчасно впроваджуючи нові оновлення. Це допомагає не лише у вирішенні виявлених помилок, але і в запобіганні вразливостям перед новими загрозами та атаками. Захист від потенційних загроз та регулярні оновлення сприяють підвищенню безпеки та ефективності програмного забезпечення.

Технічна підтримка програмного забезпечення та оновлень визначається як ключовий фактор для забезпечення надійності та безпеки інформаційних технологій. Вона забезпечує ефективне встановлення програм, вчасне вирішення технічних проблем, консультацію користувачів та безперебійне оновлення для захисту від нових загроз та забезпечення розвитку програмного забезпечення.

2. Підтримка апаратного забезпечення (Hardware Support).

В сучасному інформаційному середовищі важливість ефективної роботи апаратного забезпечення ноутбуків та ПК визнається ключовою. Однією з важливих операцій є віддалена діагностика обладнання. Спеціалізовані програми та засоби моніторингу дозволяють визначати стан жорсткого диска, пам'яті, процесора та інших компонентів, а також отримувати інформацію про температуру, напругу та інші показники в реальному часі.

Підтримка апаратного забезпечення (рис. 2) є комплексним підходом, який гарантує швидке та ефективне вирішення проблем, зменшуючи час витрат та покращуючи доступність обладнання для кінцевих користувачів.

Важливою частиною є віддалене виправлення проблем, яке може включати в себе вдале виконання операцій для виправлення неполадок, перезавантаження системи та відновлення послідовних операцій. Також можливе віддалене відновлення драйверів для апаратного забезпечення. Віддалене управління BIOS/UEFI відкриває можливість конфігурації та налаштування базового програмного забезпечення обладнання.

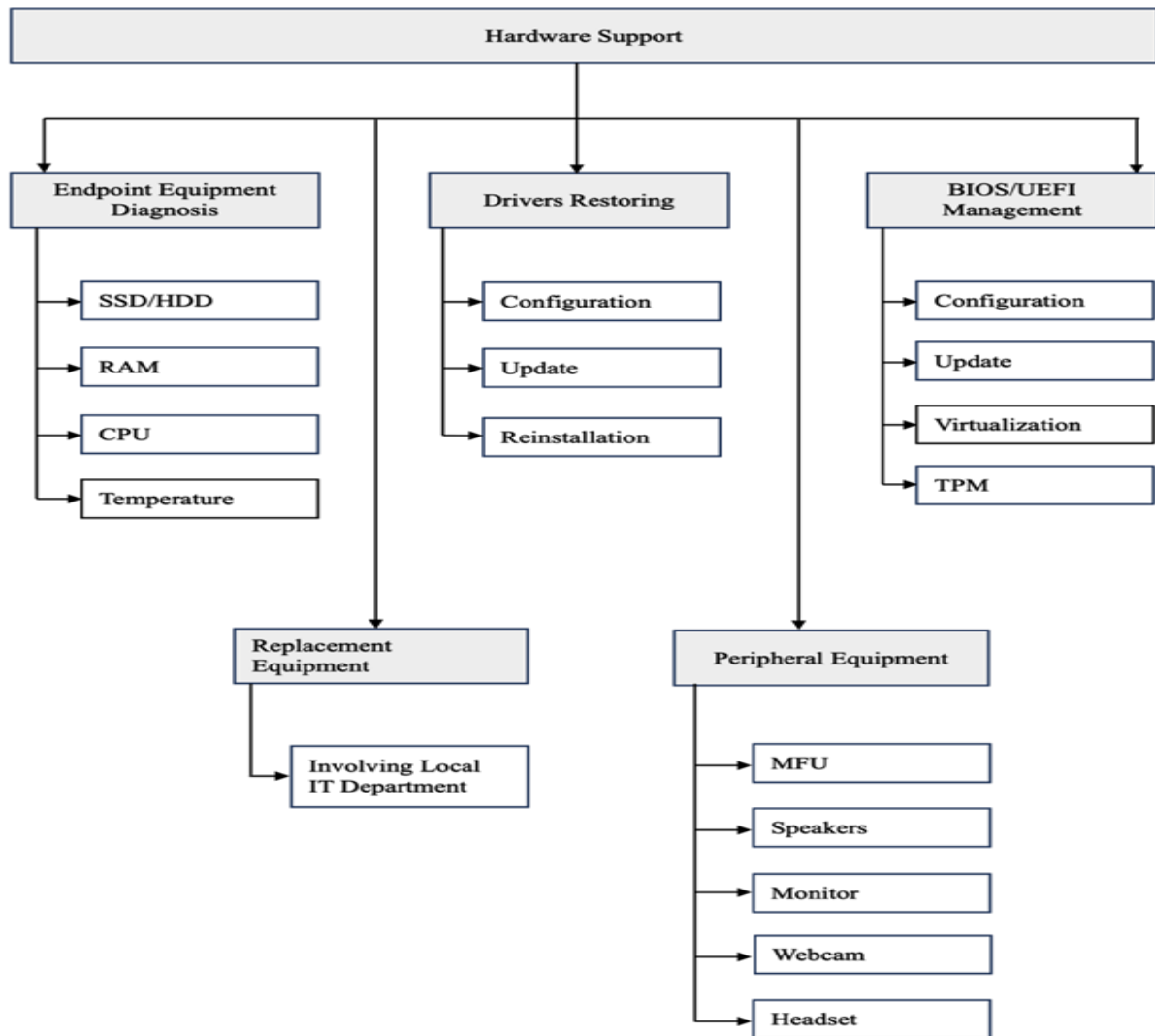

Рис. 2. Підтримка апаратного забезпечення кінцевих користувачів (розроблено на основі [11-13])

Для віддаленого тестування обладнання застосовуються спеціалізовані тести, що дозволяють перевірити працездатність конкретних апаратних компонентів, таких як тестування пам'яті чи жорсткого диска.

Також команда Remote IT Support проводить віддалене оновлення драйверів та вбудованого програмного забезпечення, забезпечуючи актуальність та безпеку системи.

3. Відповідність вимогам компанії та впровадження політики безпеки (Compliance and Security Policy Enforcement).

Однією з головних проблем, з якою стикається сучасний бізнес, є усунення вразливості інформаційної безпеки, спричиненої поведінкою працівників. Це стосується таких дій, як потрапляння на фішингові електронні листи, розголошення приватної інформації друзям та родичам, а також пошук особистих даних про себе.

Враховуючи ключову роль інформаційних технологій на сучасних підприємствах, інформаційна безпека має бути фундаментальним компонентом сучасного планування та управління підприємством. У цьому контексті інформаційна безпека стосується ступеня, до якого корпоративна інформація залишається захищеною від розкриття, модифікації або знищення через навмисний або несанкціонований доступ. Хоча організації часто покладаються на технологічні рішення для захисту від порушень безпеки, важливо визнати, що технології самі по собі не можуть забезпечити інформаційну безпеку без впровадження надійної політики управління.

Аналіз літератури показує, що різні поведінкові теорії використовувалися для вивчення ставлення працівників до дотримання вимог інформаційної безпеки та зусиль щодо запобігання зловживанню та порушенню системи. Також свідчить про те,

що існуючі теоретичні розробки виявилися ефективними у визначенні факторів, які підвищують відповідність або запобігають зловживанням системою. Однак одним з основних недоліків цих досліджень є те, що вони розглядають проблему лише з організаційної точки зору, не враховуючи точку зору користувачів [14-17].

4. Підтримка мережевого з'єднання та VPN (Network Connectivity and VPN).

Слово "мережа" одразу наводить на думку звичайний набір підозрюваних – сервери, пристрої зберігання даних, комутатори, брандмауери, маршрутизатори, принтери та настільні комп'ютери. Ми також можемо подумати про такі речі, як смартфони, стаціонарні телефони та планшети. Однак сьогоднішня мережа включає в себе багато інших речей, про які ми можемо навіть не подумати – факсимільні апарати, поштові машини, роботизовані виробничі машини, системи опалення та кондиціонування повітря, системи освітлення, системи безпеки і навіть такі речі, як розважальні системи, холодильники, тостери і кавоварки. У мережі всі ці пристрої з'єднані один з одним і спілкуються один з одним, щоб виконувати роботу, яку ми просимо, і полегшувати наші завдання та життя [18].

Існує кілька типів мереж:

- Локальні мережі (LAN).

Використовуються для з'єднання пристроїв у невеликій географічній зоні, наприклад, вдома або в офісі;

- Глобальні мережі (WAN). З'єднують пристрої на великих відстанях, наприклад, між різними країнами або континентами;

- Міські мережі (MAN). Використовуються для з'єднання пристроїв у певній географічній зоні, наприклад, у місті чи університетському містечку;

- Віртуальні приватні мережі (VPN). Це метод розширення приватної мережі через глобальну, наприклад, через Інтернет. Вони дозволяють користувачам надсилати та отримувати дані через спільні або публічні мережі так, ніби їхні комп'ютерні пристрої безпосередньо підключені до приватної мережі.

Компоненти мережі включають такі пристрої, як комп'ютери, сервери, маршрутизатори, комутатори та концентратори. Протоколи – це правила і стандарти, які використовуються для керування обміном даними між пристроями в мережі.

Networking (рис. 3) є важливим аспектом сучасної комунікації і дозволяють обмінюватися інформацією, ресурсами та послугами між різними пристроями та мережами. Розуміння різних типів мереж, компонентів мережі та протоколів, що використовуються в мережі, є надзвичайно важливим для Remote End-Users IT Support та Network Support команд. Оскільки технології продовжують розвиватися, мережі й надалі відіграватимуть життєво важливу роль у комунікації людей та пристроїв по всьому світу.

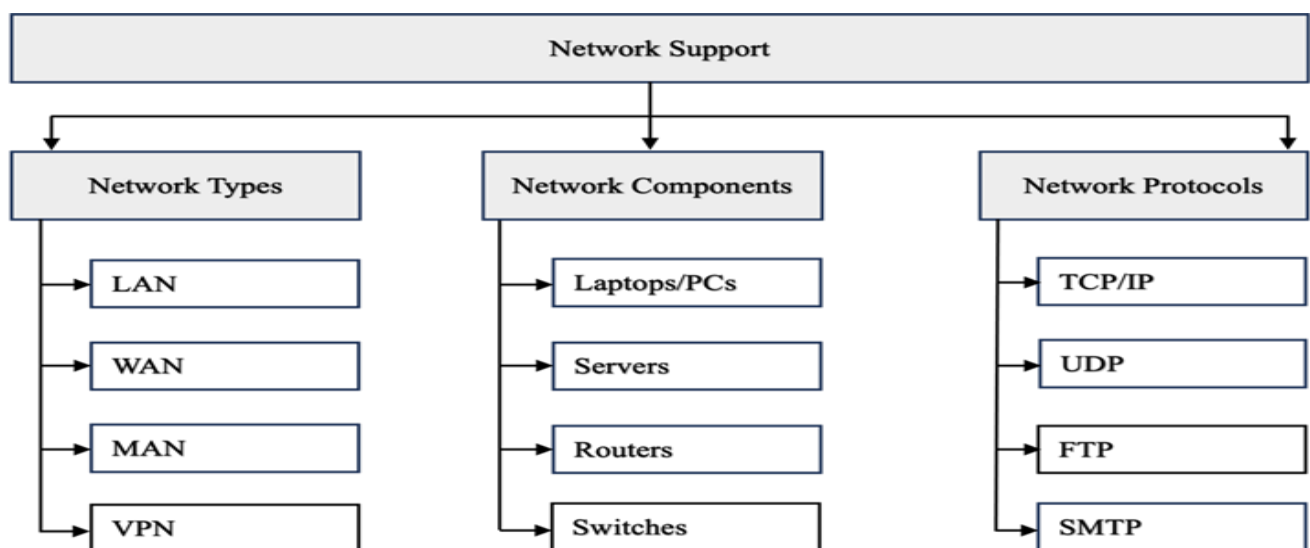

Рис. 3. Основні компоненти мережевої ІТ інфраструктури (розроблено на основі [18-20])

5. Підтримка інструментів комунікації та співпраці (Communication and Collaboration Tools Support).

Щоб максимально використати можливості, які надає глобальна економіка, підприємствам необхідна комплексна, оптимізована комунікаційна інфраструктура. Така, яка об'єднує всі їхні комунікаційні пристрої та програмне забезпечення – Unified Communication (UC). В середовищі UC всі інструменти комунікації від передачі голосу, даних, відеоконференцій та миттєвих повідомлень (Instant Messaging) до електронної пошти та текстових повідомлень – повністю інтегровані в режимі реального часу. На жаль, економічний спад змусив багато організацій скоротити витрати на IT або, принаймні, зробити більш виважені інвестиції з кількісно вимірюваною економічною вигодою. Для багатьох фірм це означає, що UC залишається поза увагою.

Для кінцевих користувачів – це цілий новий світ комунікацій, в якому немає різниці між офісними, мобільними і навіть домашніми телефонними лініями. Щоб покращити бізнес-результати, зменшити витрати та сприяти екологічній стійкості, UC інтегрує різні комунікаційні додатки. До них відносяться:

Telephony and Voice (включаючи традиційні телефонні дзвінки, IP-телефонію та мобільні дзвінки);

Instant Messaging & Presence (надсилання швидких повідомлень між користувачами та відображення статусу доступності користувача для вибраної групи інших користувачів);

Meeting Solutions (відеоконференції, веб-конференції та аудіоконференції, які забезпечують мультимедійний зв'язок між користувачами в режимі реального часу);

Email (дозволяє користувачам надсилати текстові та мультимедійні повідомлення, включаючи голосову пошту, в асинхронному режимі);

Collaboration applications (містять різні види програмного забезпечення, що полегшують командну роботу та дозволяють одночасно працювати над спільними даними та документами (наприклад, календар, спільні віртуальні простори, дошки для доповідей));

Call center solutions (Рішення для управління колл-центрами об'єднують програми телефонії, технології обміну повідомленнями та бази даних клієнтів в ефективну уніфіковану систему. Також ці рішення можуть миттєво надавати співробітникам ресурси для забезпечення більш високого рівня обслуговування кінцевих користувачів) [21; 22].

6. Управління кінцевими пристроями (Mobile Device Management / Endpoints Management).

Так само, як і традиційні кінцеві точки (Endpoints) ПК, принтери та мережеві пристрої, мобільні пристрої переносять дані, вони вразливі, і працівники залежать від них у виконанні своїх завдань. І хоча більшість організацій мають добре розроблені стратегії управління кінцевими точками, багато хто ще не зробили логічного кроку до перенесення мобільних пристроїв до даного сервісу [23].

Команди IT Support можуть виконувати (рис. 4) чотири адміністративні функції:

Enroll; Take inventory; Configure; Secure.

Рис. 4. Mobile Device Management (джерело [24])

Основним аргументом щодо включення мобільних пристроїв до управління кінцевими точками є те, що вони відіграють надто важливу роль, щоб ігнорувати їх, коли працівники намагаються виконати свою роботу. У цьому є як плюси, так і мінуси.

Переваги.

У перспективних компаніях технічна підтримка охоче підтримує всі пристрої допущені до мережі, навіть якщо вони належать особисто працівникам (BYOD). Коли справа доходить до підвищення продуктивності співробітників на мобільних пристроях вони підтримують такі інновації, як VoIP-зв'язок, хмарні додатки для зберігання даних, гнучкість робочого місця та важливі для компанії програмні додатки. Одне дослідження вказує на 16%-й розрив у продуктивності, що становить понад шість годин на тиждень між роботодавцями, які добре використовують мобільні технології, і тими, хто використовує їх недостатньо.

Недоліки.

Безперечно, мобільні пристрої є точкою входу для загроз в безпеці, а це означає, що безпека кінцевих точок повинна охоплювати безпеку мобільних пристроїв. Nokia повідомляє, що в цілому загалом, рівень зараження мобільних пристроїв зріс на 63% з

першої половини 2016 року до другої половини цього ж року, а рівень зараження смартфонів зокрема зріс на 83% за цей період. Будь-який мобільний пристрій достатньо маленький, щоб його можна було легко загубити або вкрати і, незважаючи на заходи проти крадіжок, вбудовані в смартфони, пристрої залишаються непереборною спокусою для злодіїв. Незахищений викрадений пристрій може швидко стати чорним ходом до мережі.

7. Співпраця з іншими відділами технічної підтримки (Collaboration with other Support departments).

Команда технічної підтримки може складатися з однієї особи або кількох підрозділів та членів. Більшість великих організацій мають внутрішню команду ІТ підтримки, яка допомагає кінцевим користувачам, коли вони стикаються з будь-якою технічною проблемою. Залежно від рівня обслуговування, підтримка ІТ інфраструктури може надаватися різними способами: електронною поштою, телефоном, відео або живим чатом чи чат-ботами. З деякими варіаціями, типова інфраструктура ІТ підтримки зазвичай організована наступним чином, використовуючи рівні підтримки (рис. 5).

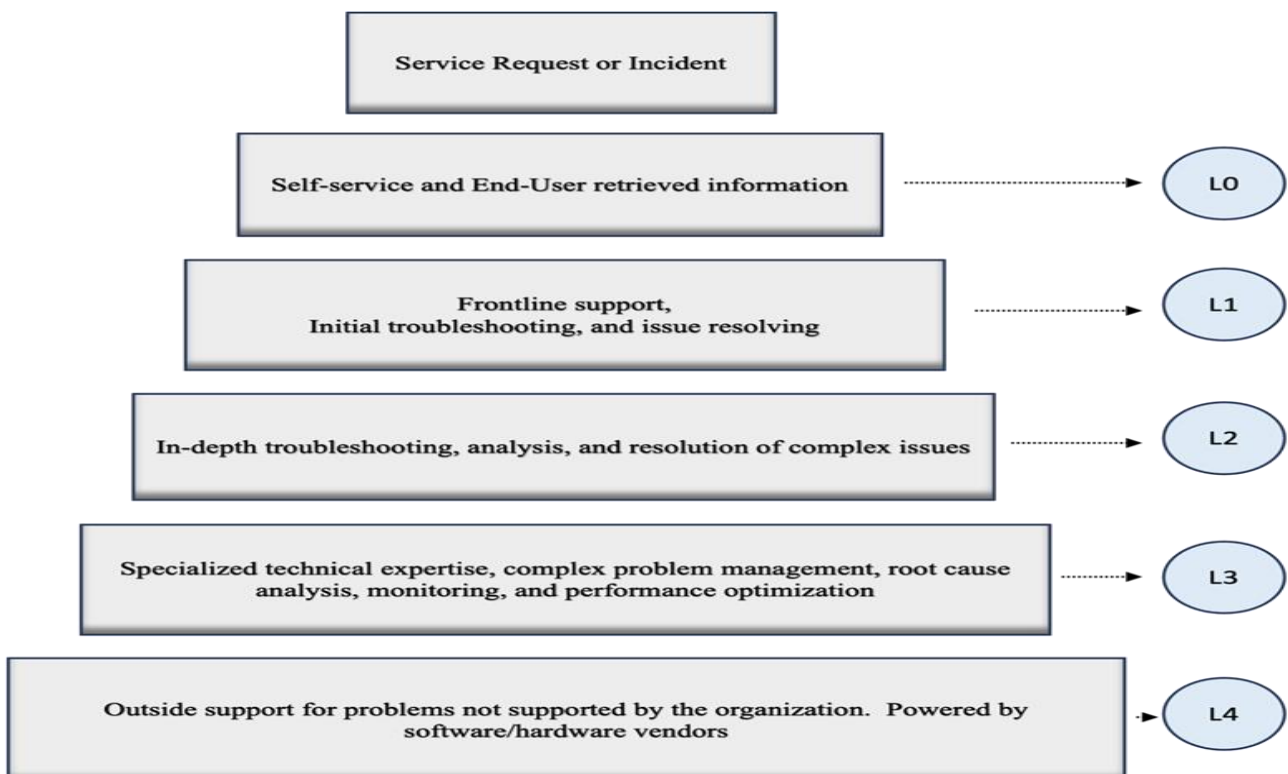

Рис. 5. Рівні ІТ підтримки кінцевих користувачів (розроблено на основі [25; 26])

Багато компаній модифікують шаблон (табл. 1) і комбінують рівні підтримки відповідно до своїх ресурсів та філософії. У деяких організаціях функції рівня 1 і рівня 2

виконує один і той самий персонал. Інші компанії можуть поєднувати, наприклад, функції рівня 2 і рівня 3.

Таблиця 1

Організація ІТ підтримки інфраструктури компанії

IT Support Level	Function	Support methodology	Staffing needs
Рівень 0	Самообслуговування	Користувачі отримують інформацію з веб-сторінок та мобільних додатків, включаючи поширені запитання, детальну інформацію про продукт та технічну інформацію, публікації в блогах, посібники. Користувачі також використовують додатки для доступу до сервісних каталогів послуг, де вони можуть запитувати та отримувати послуги без залучення ІТ-персоналу.	Вимагає технічних та маркетингових ресурсів для створення, підтримки та оновлення інформації про продукт та сервіси. Співробітники рівня 1 відповідають на запити, отримані через електронну пошту, дзвінки або систему запитів.
Level 1	Базова допомога зі сторони Service Desk	Підтримка основних питань користувачів, таких як вирішення проблем використання та виконання запитів до служби підтримки, які потребують участі ІТ-спеціалістів. Якщо рішення недоступне, персонал рівня 1 ескалює інциденти на вищий рівень технічної підтримки.	Технічний персонал нижчої ланки, навчений вирішувати відомі проблеми та виконувати запити на обслуговування за допомогою готових шаблонів.
Level 2	Глибока технічна підтримка	Досвідчені та обізнані технічні спеціалісти оцінюють проблеми та надають рішення, які не можуть бути вирішені на рівні 1. Якщо рішення недоступне, підтримка рівня 2 ескалює інцидент на рівень 3.	Технічний персонал з глибокими знаннями про продукт та сервіси. Це не обов'язково інженери та програмісти, які розробили та створили продукт та сервіси.
Level 3	Експерти з підтримки продукту та сервісів	Технічний персонал рівня 3 намагається повторити проблеми та визначити першопричини, використовуючи дизайн продукту, код або специфікацію. Нові виправлення документуються для використання персоналом рівнів 1 і 2.	Фахівці рівня 3 як правило, найбільш висококваліфіковані і можуть включати в себе головних архітекторів або інженерів, які створили продукт або сервіс.
Level 4	Зовнішня підтримка запитів, які не підтримуються компанією	Контрактна підтримка елементів, що надаються, але не обслуговуються безпосередньо організацією, включаючи підтримку принтерів, програмного забезпечення постачальника, та інші аутсорсингові послуги. Запити надсилаються до служби підтримки 4-го рівня і їх виконання контролюється організацією.	Постачальники та бізнес-партнери, що надають підтримку та послуги для товарів що використовуються компанією.

Джерело: узагальнено автором на основі даних [25; 26]

8. Резервне копіювання та відновлення даних (Backup and Data Recovery).

Резервне копіювання даних – це практика копіювання даних з першого до другого місця, для захисту у випадку катастрофи, аварії або зловмисних дій. Дані є основою сучасних організацій, і втрата даних може завдати

великої шкоди і порушити бізнес-операції. Ось чому резервне копіювання даних важливо для всіх компаній, як великих, так і малих. Зазвичай під резервним копіюванням даних розуміють всі необхідні дані, які є на сервері або локальному комп'ютері. Це можуть бути документи, мультимедійні файли,

конфігураційні файли та файли реєстру. Фактично, будь-які дані, які ви хочете зберегти, можна зберегти у вигляді резервної копії або просто копії [27-29].

Disaster Recovery Plan (план аварійного відновлення). Розуміння потенційного впливу катастроф на бізнес і важливість наявності стратегії резервного копіювання даних є частиною комплексного плану аварійного відновлення. Поглянемо на наступну статистику:

- Cost of Downtime (вартість простою) – за даними Gartner, середні витрати бізнесу становлять 5,600 доларів за хвилину;

- Survival rate (рівень виживання) – ще одне дослідження Gartner показало, що лише 6% компаній, що постраждали від катастроф, які не мали аварійного відновлення в цьому районі, врятувалися і продовжували працювати більше двох років після катастрофи;

- Causes of data loss (причини втрати даних) – найпоширеніші причини втрати даних є апаратні/системні збої (31%), людські помилки (29%), а також віруси та шкідливі програми (29%).

У сучасному цифровому світі дані здаються новим золотом. Інтернет переповнений статтями, що пояснюють цінність даних, як багато можна досягти, аналізуючи їх, та як керовані дані можуть стати великою підмогою для зростання бізнесу. Однак, коли дані виявляються важливим

активом, якого прагнуть багато людей, вони також привертають увагу злих персонажів. Дані, зрештою, є загрозою, яку люди можуть викрасти з цифрової екосистеми. Щоб забезпечити захист даних у всіх розподілених і складних системах, необхідно розробити стратегії зберігання та пошуку даних. Тим часом, розгортання IoT (Internet of Things) продовжує зростати, але не багато підприємств і кінцевих користувачів вживають необхідних заходів для захисту їх в цих середовищах. Це може створити проблеми в майбутньому, коли «розумні» будинки, офіси та міське сполучення зростають, а дані стають все більш прозорими в більш ефективних екосистемах.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Ефективна віддалена технічна підтримка кінцевих користувачів є ключовою складовою для створення, обслуговування безпечного та продуктивного робочого місця в глобальній ІТ компанії. Це включає комбінацію технічної експертизи, комунікативних навичок та проактивного підходу у вирішенні та попередженні проблем. Успішна реалізація досліджених функцій дозволяє командам віддаленої ІТ підтримки надавати ефективну та зручну для користувачів допомогу різноманітній та географічно розподіленій базі користувачів у глобальній ІТ компанії.

Література

1. Errichiello L., Pianese T, 2021. The Role of Organizational Support in Effective Remote Work Implementation in the Post-COVID Era, Chapter 13. DOI: 10.4018/978-1-7998-6754-8.ch013. IGI Global, pp. 223-225
2. Siew Kien Sia, Christina Soh, Peter David Weill. Global IT Management: Structuring for Scale, Responsiveness, and Innovation. Communications of the ACM. DOI: 10.1145/1666420.1666449, pp 61-63
3. Sameh Abadir, Ph.D. (IMD Business School Switzerland), Eric Tetteh Batsa, MBA (Kwame Nkrumah University of Science and Technology), Michael Neubert, Ph.D. (International School of Management Paris), Daphne Halkias, Ph.D. (International School of Management Paris) – Leading Multicultural Teams in Agile Organizations: An Integrative Literature Review. SSRN Electronic Journal, 2019. DOI: 10.2139/ssrn.3507635
4. Druta R., Druta C., Negirla P., Silea I, 2021. A Review on Methods and Systems for Remote Collaboration. Applied Sciences, 11 (21), 10035. <https://doi.org/10.3390/app112110035>
5. Choudhury P., Foroughi C., Larson B, 2021. Work-from-Anywhere: The Productivity Effects of Geographic Flexibility. Strategic Management Journal. <https://doi.org/10.1002/smj.3251>
6. Bernstein E. S., Turban S, 2018. The impact of the 'open' workspace on human collaboration. Philosophical Transactions of the Royal Society B 373: 20170239. DOI: <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2017.0239>
7. Bernstein E., Shore J., Jang A. J., 2022. Network Centralization and Collective Adaptability to a Shifting Environment. Harvard Business School and Boston University. <https://ssrn.com/abstract=4028115>
8. Cygal K., Gilliland M., Hannibal E., Stirling E. Remote work: The road to the future. Transformation of the Global Workforce. Link
9. Табунщик Г. В., Каплієнко Т. І., Петрова О. А., 2016. Проектування та моделювання програмного забезпечення сучасних інформаційних систем. Навчальний посібник. Запоріжжя: Дике Поле. Запорізький національний технічний університет. ISBN 978-966-2752-07-0
10. Vaniea K., Rashidi Y., 2016. Tales of Software Updates: The process of updating software. DOI: <http://dx.doi.org/10.1145/2858036.2858303>

11. National Skill Development Corporation, 2022. Transformation the Skill Landscape. Service Engineer IT Hardware. Participant Handbook, published by Electronic Sector Skills Council of India (ESSCI). Link
12. Gilster R. PC Hardware: A Beginner's Guide. Copyright by The McGraw-Hill Companies. DOI: 10.1036/0072194405
13. Klimushyn P., Solianyk T., Mozhaev O., Nosov V., Kolisnyk T., Yanov V., 2021. Hardware Support Procedures for Asymmetric Authentication of the Internet of Things. Innovative technologies and scientific solutions for industries. ISSN 2524-2296. DOI: <https://doi.org/10.30837/ITSSI.2021.18.031>
14. Yuanxiang John Li, Elizabeth Hoffman, 2019. Iowa State University Ames, Iowa 50011. Information Security Policy Compliance. <https://www.researchgate.net/publication/337144310>
15. Ahmad Al-Omari, Omar El-Gayar, Amit Deokar. Dakota State University. Security Policy Compliance: User Acceptance Perspective. Hawaii International Conference on System Sciences <https://www.researchgate.net/publication/232653521>
16. Гребенюк А. М., Рибальченко Л. В. Основи управління інформаційною безпекою: навч. посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутріш. справ, 2020. – 144 с
17. State of Oklahoma. Policy, Information Security Policy, Procedures, Guidelines, 2017. Office of Management and Enterprise Services | Information Services
18. Karaymeh A., Qasaimeh M., Ababneh M., Al-Fayoumi M., 2019. Enhancing Data Protection Provided by VPN Connections over Open Wi-Fi Networks. DOI: 10.1109/ICTCS.2019.8923104
19. Nahid M. H., 2015. Network Virtualization & Modeling of VPN Security. International Journal of Advanced Research in Computer Science and Software Engineering. ISSN: 2277 128X. <https://www.researchgate.net/publication/352709814>
20. Jyothi K. K., Reddy B. I, 2023. Study on Virtual Private Network (VPN), VPN's Protocols and Security. International Journal of Scientific Research in Computer Science, Engineering, and Information Technology. ISSN: 2456-3307. <https://www.researchgate.net/publication/368831275>
21. Miller L., Way P., 2021. Unified Communications as a Service. RingCentral Special Edition. John Wiley & Sons, Inc. Hoboken. ISBN 978-1-119-81942-4
22. Dziembek D., Turek T., 2018. Characteristics and Application of Unified Communications as a Service (UCAAS) in Enterprises. Informatyka Ekonomiczna | Business Informatics. DOI: 10.15611/ie.2018.4.04. <https://www.researchgate.net/publication/336893470>
23. Barthwal D., 2016. Mobile Device Management (MDM) in Organizations. DOI: 10.13140/RG.2.1.2467.7362. <https://www.researchgate.net/publication/305380830>
24. Ragsdill D., 2017. Best Ways to Extend Endpoint Management and Security to Mobile Devices: Combining Endpoint Protection and Mobile Device Management (MDM). Quest Software Inc. Link
25. Borissova D., Dimitrova Z., Dimitrov V., 2020. How to Support Teams to be Remote and Productive: Group Decision-Making for Distance Collaboration Software Tools. ISSN 1314-2119. DOI: 10.11610/isij.4603. <https://www.researchgate.net/publication/346809373>
26. Bardel C., Falk Y., 2020. L1, L2 and L3: Same or different? Stockholm University, Sweden. DOI: 10.1177/0267658320941033
27. Hasan M. Z., Sarwar N., Alam I., Hussain M. Z., Siddiqui A. A., Irshad A, 2023. Data Recovery and Backup Management: A Cloud Computing Impact. DOI: 10.1109/ICEST56843.2023.10138852. <https://www.researchgate.net/publication/371256448>
28. Challagidat P. S., Birje M. N., 2019. Local and Remote Recovery of Cloud Services Using Backward Atomic Backup Recovery Technique for High Availability in Strongly Consistent Cloud Service: Recovery of Cloud Service for High Availability. International Journal of Advanced Pervasive and Ubiquitous Computing. DOI: 10.4018/IJAPUC.2019100102. <https://www.researchgate.net/publication/336189877>
29. Singh K., Kaur G., 2022. Data Backup and Recovery. International Journal for Technological Research in Engineering. ISSN: 2347 - 4718. Department of Computer Science Engineering, Bhagwan Mahaveer College of Engineering and Management, Sonipat, India. www.ijtre.com

References

1. Errichiello L., Pianese T, 2021. The Role of Organizational Support in Effective Remote Work Implementation in the Post-COVID Era, Chapter 13. DOI: 10.4018/978-1-7998-6754-8.ch013. IGI Global, pp. 223-225
2. Siew Kien Sia, Christina Soh, Peter David Weill. Global IT Management: Structuring for Scale, Responsiveness, and Innovation. Communications of the ACM. DOI: 10.1145/1666420.1666449, pp 61-63
3. Sameh Abadir, Ph.D. (IMD Business School Switzerland), Eric Tetteh Batsa, MBA (Kwame Nkrumah University of Science and Technology), Michael Neubert, Ph.D. (International School of Management Paris), Daphne Halkias, Ph.D. (International School of Management Paris) – Leading Multicultural Teams in Agile Organizations: An Integrative Literature Review. SSRN Electronic Journal, 2019. DOI: 10.2139/ssrn.3507635
4. Druta, R., Druta C., Negirla P., Silea I, 2021. A Review on Methods and Systems for Remote Collaboration. Applied Sciences, 11 (21), 10035. <https://doi.org/10.3390/app112110035>
5. Choudhury P., Foroughi C., Larson B, 2021. Work-from-Anywhere: The Productivity Effects of Geographic Flexibility. Strategic Management Journal. <https://doi.org/10.1002/smj.3251>

6. Bernstein E. S., Turban S., 2018. The impact of the 'open' workspace on human collaboration. *Philosophical Transactions of the Royal Society B* 373: 20170239. DOI: <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2017.0239>
7. Bernstein E., Shore J., Jang A. J., 2022. Network Centralization and Collective Adaptability to a Shifting Environment. Harvard Business School and Boston University. <https://ssrn.com/abstract=4028115>
8. Cygal K., Gilliland M., Hannibal E., Stirling E. Remote work: The road to the future. Transformation of the Global Workforce. Link
9. Tabunshchik G. V., Kapliencko T. I., Petrova O. A., 2016. Design and modeling of software of modern information systems. Study guide. Zaporizhzhia: Dyke Pole. Zaporizhzhia National Technical University. ISBN 978-966-2752-07-0
10. Vanica K., Rashidi Y., 2016. Tales of Software Updates: The process of updating software. DOI: <http://dx.doi.org/10.1145/2858036.2858303>
11. National Skill Development Corporation, 2022. Transformation the Skill Landscape. Service Engineer IT Hardware. Participant Handbook, published by Electronic Sector Skills Council of India (ESSCI). Link
12. Gilster R. PC Hardware: A Beginner's Guide. Copyright by The McGraw-Hill Companies. DOI: 10.1036/0072194405
13. Klimushyn P., Solianyuk T., Mozhaev O., Nosov V., Kolisnyk T., Yanov V., 2021. Hardware Support Procedures for Asymmetric Authentication of the Internet of Things. Innovative technologies and scientific solutions for industries. ISSN 2524-2296. DOI: <https://doi.org/10.30837/ITSSI.2021.18.031>
14. Yuanxiang John Li, Elizabeth Hoffman, 2019. Iowa State University Ames, Iowa 50011. Information Security Policy Compliance. <https://www.researchgate.net/publication/337144310>
15. Ahmad Al-Omari, Omar El-Gayar, Amit Deokar. Dakota State University. Security Policy Compliance: User Acceptance Perspective. Hawaii International Conference on System Sciences <https://www.researchgate.net/publication/232653521>
16. Grebenyuk A. M., Rybalchenko L. V. Fundamentals of information security management: a textbook. Dnipro: Dnipro State University of Internal Affairs, 2020. 144 pp
17. State of Oklahoma. Policy, Information Security Policy, Procedures, Guidelines, 2017. Office of Management and Enterprise Services | Information Services
18. Karaymeh A., Qasaimeh M., Ababneh M., Al-Fayoumi M., 2019. Enhancing Data Protection Provided by VPN Connections over Open Wi-Fi Networks. DOI: 10.1109/ICTCS.2019.8923104
19. Nahid M. H., 2015. Network Virtualization & Modeling of VPN Security. *International Journal of Advanced Research in Computer Science and Software Engineering*. ISSN: 2277 128X. <https://www.researchgate.net/publication/352709814>
20. Jyothi K. K., Reddy B. I., 2023. Study on Virtual Private Network (VPN), VPN's Protocols and Security. *International Journal of Scientific Research in Computer Science, Engineering, and Information Technology*. ISSN: 2456-3307. <https://www.researchgate.net/publication/368831275>
21. Miller L., Way P., 2021. Unified Communications as a Service. RingCentral Special Edition. John Wiley & Sons, Inc. Hoboken. ISBN 978-1-119-81942-4
22. Dziembek D., Turek T., 2018. Characteristics and Application of Unified Communications as a Service (UCAAS) in Enterprises. *Informatyka Ekonomiczna | Business Informatics*. DOI: 10.15611/ie.2018.4.04. <https://www.researchgate.net/publication/336893470>
23. Barthwal D., 2016. Mobile Device Management (MDM) in Organizations. DOI: 10.13140/RG.2.1.2467.7362. <https://www.researchgate.net/publication/305380830>
24. Ragsdill D., 2017. Best Ways to Extend Endpoint Management and Security to Mobile Devices: Combining Endpoint Protection and Mobile Device Management (MDM). Quest Software Inc. Link
25. Borissova D., Dimitrova Z., Dimitrov V., 2020. How to Support Teams to be Remote and Productive: Group Decision-Making for Distance Collaboration Software Tools. ISSN 1314-2119. DOI: 10.11610/isij.4603. <https://www.researchgate.net/publication/346809373>
26. Bardel C., Falk Y., 2020. L1, L2 and L3: Same or different? Stockholm University, Sweden. DOI: 10.1177/0267658320941033
27. Hasan M. Z., Sarwar N., Alam I., Hussain M. Z., Siddiqui A. A., Irshad A., 2023. Data Recovery and Backup Management: A Cloud Computing Impact. DOI: 10.1109/ICEST56843.2023.10138852. <https://www.researchgate.net/publication/371256448>
28. Challagidat P. S., Birje M. N., 2019. Local and Remote Recovery of Cloud Services Using Backward Atomic Backup Recovery Technique for High Availability in Strongly Consistent Cloud Service: Recovery of Cloud Service for High Availability. *International Journal of Advanced Pervasive and Ubiquitous Computing*. DOI: 10.4018/IJAPUC.2019100102. <https://www.researchgate.net/publication/336189877>
29. Singh K., Kaur G., 2022. Data Backup and Recovery. *International Journal for Technological Research in Engineering*. ISSN: 2347 - 4718. Department of Computer Science Engineering, Bhagwan Mahaveer College of Engineering and Management, Sonipat, India. www.ijtre.com

Abstract**MOROZ Olena, KYSSA Oleksandr*****Functions of international remote end-user support teams of information systems in a global IT company***

The article studied and analyzed the functions and models of international technical support teams in global IT companies in the context of continuous modernization of information systems. A review of the latest scientific findings and publications in the field of information systems and support team management was carried out to identify current trends and functions of multinational teams in the global IT environment. The main topics covered include the role of organizational support in implementing effective remote work, global IT management, conflict management strategies in multicultural teams, and innovative methods of remote collaboration. The article analyzes in detail the contributions of well-known researchers and assesses the impact of their research on the overall development of the academic community. In addition, the research aims to identify new theoretical approaches and optimal models for organizing the functions of international technical support teams, taking into account the unique challenges and cultural peculiarities that arise in the IT industry. The research direction of the article is to provide an in-depth review and generalization of the functions of international remote end-user support teams of information systems in a global IT company to make a significant contribution to the scientific discourse and identify areas for further research in this area.

Keywords: IT enterprise, IT infrastructure, information technology, technical support, software, hardware, communication, end-users

Стаття надійшла до редакції 17.11.2023 р.

Бібліографічний опис статті:

Мороз О. О., Кисса О. В. Функції міжнаціональних команд віддаленої підтримки кінцевих користувачів інформаційних систем в глобальному ІТ підприємстві. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 4. С. 6-18.

Moroz O., Kyssa O. (2023) Functions of international remote end-user support teams of information systems in a global IT company. *Innovation and Sustainability*, no. 4, pp. 6-18.

УДК 304

ДЛУГОПОЛЬСЬКИЙ Олександр Володимирович
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та економічної теорії,
Західноукраїнський національний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0002-2040-8762
e-mail: dluhopolsky77@gmail.com

РУДИК Юрій Сергійович
магістрант ОНП «Аналітична економіка»,
Західноукраїнський національний університет, Україна
ORCID ID: 0009-0007-8798-4848
e-mail: triger.ter@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ТА РИЗИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ

В статті досліджується актуальні проблеми функціонування системи пенсійного забезпечення за умов воєнного стану. Стаття включає аналіз останніх досліджень та публікацій з проблематики, а також розглядає практичні аспекти аналізу доходів Пенсійного фонду України та рівня бідності українських пенсіонерів. Метою статті є обґрунтування актуальних трендів наповнення Пенсійного фонду України за рахунок різноманітних інструментів за умов воєнного часу, який переживає Україна з 2022 р. У статті досліджено основні завдання підтримки стабільності системи пенсійного забезпечення, проаналізована динаміка формування доходів Пенсійного фонду України за 2010-2022 рр., проаналізовані показники бідності, розраховані для пенсіонерів, які отримують мінімальну і середню пенсію за 2010-2022 рр. В статті наведені також варіанти збільшення рівня пенсійного забезпечення в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки України. Обґрунтовано, що перспективними напрямками досліджень в контексті розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні є наукові розвідки щодо функціонування системи соціального забезпечення загалом внаслідок необхідності підтримки ветеранів війни та військовослужбовців.

Ключові слова: пенсія, пенсійний фонд, бідність, безробіття, військовий стан

JEL classification: G23, H29, H55

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.19.29>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема функціонування системи пенсійного забезпечення в Україні за умов воєнного стану, який невідомо коли завершиться, становить серйозний виклик для держави та суспільства загалом. Воєнний конфлікт може призвести до ряду негативних наслідків, які можуть серйозно підірвати стабільність пенсійної системи. Спад економічної активності, збільшення витрат на

оборону та допомогу військовим, а також зміни в демографічній структурі можуть призвести до скорочення фінансових ресурсів для пенсійного забезпечення та зростання пенсійних витрат. Також існує ризик зростання інфляції та нестабільності фінансового ринку, що може погіршити реальний фінансовий стан багатьох пенсіонерів.

Для вирішення цієї проблеми важливо ретельно розглянути можливі стратегії та політики, спрямовані на посилення стійкості пенсійної системи за умов воєнного стану та

невизначеності (концепції VUCA- та BANI-світу). Це може включати в себе не лише фінансові заходи, але й соціальні програми, спрямовані на підтримку пенсіонерів у складних умовах воєнного стану (в т.ч. внутрішньо переміщених). Крім того, можуть бути розглянуті варіанти реформування пенсійної системи для забезпечення її стабільності та відповідності сучасним умовам. Таким чином, актуальним питанням щодо функціонування системи пенсійного забезпечення України в умовах воєнного стану є формування стратегії пенсійного забезпечення та вжиття заходів для забезпечення гідного матеріального забезпечення для пенсіонерів, незалежно від обставин.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематиці розвитку пенсійного забезпечення в Україні присвятили свою увагу ряд українських вчених, серед яких: Бурденюк С. [1], Качула С. [2], Жихарєва В. [3], Мохова Ю. [4], Марич М. [5], Сокурєнко О. [6], Ус М. [7], Шалєвська Л. [8], Можечук Л. [9], Длугопольський О. [10], Пищуліна О. [11] та ін. Згадані вчені розглянули основні проблеми функціонування пенсійної системи України, недоліки та перспективи її реформування, однак відкритим залишається питання визначення ризиків та проблем для системи пенсійного забезпечення України в умовах воєнного стану.

3. ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ СТАТТІ

Метою статті є аналіз проблем та ризиків функціонування системи пенсійного забезпечення України в умовах воєнного стану з метою розробки рекомендацій щодо забезпечення стабільності та ефективності пенсійного забезпечення осіб пенсійного віку в умовах воєнного стану.

4. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Пенсійне забезпечення є важливою складовою соціальної політики у багатьох країнах світу. Ця система має на меті забезпечення соціального захисту громадян у

старості та після припинення працездатності через вік, інвалідність або інші обставини.

Розвиток і підтримка стабільності системи пенсійного забезпечення в будь-якій країні світу покликана вирішити такі завдання як:

1. Забезпечення соціальної справедливості. Пенсійне забезпечення допомагає зменшити соціальну нерівність, оскільки воно гарантує громадянам отримання мінімального рівня доходу після завершення професійної кар'єри, що особливо важливо для осіб з низькими доходами.

2. Зменшення бідності серед населення пенсійного віку. Пенсійне забезпечення сприяє запобіганню бідності серед пенсіонерів, оскільки вони отримують стабільний дохід після завершення роботи, хоч в багатьох випадках і досить низький.

3. Підтримка працівників після завершення кар'єри. Пенсійне забезпечення розкриває певні перспективи для працівників, оскільки вони знають, що їхні внески в систему пенсійного забезпечення в майбутньому гарантують їм певний рівень фінансової підтримки.

4. Управління демографічними викликами. Пенсійне забезпечення допомагає управляти демографічними викликами, такими як зростання тривалості життя та зменшення народжуваності, шляхом адаптації системи до нових реалій.

5. Захист осіб з інвалідністю та членів їх сімей. Пенсійні системи часто включають в себе виплати особам з інвалідністю та допомогу сім'ям в разі втрати годувальника, що сприяє соціальному захисту цих категорій населення.

Таким чином, система пенсійного забезпечення є важливою складовою діяльності держави, спрямованої на підтримку та матеріальне забезпечення людей пенсійного віку.

В Україні функціонування системи пенсійного забезпечення регулюється кількома законодавчими актами. Так, базовим законом пенсійного забезпечення в Україні є Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня

2003 р. (набрав чинності з 1 січня 2004 р.) [12]. Цей Закон розроблено відповідно до Конституції України та Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Відповідно до нього замість трудового стажу під час розрахунку пенсійної виплати використовується страховий стаж. Цей Закон також передбачає певне коло застрахованих осіб, що мають право на отримання пенсій із солідарної системи.

Важливим елементом системи пенсійного забезпечення в Україні є механізм наповнення пенсійного фонду, якість якого визначає стабільність самої пенсійної системи держави. Так, починаючи з 2010 р., Україна впровадила ефективну реформу у сфері соціального захисту громадян завдяки прийняттю Закону «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування» №2464-VI від 08.07.2010 р. [13]. Цей закон створив новий порядок внесків для громадян, замінюючи попередні системи, які включали внески до Пенсійного фонду України, страхування в разі тимчасової втрати працездатності, безробіття та нещасних випадків.

Основна мета цієї реформи полягала в спрощенні системи соціального страхування та забезпеченні більш ефективного використання зібраних коштів. Замість чотирьох окремих внесків тепер існує єдиний внесок, що полегшує процедури для платників та сприяє зменшенню адміністративних витрат. Окрім цього, законодавство чітко регламентує правові та організаційні аспекти збору та обліку цього внеску, а також встановлює розміри внесків для різних категорій платників. Важливою складовою цієї реформи є також забезпечення фінансування заходів щодо профілактики страхових випадків та надання соціальних послуг громадянам відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Не зважаючи на удосконалення механізму наповнення Пенсійного фонду України, система пенсійного забезпечення загалом залишається неефективною, оскільки вона носить солідарний характер, що в умовах

демографічної кризи, війни та поствоєнного відновлення не сприятиме утвердженню її стійкості та забезпечення прийняттого рівня матеріального добробуту осіб пенсійного віку.

Спробу реформувати систему пенсійного забезпечення було здійснено також у 2004 р., коли було задекларовано впровадження трирівневої пенсійної реформи внаслідок набуття чинності Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [13]. Цим законом не було визначено дати запровадження обов'язкової накопичувальної системи, а лише перелічено умови, після виконання яких може бути ухвалено Закон про створення Накопичувального фонду та запровадження перерахунку страхових внесків до нього. Закон не лише перелічив новий порядок внесків, але й відкрив перспективи для впровадження обов'язкової накопичувальної системи, яка стала б додатковим засобом забезпечення соціального страхування. Незважаючи на потенціал цієї реформи, її впровадження було призупинено Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції подальшого проведення пенсійної реформи» у 2009 р., а етапи реформи було перенесено з 2009 на 2017 р.

Упродовж періоду 2009-2017 рр. Україна здійснювала параметричне реформування солідарної пенсійної системи. Однією з головних мет цієї реформи було збалансування видатків і доходів Пенсійного фонду України та стабілізація фінансової ситуації в сфері соціальних гарантій. Заходи, вжиті у рамках реформи, включали в себе обмеження для спеціальних пенсій (народні депутати, судді, прокурори, держслужбовці): збільшення пенсійного віку для чоловіків для призначення спеціальних пенсій до 62 років (на півроку за кожен рік протягом чотирьох років) та зменшення бази обчислення спеціальних пенсій з 90% до 80% заробітної плати. Також реформа передбачала поступове збільшення пенсійного віку для жінок для призначення пенсії за віком, з 55 до 60 років на півроку протягом наступних 10 років. З цією метою пенсії жінок підвищувались на

2,5% за кожні півроку пізніше виходу на пенсію, щоб компенсувати це підвищення. Деякі винятки були передбачені, дозволяючи жінкам виходити на пенсію в 55 років протягом трьох років, за умови виходу з роботи та наявності страхового стажу не менше 30 років.

Незавершеність пенсійної реформи в Україні та збереження солідарної системи стала основним фактором неналежного пенсійного забезпечення осіб похилого віку в умовах воєнного стану та несе значні ризики для пенсіонерів після закінчення війни.

Обґрунтуємо висунуту гіпотезу шляхом проведення короткого аналізу стану пенсійної системи України і загроз в умовах воєнного стану. Так, до початку повномасштабної війни з РФ однією із основних проблем пенсійної системи України було зростання дефіциту Пенсійного фонду (рис. 1), що гальмувало підвищення розміру пенсій для більшості категорій пенсіонерів.

Дані рис. 1 свідчать про перманентну нестачу власних надходжень Пенсійного фонду для забезпечення стабільного функціонування пенсійної системи. Дефіцит Пенсійного фонду України суттєво збільшився під час кризи 2016 р. і досягнув 56% від доходів фонду. У 2017 р., коли Уряд продовжив реформування пенсійної системи та знизив пенсійний вік, запровадив обмеження на розміри пенсій для деяких категорій осіб дефіцит почав знижуватися до 42%, а в умовах воєнного стану скоротився до 34%. Таке зменшення дефіциту Пенсійного фонду України в період воєнного стану було зумовлено призупиненням індексації пенсій та зменшенням кількості пенсіонерів за 2022 р. на 153 тис осіб порівняно з 2021 р. Окрім цього, варто відмітити низькі обсяги доходів Пенсійного фонду, які не пов'язані із надходженням ЄСВ, адже такі доходи до 2020 року не перевищували 2%, з 2020 р. доходи від діяльності Пенсійного фонду зросли до 6% у загальній структурі доходів.

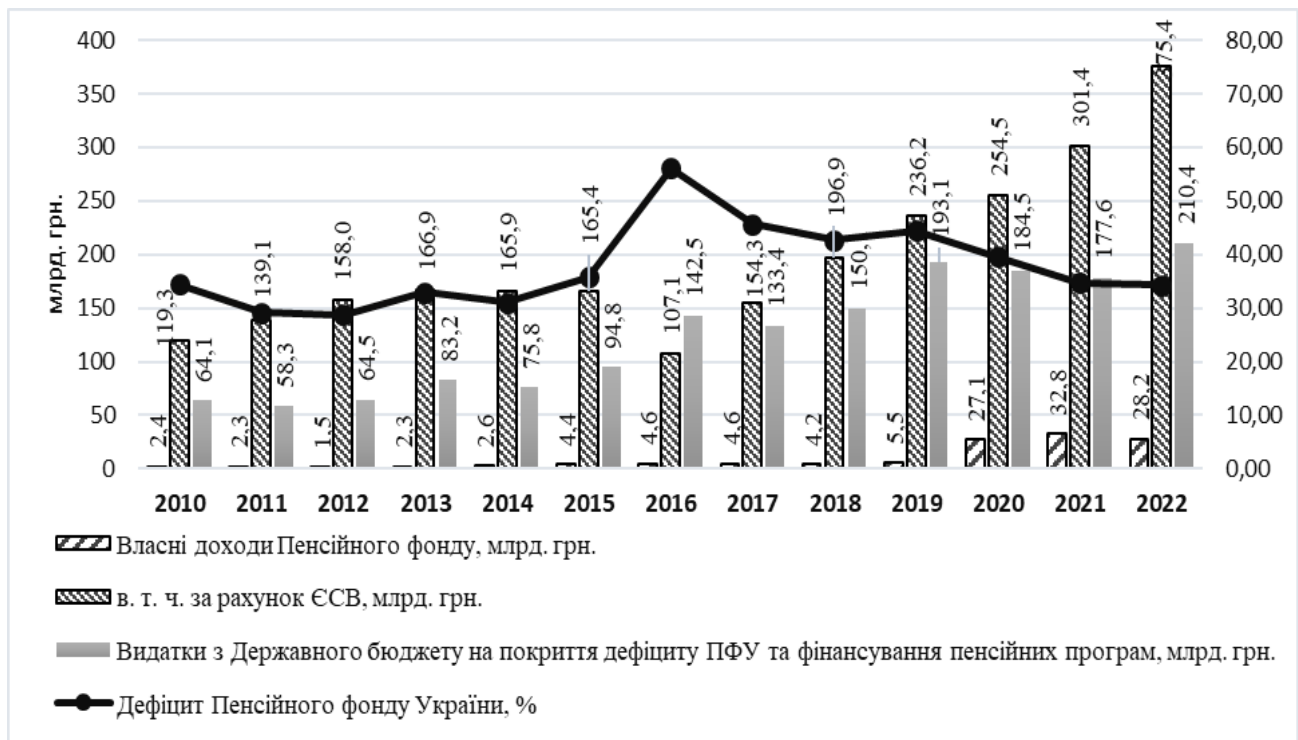

Рис. 1. Динаміка доходів Пенсійного фонду України у розрізі джерел надходжень у 2010-2022 рр. (розроблено на основі [14-15])

Незважаючи на зменшення дефіциту Пенсійного фонду України у 2021-2022 роках, ця тенденція є тимчасовою, оскільки

внаслідок війни кількість працівників, які є платниками ЄСВ зменшилася і буде зменшуватися в майбутньому (рис. 2).

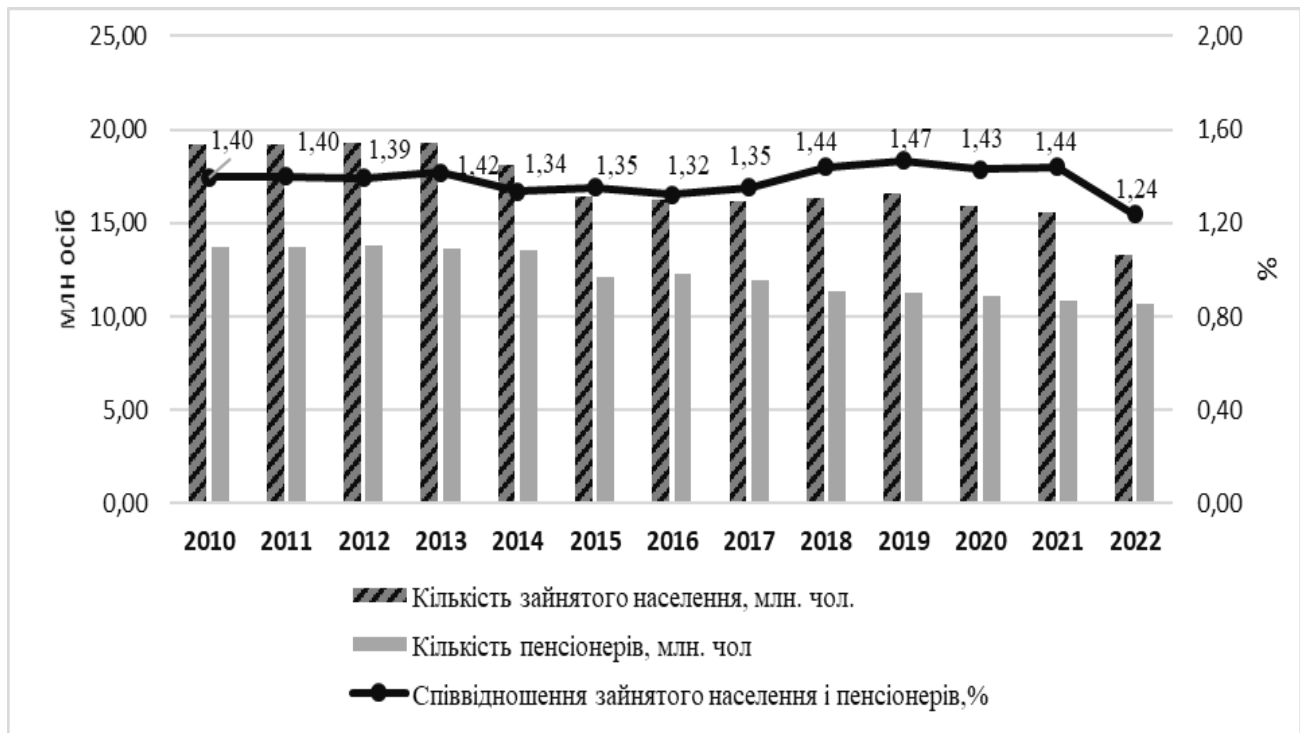

Рис. 2. Динаміка структури доходів Пенсійного фонду України у 2010-2022 рр. (розроблено на основі [14-15])

Дані рис. 2 свідчать, що динаміка кількості зайнятого населення в Україні відзначалася деякими змінами протягом років. З 2010 до 2013 рр. кількість зайнятого населення зростала, досягаючи піку в 19,31 млн осіб у 2013 р. Проте після анексії Криму та окупації частини Донбасу рф вона почала зменшуватися, і в 2022 р. становила 13,27 млн осіб. Такі тенденції негативно позначаються на обсягах сплати ЄСВ до Пенсійного фонду і в умовах солідарної пенсійної системи несуть ризику зростання дефіциту фонду.

Кількість пенсіонерів також відзначається коливаннями протягом років. Найбільша кількість пенсіонерів була в 2012 р. (13,82 млн осіб), після чого почала поступово зменшуватися. У 2022 р. кількість пенсіонерів становила 10,72 млн осіб.

Співвідношення між кількістю зайнятого населення і пенсіонерів варіювалося протягом років. У 2010 р. це співвідношення було 1,40, а після кількох років зниження воно знову зросло до 1,47 в 2019 р., але вже в 2022 р., у зв'язку із зменшенням кількості працюючих внаслідок

бойових дій та окупації частини України, воно скоротилося до 1,24. Це свідчить про зміну демографічних та ринкових умов у країні та зростання загроз для стабільності пенсійної системи.

Окрім зменшення кількості зайнятого населення та невтішних перспектив щодо рівня безробіття в Україні за умов воєнного стану, одним із проблемних аспектів розвитку пенсійного забезпечення є песимістичні прогнози зростання реального розміру пенсійних виплат, що на фоні інфляції та девальвації національної валюти не дозволяє державі виконувати завдання щодо зменшення бідності серед літнього населення.

Дані табл. 1 свідчать про значний спад розміру мінімальної та середньої пенсій в Україні в доларовому еквіваленті впродовж років. Основним чинником, що вплинув на це, була трикратна девальвація гривні в період кризи між 2014 і 2017 рр. Цей процес призвів до суттєвого зменшення купівельної спроможності доходів пенсіонерів, оскільки їх пенсії стали менш вартісними в доларовому еквіваленті.

Таблиця 1

Динаміка показників бідності розрахованих для пенсіонерів, які отримують мінімальну і середню пенсію у 2012-2022 рр.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Середня пенсія, дол. США	156,7	183,2	96,2	64,8	64,5	65,7	94,0	119,5	130,4	146,2	142,7
Мінімальна пенсія, дол. США	102,8	111,8	60,0	39,1	45,4	48,8	52,8	63,49	70,23	95,24	64,60
Курс гривні до дол. США	8,0	8,0	15,8	24,3	26,2	27,5	27,2	25,8	26,9	27,3	32,4
Показник бідності (для середньої пенсії) з розрахунку доходу на 1 день, дол. США	5,2	6,1	3,2	2,2	2,2	2,2	3,1	4,0	4,3	4,9	4,8
Показник бідності (для мінімальної пенсії), з розрахунку доходу на 1 день, дол. США	3,4	3,7	2,0	1,3	1,5	1,6	1,8	2,1	2,3	3,2	2,2
Показник межі бідності (ООН) з розрахунку доходу на 1 день, дол. США	5,05	5,05	5,05	5,05	5,05	5,05	5,05	5,05	5,05	5,05	5,05

Джерело: узагальнено автором на основі даних [14-15]

Ситуація щодо показників бідності також погіршилася. Показники бідності, розраховані для пенсіонерів, які отримують мінімальну та середню пенсії, свідчать про те, що багато пенсіонерів опинилися на межі бідності.

За методологією ООН межа показників бідності зростала лише в 2012-2013 рр. серед тих пенсіонерів, які отримували пенсію на рівні або вище середньої пенсії в Україні. Однак пенсіонери, які отримували мінімальну пенсію, залишалися за межею бідності протягом всього аналізованого періоду. За даними Пенсійного фонду України кількість

пенсіонерів, які отримують пенсію меншу за 5450 грн (150 дол США в еквіваленті) становить 8,5 млн осіб. Отже, четверта частина населення, яка фактично проживає на території України, перебуває за межею бідності за методологією ООН.

Ураховуючи погіршення показників бідності пенсіонерів та початок повномасштабної війни з РФ в 2022 р., стає зрозумілим, що ця ситуація може ще більше загостритися. Війна призвела до економічної нестабільності та зростання соціальних проблем, що впливає на матеріальне становище пенсіонерів та підвищує рівень

бідності серед них. Більш того, зменшення кількості працюючого населення, зменшення кількості підприємств у зв'язку із війною та стабільна динаміка кількості пенсіонерів на рівні більшому ніж 10 млн осіб сприяє консервації розміру пенсії на довоєнному рівні, адже за умови 50% дефіциту Державного бюджету України досить важко збільшити розмір мінімальної пенсії та покривати дефіцит Пенсійного фонду [16; 17]. Таким чином, для покращення соціального забезпечення пенсіонерів України після завершення війни, важливим кроком є проведення пенсійної реформи. Вже зараз видно, що принцип солідарності в пенсійній системі України потребує коригування, особливо в умовах демографічної кризи, спричиненої старінням населення, масовими міграціями через війну та зростаючим рівнем безробіттям. Всі ці фактори ускладнюють балансування надходжень до Пенсійного фонду та виплати пенсій.

Вирішенням цієї проблеми може бути впровадження другого рівня пенсійної системи – накопичувальної системи пенсійного забезпечення. Цей підхід передбачає сплату внесків працюючими до накопичувального фонду, який гарантує після виходу на пенсію отримання певних сум грошей у вигляді разової допомоги або регулярних виплат. Проте, перед впровадженням такої системи, важливо враховувати ризики та забезпечити її стабільність. Наявність надійного механізму збереження вартості пенсійних внесків та гарантій їх виплати після виходу на пенсію є надзвичайно важливим фактором.

Переважно, практиками пенсійних реформ пропонується розглядати інвестування частини коштів накопичувального фонду у казначейські цінні папери США, відображаючи приклад збереження офіційних резервних активів Національним банком України. Решта коштів може бути вкладена в державні інвестиційні проекти в прибуткових галузях економіки, таких як IT-технології та авіабудування. Це дозволить кожному пенсіонеру конвертувати їхні накопичення в долари США або євро та забезпечить збереження їхньої реальної

вартості, незалежно від девальвації національної валюти та інфляції в Україні.

У післявоєнний період, безумовно, є шляхи вирішення проблематики збільшення рівня пенсійного забезпечення та реформування пенсійної системи України, однак, в умовах воєнного стану також потрібно збільшувати обсяги матеріального забезпечення осіб пенсійного віку з метою створення можливостей для задоволення базових потреб пенсіонерів.

Одним із варіантів збільшення рівня пенсійного забезпечення, зокрема найвразливіших категорій осіб пенсійного віку (тих, що отримують мінімальний обсяг пенсії), є залучення міжнародної гуманітарної допомоги. В такому випадку Уряду потрібно звернутися до Управління з координації гуманітарних питань ООН (ОСНА), Всесвітньої продовольчої програми (ВПП), Європейського механізму цивільного захисту (EUCPM) та інших, з метою формування стратегії підтримки тих осіб пенсійного віку, які отримують мінімальну пенсію, оскільки вони перебувають поза межею бідності та можуть витратити не більше 2-3 дол США на день. Особливо ця проблема стосується самотніх пенсіонерів, розмір мінімальної пенсії яких не дозволяє задовольнити базові потреби в харчуванні та медикаментах.

Після війни, основними напрямками підвищення ефективності системи пенсійного забезпечення буде не тільки впровадження третього рівня пенсійної системи, а подолання тіньової економіки і корупції, які негативно позначаються на надходженнях єдиного соціального внеску до Пенсійного фонду.

5. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Пенсійне забезпечення є суттєвою складовою соціальної політики, метою якої є забезпечення соціального захисту громадян, особливо у старості або після втрати працездатності. Ключовими завданнями, які передбачає система пенсійного забезпечення, є забезпечення соціальної справедливості, запобігання бідності серед літнього населення, підтримка працівників та

управління демографічними викликами. Ці завдання мають важливе значення для забезпечення стабільності та соціальної справедливості в країнах, де діє система пенсійного забезпечення.

Україна також має власну систему пенсійного забезпечення, регульовану відповідним законодавством. Зокрема, важливим кроком було прийняття Закону «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування», який спростив систему страхування та забезпечив більш ефективне використання коштів. Цей закон встановив єдиний внесок та визначив порядок збору та обліку коштів, спрямованих на пенсійне забезпечення. Такі кроки дозволили покращити стабільність та ефективність пенсійної системи в Україні та сприяють забезпеченню соціального захисту громадян.

Разом з тим, солідарна система, яка базується на поколіннєвому перерозподілі, може бути нестійкою в умовах демографічної кризи та інших викликів, таких як війна та поствоєнне відновлення. Це ставить під сумнів здатність системи забезпечувати прийнятний рівень матеріального забезпечення для осіб пенсійного віку.

Постійний дефіцит Пенсійного фонду України створює значні труднощі для забезпечення стійкого функціонування пенсійної системи. Особливо важливим є факт, що дефіцит значно зростає під час кризи 2016 р., досягаючи 56% від доходів фонду, а в умовах війни 2022-2023 рр. ця проблема загострюється, що негативно позначиться на всій системі пенсійного забезпечення. Окрім цього, варто відмітити, що дефіцит Пенсійного фонду призводить до консервації розміру пенсій та до неможливості оперативного підвищення розміру пенсій у відповідності до макроекономічних тенденцій. Така ситуація призвела до того, що станом на 2022 р. 8,5 млн пенсіонерів перебували поза межею бідності, адже

отримували пенсію меншу, ніж 150 дол США на місяць [16; 17].

Ураховуючи погіршення показників бідності серед пенсіонерів та спалах повномасштабної війни з РФ у 2022 р., стає очевидним, що ця ситуація може ще більше загостритися. Військовий конфлікт спричинив економічну нестабільність і збільшення соціальних проблем, що загрожує матеріальному становищу пенсіонерів та підвищенню бідності серед цієї групи населення.

Вирішенням цієї проблеми може бути впровадження другого рівня пенсійної системи – накопичувальної системи пенсійного забезпечення, забезпечуючи надійний механізм збереження вартості пенсійних внесків та гарантій їх виплати після виходу на пенсію. Перед впровадженням такої системи важливо враховувати ризики та забезпечити стабільність, в т.ч. через інвестування частини коштів накопичувального фонду у надійні інструменти та інвестиційні проекти. Це може допомогти пенсіонерам зберегти реальну вартість своїх пенсій незалежно від девальвації національної валюти та інфляції в Україні.

В період воєнного стану важливо також залучити гуманітарну допомогу для підтримки пенсіонерів, які отримують мінімальний розмір пенсії в розрахунку 2-3 дол США на день, адже розмір такої пенсії не дозволяє задовольнити базові потреби людини в харчуванні та медикаментах. Тому потрібно визнати цю проблему на державному рівні та заручитися міжнародною гуманітарною підтримкою.

Перспективними напрямками наукових досліджень в контексті розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні є дослідження функціонування системи соціального забезпечення загалом в умовах збільшення навантаження на публічні фінанси внаслідок необхідності підтримки ветеранів війни та військовослужбовців.

Література

1. Бурденюк С.В. Перспективи розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в Україні. *Інноваційна економіка*, 2020, №55-66, 143-147. <http://inneco.org/index.php/inneco.ua/article/view/639>
2. Качула С.В. Формування інституту пенсійного страхування у системі соціального забезпечення України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, 2018, №20(2), 20-24. http://www.visnyk-ekonom.uzhnu.uz.ua/archive/20_2_2018ua/6.pdf
3. Жихарева В.В., Паршикова М.В., Хромих Т.В. Методичний підхід до прогнозування реальної дохідності інвестицій у недержавні пенсійні фонди. *Економіка та суспільство*, 2021, №31. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-1>
4. Мохова Ю.Л., Писаренко Н.О. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні. *Молодий вчений*, 2018, №1(1), 468-472. <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5340>
5. Марич М.Г., Шупер А.С. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та суспільство*, 2021, №31. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-16>
6. Сокурєнко О.А. Організаційно-правові засади та проблеми реалізації пенсійної реформи. *Наукові записки. Серія: Право*, 2023, №14, 243-246. <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/298>
7. Ус М.І., Ачкасова С.А. Переваги стратегії формування ризик-орієнтованої системи накопичувального пенсійного забезпечення. *Економіка та суспільство*, 2021, Вип.31. <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/27743>
8. Шалієвська Л.І. *Пенсійне забезпечення в системі економічної безпеки держави*: монографія. Львів: «Растр-7», 2020. 196 с. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3685>
9. Можечук Л.В. Пенсійна система України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2018, №4, 102-106. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2018_4_21
10. Длугопольський О., Козар А. Аналіз бюджетних витрат на соціальний захист населення: виклики пандемії COVID-19. *Вісник економіки*, 2022, №3, 38-64. <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.038>
11. Пищуліна О., Коваль О., Бурлай Т. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. світовий досвід та українські реалії. Центр Разумкова, 2017. 456 с. <https://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>
12. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України № 1058-VI від 9 липня 2003 р. зі змінами і доповненнями. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=1058-15>
13. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування: Закон України №2464-VI від 08 липня 2010 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>
14. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. <https://www.pfu.gov.ua>
15. Офіційний сайт Національного банку України. <http://www.bank.gov.ua>
16. Вартість мінімального продуктового кошика у січні 2022 року. Економічний дискусійний клуб. <http://edclub.com.ua/analytika/vartist-minimalnogo-produktovogo-koshyka-u-sichni-2022-roku>.
17. Розміри мінімальної заробітної плати. <https://services.dtkk.ua/catalogues/indexes/2>.

References

1. Burdenyuk, S.V. (2020). Prospects for the Development of Accumulative Pension Provision in Ukraine. *Innovative Economy*, 55-66, 143-147. <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/639>
 2. Kachula, S.V. (2018). Formation of the Institute of Pension Insurance in the Social Security System of Ukraine. *Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University: International economic relations and world economy*, 20(2), 20-24. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_2_2018ua/6.pdf
 3. Zhikhareva, V.V., Parshikova, M.V., Khromykh, T.V. (2021). Methodical approach to forecasting the real return on investments in non-state pension funds. *Economy and society*, 31. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-1>
 4. Mokhova, L.Y, Pisarenko, N.O. (2018). State and prospects for the development of the pension system in Ukraine. *A young scientist*, 1(1), 468-472. <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5340>
 5. Marych, M.G., Shuper, A.S. (2021). Prospects for the development of non-state pension provision in Ukraine. *Economy and society*, 31. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-16>
 6. Sokurenko, O.A. (2023). Organizational and legal principles and problems of pension reform implementation. *Science Proceedings: Law*, 14, 243-246. <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/298>
 7. Us, M.I., Achkasova, S.A. Advantages of the strategy of forming a risk-oriented system of accumulative pension provision. *Economy and Society*, 31. <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/27743>
 8. Shaliievska L.I. (2020). Pension provision in the system of economic security of the state: Monograph. Lviv: Rastr-7. 196 p. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3685>
 9. Moshechuk L.V. (2018). Pension system of Ukraine: current state and development prospects. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 4, 102-106. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2018_4_21
 10. Dluhopolskyi, O., Kozar, A. (2022). Analysis of budget expenditures for social protection of the population: challenges of the COVID-19 pandemic. *Bulletin of the Economy*, 3, 38-64. <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.038>
 11. Pyshchulina O., Koval O., Burlai T. (2017). Financial, social and legal aspects of the pension reform in Ukraine. World experience and Ukrainian realities. Razumkov Center: "Zapovit" PH. 456 p. <https://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>
 12. On mandatory state pension insurance: Law of Ukraine №1058-VI dated July 9, 2003. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=1058-15>.
 13. On the collection and accounting of a single contribution to mandatory social insurance: Law of Ukraine №2464-VI dated July 8, 2010. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>.
 14. Official website of the National Bank of Ukraine. <http://www.bank.gov.ua>.
 15. Official website of the Pension Fund of Ukraine. <https://www.pfu.gov.ua>.
 16. The cost of the minimum grocery basket in January 2022. Economic discussion club. Retrieved from: <http://edclub.com.ua/analityka/vartist-minimalnogo-produktovogo-koshyka-u-sichni-2022-roku>.
 17. Amounts of the minimum wage. <https://services.dtkr.ua/catalogues/indexes/2>
-

Abstract**DLUHOPOLSKYI Oleksandr, RUDYK Yurii*****Problems and risks of the functioning of the pension security system of Ukraine under the conditions of the martial state***

The article examines the current problems of the functioning of the pension system under martial law. The article includes an analysis of the latest research and publications on the issue, and also considers the practical aspects of analyzing the income of the Pension Fund of Ukraine and the level of poverty of Ukrainian pensioners. The purpose of the article is to justify the current trends in filling the Pension Fund of Ukraine at the expense of various instruments under the conditions of wartime, which Ukraine is experiencing from 2022. The article examines the main tasks of maintaining the stability of the pension system, analyzes the dynamics of the formation of income of the Pension Fund of Ukraine for 2010-2022, poverty indicators calculated for pensioners who receive the minimum and average pension for 2010-2022. The article also provides options for increasing the level of pension provision in the conditions of martial law and the post-war recovery of Ukraine's economy. It is substantiated that the promising areas of research in the context of the development of the pension system in Ukraine are scientific investigations into the functioning of the social security system in general due to the need to support war veterans and military personnel.

Keywords: *pension, pension fund, poverty, unemployment, martial law*

Стаття надійшла до редакції 20.11.2023 р.

Бібліографічний опис статті:

Длугопольський О. В., Рудик Ю. С. Проблеми та ризики функціонування системи пенсійного забезпечення України за умов воєнного стану. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 4. С. 19-29.

Dluhopolskyi O., Rudyk Y. (2023) Problems and risks of the functioning of the pension security system of Ukraine under the conditions of the martial state. *Innovation and Sustainability*, no. 4, pp. 19-29.

УДК 338.432

ГАЙДА Юрій Іванович

доктор сільськогосподарських, професор,
професор кафедри економіки та економічної теорії,
Західноукраїнський національний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0001-6019-9654
e-mail: haydshn@ua.fm

ШАЙНЮК Богдана Леонідівна

магістрантка ОНП «Аналітична економіка»,
Західноукраїнський національний університет, Україна
ORCID ID: 0009-0000-8319-9817
e-mail: bogdanash16@gmail.com

РИНОК ЗЕРНА В РЕТРОСПЕКТИВІ ТА ПЕРСПЕКТИВІ: ГЛОБАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

В статті обґрунтовано актуальність дослідження стану та тенденцій розвитку світового ринку зерна в умовах існуючих викликів пов'язаних з російсько-українською війною та загрозами глобальній продовольчій безпеці загалом. Здійснено аналіз стану ринку за показниками попиту, пропозиції, обсягів виробництва та запасів зерна, динаміка яких засвідчує чітку тенденцію до зростання. Оцінено якісні характеристики такої динаміки шляхом визначення тенденцій змін двох важливих показників світового ринку зерна - глобального показника відношення обсягів запасів до споживання та показника відношення запасів основних експортерів ринку до їх використання. Охарактеризовано структуру ринку за питомою вагою основних зернових культур світу, таких як пшениця, кукурудза та рис. Питома вага інших зернових культур на глобальному ринку є незначною, що відповідним чином знижує їх вплив на основні параметри ринку. У контексті дослідження визначено тенденції змін на ринках основних зернових культур. Динаміка показників окремих зернових культур засвідчила дещо відмінні тенденції на кожному з ринків. Виклики зовнішнього середовища та динамічні процеси зміни попиту і пропозиції також зумовили високу волатильність цін на зерновому ринку. Оцінено динаміку світових цін на зернові культури на основі індексів продовольчих цін ФАО - Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН. Дослідження цінової кон'юнктури світового ринку зерна засвідчило, що волатильність цін значною мірою спричинена сезонними коливаннями врожайності в різних частинах світу, організацією логістики поставок зернових, а також демпінгом. За результатами проведеного аналізу визначено тенденції і перспективи розвитку світового ринку зерна в умовах поглиблення зовнішніх викликів та загроз.

Ключові слова: *світовий ринок зерна, кон'юнктура зернового ринку, попит, пропозиція, запаси, ціна на зерно на світовому ринку*

JEL classification: Q11, Q13

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.30.40>**1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ**

Світовий ринок зерна набуває сьогодні особливої ваги та актуальності з огляду на глобальні виклики та загрози його функціонуванню та продовольчій безпеці загалом.

Зрушення, які відбуваються на цьому ринку, зумовлені цілим рядом чинників галузевого, кліматичного та геополітичного характеру. При цьому не варто забувати також про чисто ринкові чинники впливу. Серед них важливо виділити зміну макроекономічної ситуації в світі, загострення конкурентної боротьби, фінансову нестабільність та інфляційні

процеси в глобальній економіці, суперечливість інтересів учасників ринку, зміни цінової кон'юнктури тощо. Загалом світовий ринок зерна динамічно змінюється і має достатньо високий рівень невизначеності та нестабільності.

Війна росії проти України не тільки посилила цю нестабільність, а й спричинила реальні загрози агропромислому виробництву, організації логістики зернових культур, формуванню та проходженню товарних потоків, збалансованості логістичних ланцюгів та глобальній продовольчій безпеці загалом.

В умовах, що склалися, розвиток глобального зернового ринку неможливий без аналітичних досліджень його стану, визначення тенденцій розвитку, прогнозування та створення можливостей для розширеного відтворення.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням проблематики розвитку зернового ринку завжди приділялася значна увага українських та зарубіжних вчених. Так, О. Боднар, Н. Голомша, В. Казьмір [1], С. Кваша, О. Шпичак вивчали основні аспекти та параметри розвитку ринку, а також організаційно-економічний механізм його функціонування.

Проблеми формування ринку конкурентоспроможного зерна, економічної ефективності зерновиробництва та інновацій в зерновій промисловості висвітлені в роботах Р. Волошина [2], Н. Кравчук [3], Т. Фесун [4].

Б. Андрющенко, Є. Грищенко у своїх працях досліджували основні категорії попиту, пропозиції та кон'юнктури світового ринку зерна. Ряд авторів, такі як Н. Гавриленко [5], О. Лотиш [6; 7], Т. Савченко [8], О. Хорошун [9], займалися проблемами аналізу зернового ринку, його оцінки, визначення трендів та тенденцій розвитку. Дослідження Л. Побоченко [10], Л. Цимбал [11] присвячені сучасним проблемам розвитку світового ринку зерна в умовах війни в Україні.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ СТАТТІ

На сьогодні не до кінця вивченими залишаються питання дослідження основних параметрів зернового ринку – попиту, пропозиції, обсягів виробництва, запасів тощо, аналізу цінової кон'юнктури та визначення тенденцій і перспектив розвитку ринку зерна в умовах поглиблення зовнішніх викликів та загроз.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ СТАТТІ

Метою статті є дослідження сучасного стану світового ринку зерна, аналіз динаміки його основних параметрів, визначення перспектив та тенденцій розвитку в умовах зовнішніх викликів та загроз.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНІХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Останні події, що відбуваються на світовому зерновому ринку, значною мірою пов'язані з війною в Україні. Блокуванням росією морських портів та зернових коридорів, утруднення, а подекуди і неможливість, експорту зерна, загрози глобальній продовольчій безпеці - все це засвідчує особливу вагу та значимість світового ринку зерна.

Зерновий ринок формує основу глобальної продовольчої безпеки, тому його важливість в світовій ринковій архітектурі складно переоцінити. Для експортерів зернові культури є не тільки запорукою забезпечення і підтримки на належному рівні продовольчої безпеки власної країни, а й вагомим джерелом експортних надходжень і, відповідно, також мірилом фінансової безпеки. Ключовими елементами ринку зерна, як і будь-якого галузевого ринку, є ціна, попит і пропозиція, які, загалом, і визначають його кон'юнктуру. «Взаємодія попиту та пропозиції визначає рівновагу на зерновому ринку, в результаті якої формується рівноважна ціна на зерно, яка задовольняє й покупців, і продавців» [12, с. 45].

Важливе місце в наукових дослідженнях займають питання структуризації зернового ринку, визначення його меж та основних компонентів. Зерновий ринок формують певні суб'єкти, об'єкти, інструменти та механізми їх взаємодії, а також мікро- та

макросередовище, в якому функціонують названі елементи.

Зрозуміло, що підходи до структуризації ринку можуть бути різними та визначаються цілями дослідження. Для даного дослідження важливо означити структуру зернового ринку за територіальною ознакою. В найбільш вживаному контексті ринок зерна за територіальною ознакою поділяють на світовий та регіональний (національний) ринки.

Глобалізація економічних процесів в світі на сьогодні диктує свої правила. Локальні ринки, ринки країн і регіонів тісно взаємопов'язані і взаємозалежні, що обґрунтовує актуальність дослідження в першу чергу тенденцій розвитку світового ринку зерна.

Заслугове на увагу класифікація зернового ринку за цільовим призначенням зерна, згідно з якою він поділяється на ринок продовольчого зерна, ринок фуражного зерна, ринок зерна для промислової переробки та ринок насінневого зерна. У цьому випадку ознака цільового призначення більш точно відображає класифікацію зернового ринку за об'єктом розподілу - товаром.

На думку Лотиш О., Кардаш А. «Світовий ринок зерна складається із двох сегментів – продовольчого і кормового. Продовольчий формує ринок пшениці і рису, тоді як другий – зернові культури кормового використання (кукурудзу та ячмінь)» [6]. Основними товарними позиціями на світовому ринку зерна є пшениця, кукурудза та рис.

Ключовими елементами ринку зерна є його об'єкти (зерно, зернові культури) та суб'єкти. На нашу думку, до суб'єктів зернового ринку доцільно зараховувати суб'єктів господарювання, які виконують операції з зерном як об'єктом укладених угод (виробництво, купівля, продаж, зберігання, переробка тощо). Таким чином, у структурі зернового ринку виділяють такі групи суб'єктів - продавці, покупці та інституції інфраструктури ринку.

За такого підходу продавці, до яких також належать виробники, є найважливішою категорією суб'єктів ринку, які значною мірою впливають на формування ринкової пропозиції визначаючи кількість, ціну та

умови продажу зерна. Пропозицію зерна на ринку формують різні групи продавців.

Ринковий попит, відповідно, формують покупці. При цьому необхідно зважати на специфіку зернового ринку. Оскільки зерно є сировинним товаром, а не продуктом переробки, то покупці на цьому ринку практично завжди посередники або ті суб'єкти, що займаються переробкою, а не кінцеві споживачі. Тому механізм формування попиту на зерновому ринку має свої особливості. Попит формується зважаючи на потреби кінцевих споживачів, а носіями цього попиту є покупці, які виступають в ролі посередників між продавцями (виробниками) та кінцевими споживачами. Вплив покупців на параметри зернового ринку визначається важливістю пропонованої продукції для кінцевого споживача; високим рівнем поінформованості покупців про стан ринку і про товар; високим рівнем організації покупців, які є, зазвичай, переробними, посередницькими чи сервісними підприємствами, а також багато варіативністю дій покупців – вони досить вільно можуть обирати на ринку продавця і, в межах певної маржі, параметри угоди.

Загалом, попит на світовому ринку зерна визначається на основі демографічних показників (загальна чисельність населення, приріст населення тощо) та обсягів споживання різних категорій кінцевих споживачів. Це одна складова попиту. Інша складова включає потребу у фуражному зерні та зерні, яке призначене для переробки (виробництво спирту, біопалива і т.д.). Важливою складовою попиту на зерновому ринку є також попит на зерно для формування запасу (резерву). Необхідність формування такого запасу є важливою і значимою частиною попиту в усі часові періоди. Аналіз стану ринку завжди показує і певною мірою акцентує увагу на наявності запасу зерна в тому чи іншому періоді.

Щодо суб'єктів інфраструктури зернового ринку, то їх чітко можна розділити на дві великі групи – спеціалізовані (елеватори, склади, сушарні) і неспеціалізовані. Друга група включає ринкові інституції, які надають послуги широкому колу учасників різних ринків та різних ринкових сегментів. До них слід

зарахувати суб'єктів транспортно-логістичної та фінансово-кредитної систем, інституції, що здійснюють державне регулювання ринку, інформаційно-аналітичні, консалтингові, контролюючі установи тощо.

Світовий ринок зерна завжди характеризувався високим рівнем динаміки та привабливості. В умовах російсько-української війни саме цей ринок зазнав чи не найбільших трансформацій.

Потенційні виклики і загрози глобальній продовольчій безпеці на сьогодні ще більше поглибились саме через зрушення на ринку зерна. Це об'єктивно спричинило посилення невизначеності та нестабільності ринку.

Аналіз стану світового ринку зерна ґрунтується на показниках попиту та пропозиції, обсягів торгівлі, цін, запасів та споживання і передбачає здійснення

моніторингу їх змін та визначення тенденцій розвитку основних параметрів ринку. Розмір і темпи зростання ринку є ключовим показником ринкової кон'юнктури.

Основу сучасної кон'юнктура світового ринку зерна складають такі його параметри як співвідношення між попитом і пропозицією, зміни обсягів торгівлі та цінові коливання. За станом на кінець липня 2023 року прогноз ФАО щодо виробництва зернових у 2023 році склав 2 819 млн тонн, що на 1,01% вище рівня 2022 року (табл. 1). Таке корегування відбулося, зокрема, за рахунок перегляду в сторону збільшення прогнозу виробництва пшениці в Європейському Союзі, Канаді, Казахстані та Туреччині. Здійснене корегування зумовлене покращенням очікувань щодо врожайності пшениці.

Таблиця 1

Основні показники світового ринку зерна (2014-2023 рр.), млн тонн

Маркетинговий рік	Виробництво	Пропозиція	Попит (споживання)	Торгівля	Запаси на кінець періоду
2014/15	2608,1	3278,0	2508,2	375,9	767,8
2015/16	2585,0	3352,8	2552,9	392,9	790,5
2016/17	2665,3	3455,8	2630,2	406,6	826,5
2017/18	2693,3	3519,8	2657,7	423,0	858,2
2018/19	2645,9	3504,1	2686,2	411,7	836,1
2019/20	2713,9	3550,1	2711,2	439,6	831,9
2020/21	2778,5	3610,4	2760,6	482,2	839,4
2021/22	2815,0	3654,4	2802,6	482,8	857,3
2022/23	2788,7	3645,9	2779,2	477,0	858,6
2023/24 Прогноз	2819,0	3677,6	2805,3	472,7	878,1

Джерело: узагальнено автором на основі даних [13]

Динаміка основних показників світового ринку зерна за період з 2014/2015 по 2023/2024 маркетингові роки представлена на рисунку 1.

Як засвідчують наведені дані, основні параметри зернового ринку мають чітку

тенденцію до зростання. До того ж обсяги пропозиції на ринку суттєво випереджають попит. Це відбувається за рахунок сформованих в попередньому періоді запасів зерна, які в сукупності з виробництвом і формують ринкову пропозицію.

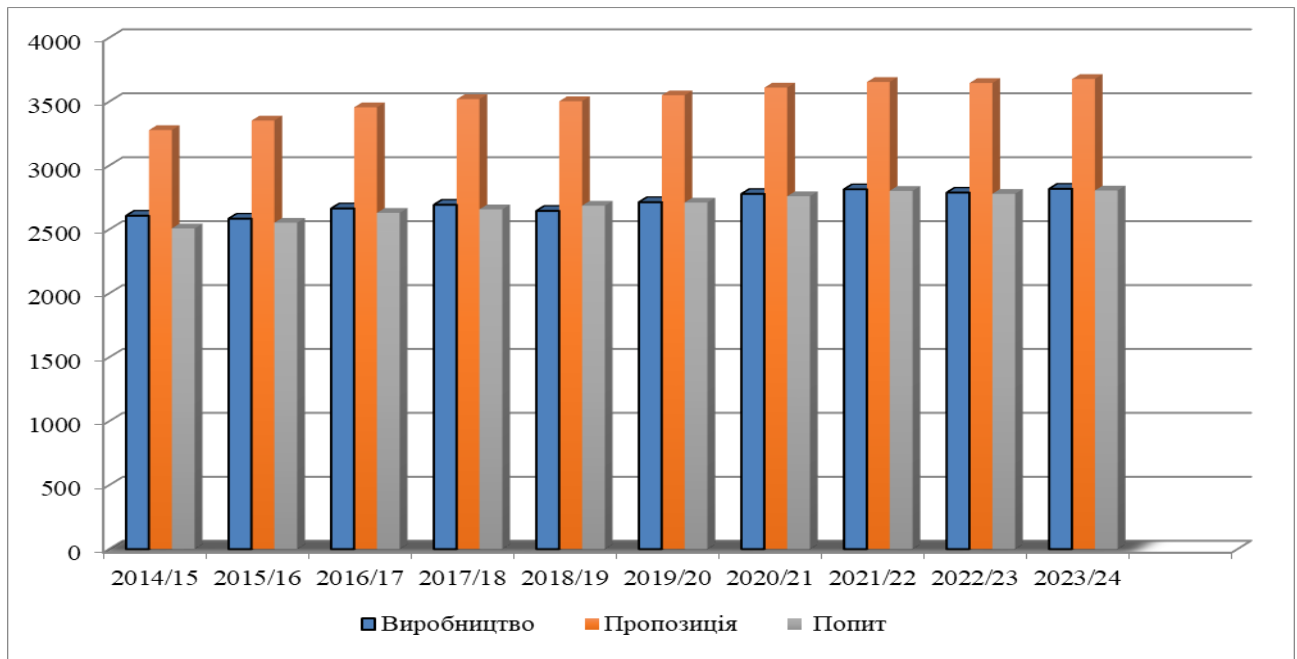

Рис. 1. Динаміка виробництва, пропозиції та попиту на світовому ринку зерна за період 2014-2023 рр., млн тонн (побудовано авторами за даними [13])

Формування запасів та їх збільшення в динаміці є позитивною тенденцією, оскільки зерновий ринок залежний від великої кількості кліматичних, погодних та біологічних факторів, які є за межами впливу людини. Можна стверджувати, що зростання світових обсягів пропозиції відбувається за рахунок зростання виробництва та відповідного збільшення обсягів запасів в періоді, що аналізується. При цьому важливо оцінити якісні характеристики такої динаміки. На рисунку 2 представлені тенденції змін двох важливих показників зернового ринку, що характеризують

відношення обсягів запасів до споживання і відношення запасів основних експортерів ринку до їх використання.

За наведеними даними можна стверджувати, що незначне номінальне зростання світових запасів зерна, що корелює із зростанням обсягів його споживання, забезпечує стабільність глобального показника відношення обсягів запасів до споживання. Протягом досліджуваного періоду (2014-2023 рр.) даний показник знаходився в діапазоні 30,0% – 31,9%, що, на нашу думку, є позитивною характеристикою.

Рис. 2. Динаміка запасів світового ринку зерна за період 2014-2023 рр. (розраховано та побудовано авторами за даними [13, 14])

Стосовно показника відношення запасів основних експортерів до їх використання, важливо зазначити, що згідно методики ФАО використання в цьому випадку визначається як сума обсягів внутрішнього споживання країн-експортерів та їх експорту за певний період. П'ятьма найбільшими експортерами зерна в світі на сьогодні є Австралія, Аргентина, Європейський союз, Канада і США. У п'ятірку найбільших експортерів рису входять В'єтнам, Індія, Пакистан, США і Тайланд. Названий показник по суті характеризує потенціал та стійкість основних експортерів світового ринку зерна.

Динаміка цього показника схожа з динамікою глобального показника відношення обсягів запасів до споживання – він засвідчує відносну стабільність, проте

демонструє більш значну амплітуду коливань в досліджуваному періоді (від 17% до 21,2%). Найнижче значення показника зафіксовано в 2015/2016 маркетинговому році – 17,0%, найвище прогнозується у 2023/2024 – 21,2%. В інші часові періоди значення вказаного показника мають меншу амплітуду коливань (до 2%). Така ситуація засвідчує дещо вищі ризики зниження запасів зернових найбільших експортерів, які проте нівелюються іншими учасниками ринку.

У контексті дослідження важливо також відслідкувати тенденції змін на ринках основних зернових культур світу. В таблиці 2 наведено показники світових ринків пшениці, кукурудзи та рису за період 2021/22 - 2023/24 маркетингових років.

Таблиця 2

Динаміка основних показників ринків пшениці, кукурудзи та рису за період 2021-2023 рр.

Світовий ринок пшениці					
Період \ Показник	2021/22	2022/23	2023/24 (прогноз)	Зміна 2023/24 до 2022/23	Частка ринку
Одиниці виміру	млн тонн			%	
Виробництво	778,28	802,14	781,09	-2,62	27,70
Пропозиція	1072,94	1097,24	1095,46	-0,16	29,78
Попит (споживання)	775,17	780,62	784,99	0,55	27,98
Запаси	295,10	314,38	315,21	0,27	35,89
Світовий ринок кукурудзи					
Період \ Показник	2021/22	2022/23	2023/24	Зміна 2023/24 до 2022/23	Частка ринку
Одиниці виміру	млн тонн			%	
Виробництво	1212,93	1165,38	1214,87	4,25	43,10
Пропозиція	1499,69	1472,86	1501,35	1,93	40,82
Попит (споживання)	1198,78	1185,16	1203,05	1,51	42,88
Запаси	307,48	286,48	304,46	6,28	34,67
Світовий ринок рису					
Період \ Показник	2021/22	2022/23	2023/24	Зміна 2023/24 до 2022/23	Частка ринку
Одиниці виміру	млн тонн			%	
Виробництво	525,97	517,51	523,17	1,09	18,56
Пропозиція	720,99	714,59	718,47	0,54	19,54
Попит (споживання)	522,60	520,64	520,85	0,04	18,57
Запаси	197,09	195,30	198,09	1,43	22,56

Джерело: авторські розрахунки на основі даних [15]

За обсягами попиту і пропозиції на світовому ринку зерна лідирує кукурудза з такими прогнозними показниками на 2023/2024 маркетинговий рік: виробництво - 1211,25 млн тонн (43,1% ринку), пропозиція - 1499,68 млн тонн (40,82%), попит - 1202,86

млн тонн (42,88%). Друге місце посідає пшениця: виробництво - 783,32 млн тонн (27,7%), пропозиція - 1094,4 млн тонн (29,78%), попит - 782,67 млн тонн (27,98%). І третє місце належить рису: виробництво - 523,7 млн тонн (18,56%), пропозиція - 718,83

млн тонн (19,54%), попит – 520,03 млн тонн (18,57%). Прослідковується суттєвий відрив в обсягах основних показників ринку кукурудзи від показників ринків двох інших культур. При цьому важливо зауважити, що кожна з зернових культур має свої споживчі характеристики, технології вирощування та зберігання, регіони поширення і навіть культурні чи ментальні традиції споживання, тому пряме порівняння їх ринкових показників не завжди є коректним. Питома вага інших культур на світовому ринку зерна за даними поточного року складає: за обсягами виробництва - 10,64%, пропозиції – 10,16%, попиту (споживання) – 10,57%. Ще меншою є частка цих культур у світових запасах зерна - 6,88%. Таким чином їх вплив на основні параметри та тенденції розвитку світового ринку зерна на сьогодні не є значним.

Динаміка основних показників окремих зернових культур на світовому ринку зерна за період з 2014/15 по 2023/2024 маркетингові роки [13] засвідчує дещо відмінні тенденції на ринках трьох основних зернових культур світу. Ринок кукурудзи демонструє найбільшу кореляцію показників виробництва і споживання, а також відносно стабільну величину запасів, котрі, попри це, починаючи з 2020 року мають незначну тенденцію до скорочення.

Динаміка обсягів виробництва пшениці протягом вказаного періоду засвідчує підйоми і спади. За період з 2018 по 2023 рік виробництво пшениці виросло на 9,6% завдяки рекордному урожаю 2022 року. В поточному 2023/2024 маркетинговому році прогнозується зібрати 781,09 млн тонн пшениці, що на 2,62% нижче ніж в попередньому періоді. Динаміка споживання пшениці, а також зміни її запасів демонструють тенденцію до зростання.

Як видно з наведених даних, споживання рису зростає швидкими темпами, як і його виробництво. Проте ріст виробництва все ж є випереджаючим, якщо не брати до уваги його падіння у 2022/2023 році на 2,6% у порівнянні з попереднім періодом. За прогнозами на 2023/2024 маркетинговий рік виробництво рису майже повернеться до рівня 2021 року.

Запаси рису залишаються стабільними з незначним зростанням.

У контексті дослідження важливо також порівняти показники, що характеризують співвідношення обсягів запасів до споживання за кожною товарною позицією. У відповідності з прогнозом на 2023/2024 маркетинговий рік співвідношення обсягів запасів до споживання складає: кукурудзи - 25,02%, пшениці - 40,11%, рису - 38,17%. Зазначимо, що величина даного показника для пшениці та рису є суттєво вищою ніж по зерновому ринку в цілому, що позитивно характеризує наявні тенденції формування запасів даних зернових культур.

Виклики зовнішнього середовища та динамічні процеси зміни попиту і пропозиції на зерновому ринку зумовлюють високу волатильність цін на різні види зернових культур. Найяскравіше динаміку зміни цін ілюструють індекси продовольчих цін (ІПЦ), що розраховуються ФАО. Індекси продовольчих цін ФАО відображають щомісячну динаміку міжнародних цін зернових культур стосовно базового періоду їх розрахунку. Базовим для розрахунку індексу цін ФАО на сьогодні є період 2014-2016 рр.

Криві зміни індексів цін на зерновому ринку засвідчують їх суттєве зростання як в цілому по ринку, так і за окремими видами зернових культур (рис. 3).

За період з 2017 по 2022 рік індекс цін на ринку зернових змінився з 91 пункту у 2017 році до 155 пунктів у 2022 році, ріст цін склав 70,3%. Високі темпи зростання демонструють пшениця (68,3%) та кормове зерно (56,8%). Індекс цін на рис виріс тільки на 5 пунктів (із 104 у 2017 році до 109 у 2022 році).

Червневий прогноз ФАО на 2023 рік передбачає зниження індексів цін за більшістю зернових культур у порівнянні з аналогічним періодом 2022 року. Рис залишається однією з небагатьох культур за якою прогнозується висхідна динаміка цін у 2023 році. Прогнозований рівень індексу цін на рис у 2023 році уже зараз складає 126 пунктів, що на 22,2% вище у порівнянні з базовим періодом.

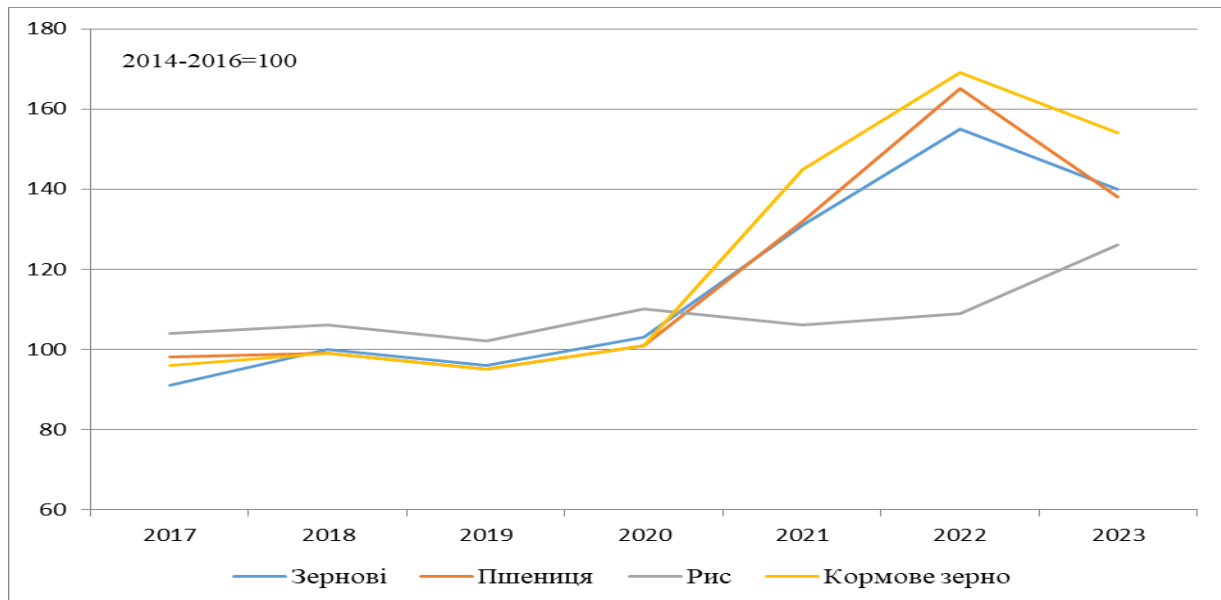

Рис. 3. Динаміка індексів цін зернового ринку за період 2017-2023 рр. (побудовано авторами за даними [16-20])

На рисунку 4 відображено динаміку світових цін на пшеницю, кукурудзу та рис за період 2021-2023 років. Представлена динаміка засвідчує зниження цін в червні 2023 року на всі основні зернові культури крім рису. Зниження цін на пшеницю та кукурудзу пов'язане з початком жнив в Північній півкулі та продовженням збору урожаю кукурудзи в Південній півкулі.

Значне зниження світових цін на пшеницю пов'язане також з падінням російських експортних цін (в річному розрахунку ціни знизилися на 44,9%). Зниження цін на російську пшеницю привело до падіння цін в інших експортерів світового ринку. Так, в річному розрахунку ціни експорту з Європейського союзу знизилися на 37,6%, з Австралії – на 33,6%.

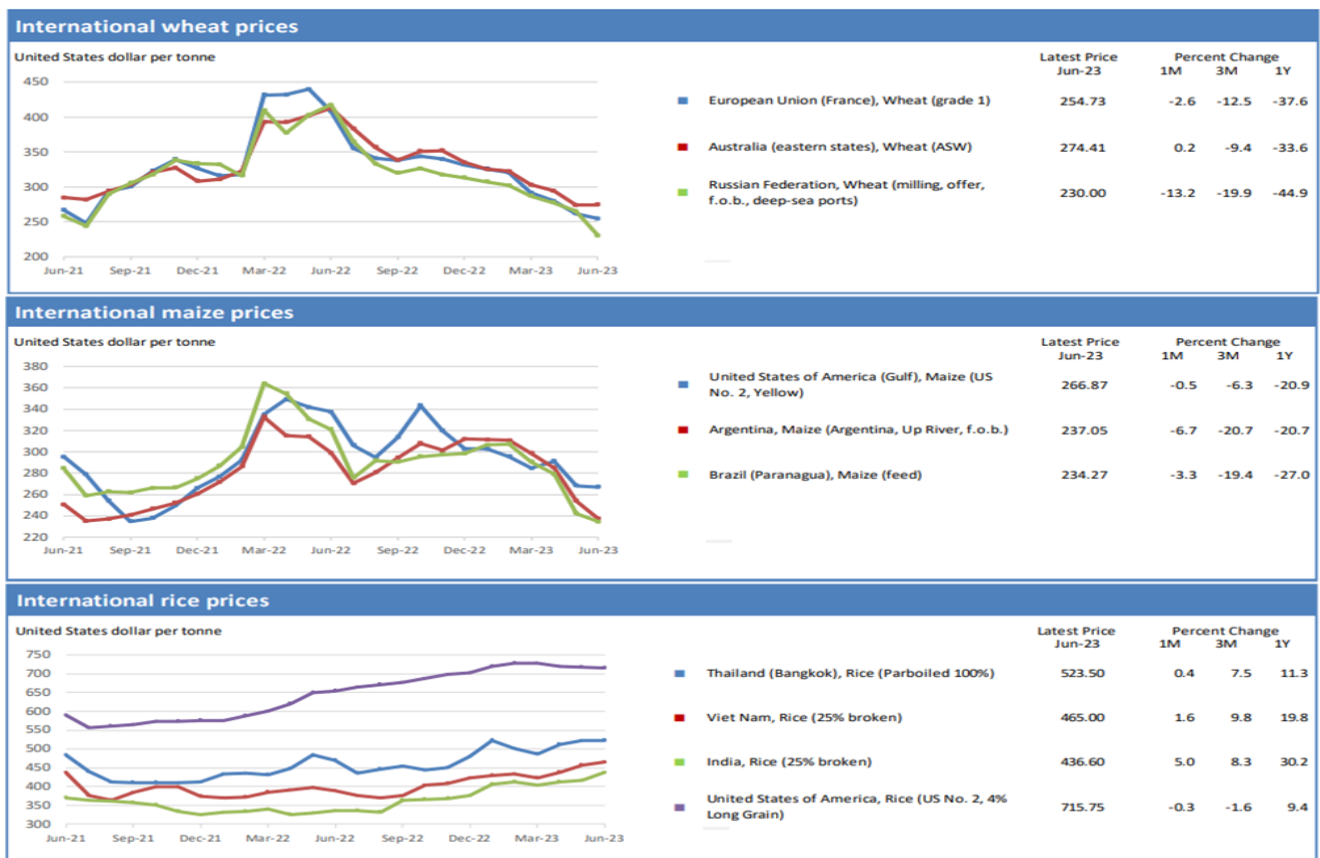

Рис. 4. Динаміка світових цін на основні зернові культури за період 2021-2023 рр. (джерело [21])

За станом на червень 2023 року сезонні поставки з Аргентини і Бразилії сприяли зниженню світових експортних цін на кукурудзу. В річному обчисленні на 27% знизилася ціна на кормову кукурудзу з Бразилії, на 20,9% та 20,7% - на кукурудзу, що експортується зі Сполучених Штатів Америки та з Аргентини.

Разом з тим, в червні 2023 року цінові тренди на рис демонструють тенденцію до зростання.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Динаміка світового ринку зерна за період з 2014 по 2023 роки засвідчує чітку тенденцію до зростання основних показників ринку. Обсяги пропозиції на ринку суттєво перевищують попит. Зростання пропозиції відбувається за рахунок росту виробництва зерна, а також за рахунок збільшення обсягів запасів на початок періоду, що аналізується.

Оцінено якісні характеристики такої динаміки шляхом визначення тенденцій змін двох важливих показників зернового ринку - глобального показника відношення обсягів запасів до споживання та показника відношення запасів основних експортерів ринку до їх використання. Протягом досліджуваного періоду глобальний показник відношення обсягів запасів до споживання знаходився в діапазоні 30,0-31,9%. Незначне номінальне зростання світових запасів зерна, що корелювало із зростанням обсягів його споживання, забезпечило стабільність даного показника та дало змогу утримати обсяги запасів на заданому рівні.

Показник відношення запасів основних експортерів до їх використання (сума внутрішнього споживання країн-експортерів та обсягу експорту за період) характеризує потенціал та стійкість основних експортерів світового ринку зерна. Найбільшими експортерами зерна в світі на сьогодні є Австралія, Аргентина, Європейський союз, Канада і США. Динаміка даного показника демонструє більш значну амплітуду коливань в досліджуваному періоді (від 17% до 21,2%), що свідчить про дещо вищі ризики зниження запасів зернових найбільших експортерів, які нівелюються іншими учасниками ринку.

За прогнозними показниками світового ринку зерна на 2023/2024 маркетинговий рік серед зернових культур лідирує кукурудза (40-43% ринку за показниками виробництва,

попиту та пропозиції); на другому місці пшениця – (27-29%), на третьому – рис (18-19%, відповідно). Питома вага інших зернових культур на глобальному ринку складає трохи більше 10%. Ще меншою є частка цих культур у світових запасах зерна - 6,88%. Таким чином їх вплив на основні параметри та тенденції розвитку світового ринку зерна на сьогодні є незначним.

За період з 2014/15 по 2023/2024 маркетингові роки спостерігаються дещо різні тенденції на ринках трьох основних зернових культур світу. Так, на ринку кукурудзи відмічається найбільша кореляція показників виробництва і споживання, а також відносно стабільна величина запасів, котрі, попри це, починаючи з 2020 року мають незначну тенденцію до скорочення. Виробництво пшениці характеризується підйомами і спадами. Показники споживання та запасів пшениці демонструють тенденцію до зростання. Споживання рису зростає швидкими темпами, як і його виробництво. При цьому запаси рису залишаються стабільними з незначним зростанням.

За даними на 2023/2024 маркетинговий рік співвідношення обсягів запасів до споживання складає: кукурудзи - 25,02%, пшениці - 40,11%, рису - 38,17%. Величина даного показника для пшениці та рису є суттєво вищою ніж по зерновому ринку в цілому, що позитивно характеризує тенденції формування запасів даних зернових культур.

Проведений аналіз показав зниження в червні 2023 року цін на всі основні зернові культури, окрім рису. В річному обчисленні ціни на пшеницю знизилася на 44,9%, що пов'язано з падінням російських експортних цін. Зниження цін на російську пшеницю також привело до падіння цін інших експортерів світового ринку.

Загалом, світовий ринок зерна засвідчує тенденції зростання виробництва і пропозиції продукції та дещо нижчі темпи зростання попиту, що сприяє подальшому формуванню запасів та стабілізує ринок.

Волатильність цін на зерновому ринку значною мірою спричинена сезонними коливаннями врожайності в різних частинах світу, логістикою поставок, а також демпінгом. На ціновій стабільності зернового ринку негативно позначилася російсько-українська війна, особливо в контексті різкого падіння цін на пшеницю та значного утруднення експорту українського зерна.

Література

1. Гавриленко Н. М., Широкий Г. М. Світовий ринок зерна: стан та тенденції. Національний Інститут стратегічних досліджень. Центр зовнішньополітичних досліджень. 2022. С. 1–9. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-02/rynok-rna_gavrylenko_0422022.pdf.
2. Кравчук Н., Менчинський О., Томчик О. Зростання економічної ефективності зерновиробництва. *Економіка та суспільство*. 2021. № 32. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-21>.
3. Казьмір В. А. Організаційно-економічний механізм функціонування ринку зерна : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Вінниця, 2021. 280 с.
4. Волошин Р. В. Формування ринку конкурентноспроможного зерна : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Тернопіль, 2008. 22 с.
5. Зернова промисловість: традиції та інновації. Вітчизняний та світовий досвід : наук.-допом. бібліогр. покажч. / [упоряд. Т. П. Фесун] ; Нац. ун-т харч. технол., Наук.-техн. б-ка. Київ, 2020. 209 с.
6. Лотиш О., Кардаш А. Мікроекономічний аналіз світового ринку зерна. *Економіка та суспільство*. 2021. № 24. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/198/190>.
7. Лотиш О. Роль України на світовому ринку зерна: виклики і загрози. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-56>.
8. Саковська О. М. Організація та функціонування регіонального ринку зерна. *Економіка АПК*. 2011. № 11. С.45-50.
9. Побоченко Л., Татаренко Н., Прокоп'єва А. Сучасні тренди розвитку світового ринку зерна в умовах війни в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-29>.
10. Цимбал Л. І., Черницька Т. В. Україна у системі глобальної продовольчої безпеки: ринок зернових. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету: зб. наук. праць*; за ред.: В.В. Коваленко (голов. ред.). Одеса: Одеський національний економічний університет. 2022. № 11-12 (300-301). С. 123-130.
11. Савченко Т. В., Константинова Т. В. Міжнародна торгівля зерном: сучасний стан та перспективи розвитку для України. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2020. Випуск 45. С. 27-31.
12. Хорошун О. Динаміка та тренди розвитку глобального ринку зернових. *Галицький економічний вісник*. 2022. № 5-6 (78-79). С. 156-166.
13. FAO. 2023. Crop Prospects and Food Situation – Quarterly Global Report. No. 2, July 2023. URL: <https://www.fao.org/cc6806en/cc6806en.pdf>.
14. FAO-AMIS - World - Wheat - Maize – Rice. URL: <https://app.amis-outlook.org/#/market-database/supply-and-demand-overview>.
15. FAO Cereal Supply and Demand Brief. 08.09.2023. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en/>.
16. FAO. 2020. Food Outlook - Biannual Report on Global Food Markets. November 2020. URL: <https://www.fao.org/3/cb1993en/cb1993en.pdf>.
17. FAO. 2021. Food Outlook - Biannual Report on Global Food Markets. November 2021. URL: <https://www.fao.org/3/cb8131ru/cb8131ru.pdf>.
18. FAO. 2022. Food Outlook – Biannual Report on Global Food Markets. Food Outlook, November 2022. URL: <https://www.fao.org/3/cc2864en/cc2864en.pdf>.
19. FAO. 2023. Food Outlook - Biannual report on global food markets. June 2023. URL: <https://www.fao.org/3/cc3020en/cc3020en.pdf>.
20. FAO. Food Price Index. 04.08.2023. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>.
21. FPMA bulletin. Food Price Monitoring and Analysis. № 6. 12 July 2023. URL: <https://www.fao.org/3/cc6909en/cc6909en.pdf>.

References

1. Havrylenko, N. M., & Shyrokyu, G. M. (2022). World grain market: current state and trends. National Institute for Strategic Studies. Center for Foreign Policy Studies, 1–9. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-02/rynok-rna_gavrylenko_0422022.pdf.
2. Kravchuk, N., Menchynsky, O., & Tomchuk, O. (2021). Increasing economic efficiency of grain production. *Economics and Society*, 32. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-21>.
3. Kazmir, V. A. (2021). Organizational and economic mechanism of the grain market's operation (Doctoral dissertation). Vinnytsia.
4. Voloshyn, R. V. (2008). Formation of the competitive grain market (Doctoral dissertation). Ternopil.
5. Grain Industry: Traditions and Innovations. Domestic and Global Experience. (2020). [Ed. T.P. Fesun]. National University of Food Technologies, Scientific and Technical Library. Kyiv.
6. Lotysh, O., & Kardash, A. (2021). Microeconomic analysis of the global grain market. *Economics and Society*, 24. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/198/190>.
7. Lotysh, O. (2022). The role of Ukraine in the global grain market: challenges and threats. *Economics and Society*, 45. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-56>.

8. Sakovska, O. M. (2011). Organization and operation of the regional grain market. *Economics of Agro-Industrial Complex*, 11, 45-50.
9. Pobochenko, L., Tatarenko, N., & Prokopyeva, A. (2023). Modern trends in the development of the world grain market in the context of the war in Ukraine. *Economics and Society*, 48. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-29>.
10. Tsymbal, L. I., & Chernitska, T. V. (2022). Ukraine in the global food security system: the grain market. *Scientific Bulletin of Odessa National Economic University*, 11-12(300-301), 123-130.
11. Savchenko, T. V., & Konstantinova, T. V. (2020). International grain trade: current state and development prospects for Ukraine. *World Economy and International Economic Relations*, 45, 27-31.
12. Khoroshun, O. (2022). Dynamics and trends in the development of the global grain market. *Galician Economic Bulletin*, 5-6(78-79), 156-166.
13. FAO. 2023. Crop Prospects and Food Situation – Quarterly Global Report. No. 2, July 2023. URL: <https://www.fao.org/cc6806en/cc6806en.pdf>.
14. FAO-AMIS - World - Wheat - Maize – Rice. URL: <https://app.amis-outlook.org/#/market-database/supply-and-demand-overview>.
15. FAO Cereal Supply and Demand Brief. 08.09.2023. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en/>.
16. FAO. 2020. Food Outlook - Biannual Report on Global Food Markets. November 2020. URL: <https://www.fao.org/3/cb1993en/cb1993en.pdf>.
17. FAO. 2021. Food Outlook - Biannual Report on Global Food Markets. November 2021. URL: <https://www.fao.org/3/cb8131ru/cb8131ru.pdf>.
18. FAO. 2022. Food Outlook – Biannual Report on Global Food Markets. Food Outlook, November 2022. URL: <https://www.fao.org/3/cc2864en/cc2864en.pdf>.
19. FAO. 2023. Food Outlook - Biannual report on global food markets. June 2023. URL: <https://www.fao.org/3/cc3020en/cc3020en.pdf>.
20. FAO. Food Price Index. 04.08.2023. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>.
21. FPMA bulletin. Food Price Monitoring and Analysis. № 6. 12 July 2023. URL: <https://www.fao.org/3/cc6909en/cc6909en.pdf>.

Abstract

HAIDA Yurii, SHAINIUK Bohdana

The grain market in retrospect and outlook: a global analysis

The article justifies the relevance of studying the state and development trends of the global grain market in the context of existing challenges related to the Russian-Ukrainian war and threats to global food security in general. An analysis of the market's indicators, including demand, supply, production volumes, and grain reserves, has been conducted, which indicates a clear upward trend. The qualitative characteristics of this dynamic have been assessed by determining the trends in changes in two key indicators of the global grain market - the global stock-to-use ratio and the ratio of reserves of major exporters to their utilization. The market structure has been characterized by the relative weight of major cereal crops in the world, such as wheat, maize, and rice. The relative weight of other cereal crops in the global market is insignificant, reducing their impact on the market's key parameters accordingly. Within the scope of the study, trends in changes in the markets of major cereal crops have been identified. The dynamics of indicators for individual cereal crops have shown somewhat different trends in each of the markets. Challenges in the external environment and dynamic shifts in supply and demand have also contributed to high price volatility in the grain market. The dynamics of global grain prices have been assessed based on the FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations) food price indices. The study of the price dynamics in the global grain market has revealed that price volatility is largely caused by seasonal fluctuations in crop yields in different parts of the world, grain logistics organization, and dumping. Based on the analysis conducted, trends and prospects for the development of the global grain market in the context of deepening external challenges and threats have been determined.

Keywords: *global grain market, grain market dynamics, demand, supply, reserves, global grain market price*

Стаття надійшла до редакції 22.11.2023 р.

Бібліографічний опис статті:

Гайда Ю. І., Шайнюк Б. Л. Ринок зерна в ретроспективі та перспективі: глобальний аналіз. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 4. С. 30-40.

Haida Y., Shainiuk B. (2023) The grain market in retrospect and outlook: a global analysis. *Innovation and Sustainability*, no. 4, pp. 30-40.

УДК 330.3

РОЛЕДЕРС Вікторія Валеріївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Вінницький навчально-науковий інститут економіки ЗУНУ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-6653-6583
e-mail: v.roleders@wunu.edu.ua

КУКЕЛЬ Галина Сергіївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, маркетингу та економіки
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0001-7699-5997
e-mail: kukel@vntu.edu.ua

РОЗРОБКА ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ПРОЄКТУ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Метою статті є дослідження специфічних особливостей життєвого циклу та продуктів проекту екологістичної системи в контексті трансформаційної моделі циркулярної економіки, а також визначення відмінностей між життєвими циклами продуктів в лінійній та циркулярній економіці.

В результаті дослідження представлено трансформаційну модель життєвого циклу проекту екологістичної системи, що в своєму складі вміщує традиційні передінвестиційну, інвестиційну, експлуатаційну та еколого-орієнтовані регенеративну та ревіталізаційну фази. Фази життєвого циклу проекту циркулярної економіки не виключають можливість протікати послідовно або перекриватись, а також поділяються на етапи, протягом яких генеруються проміжні результати. Доведено необхідність активізації циркулярних процесів та теоретичного переосмислення фаз завершення терміну експлуатації і вилучення сировини шляхом їх включення у життєвий цикл продукту. Сформовано функціональну схему взаємозв'язків у концептуальній моделі циркулярної економіки, яка доповнює теоретичні засади концепції видами та формами циркулярності відповідних фаз життєвого циклу продукту.

Наукова новизна полягає у визначенні особливостей та наданні характеристики життєвого циклу проекту циркулярної економіки та обґрунтуванні проектного підходу, що передбачає поділ життєвого циклу проекту на фази, які характеризуються отриманням певного продукту.

Практична цінність полягає у розширенні інструментарію розробки моделей та методів управління проектами, у тому числі моделі життєвого циклу проекту циркулярної економіки та визначенні зв'язків між його часовими параметрами.

Ключові слова: циркулярна економіка, трансформаційна модель, екологістична система, життєвий цикл проекту, фази проекту

JEL classification: L60; M11

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.41.47>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Екологічна криза в глобальному масштабі проявляється як напружені відносини між людиною та природою, що характеризується

невідповідністю між існуючими економічними моделями та ресурсними можливостями біосфери. Підвищення ефективності створення, функціонування та розвитку екосистем вимагає використання сучасних методів управління складними соціально-економічними системами, зокрема

проектних підходів, що базуються на використанні інструментарію методології проектного менеджменту.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Учені, які досліджували сутність моделей життєвих циклів проектів та інструменти впровадження циркулярної моделі економіки: Ф. Бег'юлі, М. Гайсдорфер [1], Т.А.Ковтун [2], А.А. Літвінченко, І.І. Мазур, В.В. Малий, Дж. К. Пінто, Н.Г. Ольдерогге, В.А. Рач, В.Д. Шапіро, Т. М. Шутенко та ін., відзначають, що результатом окремих фаз проекту є отримання певних продуктів, а важливе в управлінні проектами місце займає поняття «продукт». Також авторами зазначено, що проект виступає у вигляді керованої системи дій, спрямованої на зміну станів об'єкта впливу протягом життєвого циклу, в результаті чого створюється продукт проекту.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

У рамках цієї проблематики, не зменшуючи значимості наукових напрацювань, все ж варто констатувати, що питання щодо створення нової методології управління проектами, яка дозволить підвищити результативність проектного менеджменту завдяки застосуванню трансформаційних моделей, потребують подальшого поглибленого дослідження.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження специфічних особливостей життєвого циклу та продуктів проекту екологічної системи в контексті трансформаційної моделі циркулярної економіки, а також визначення відмінностей між життєвими циклами продуктів в лінійній та циркулярній економіці.

Інформаційну основу дослідження становили роботи вітчизняних та зарубіжних науковців з проблем циркулярної економіки, нормативно-правова база України, а також вітчизняні статистичні бази даних. У ході дослідження були використані такі методи: системного, порівняльного та стратегічного аналізу – при формуванні концепції розвитку трансформаційної моделі життєвого циклу проекту циркулярної економіки).

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

З позицій проектного підходу екологічна система (далі – ЕЛС) розглядається як унікальний результат, що отримується від цілеспрямованої тимчасової діяльності. Отже, на проект ЕЛС відводиться обмежений час, який прийнято називати життєвим циклом (далі – ЖЦ) проекту. Успішне створення, розвиток ЕЛС потребує застосування моделей та методів управління проектами, у тому числі розробки моделі ЖЦ проекту ЕЛС та визначення зв'язків між його часовими параметрами [2].

ЖЦ є одним з основних понять не тільки проектного, але й системного, біологічного, логістичного, маркетингового та інших підходів. Відповідно до [3] ЖЦ (life cycle, LC) – це розвиток системи, продукту, послуги, проекту або інших виготовлених людиною об'єктів, починаючи зі стадії розробки концепції та закінчуючи припиненням використання.

В залежності від об'єкту дослідження, існує багато різновидів ЖЦ: організації, продукту, товару, інформації, клієнта, команди, проекту, документу, інновації, логістичної системи тощо. В управлінні проектами під ЖЦ проекту розуміють період часу від початку до завершення проекту.

Період часу від початку до завершення проекту називається життєвим циклом проекту [4].

Кожен проект може бути охарактеризований тривалістю – проміжком часу від формування замислу проекту до завершення проекту [5].

ЖЦ проекту поділяються на фази, склад і зміст яких визначається потребами управління і контролю. Фази проекту – це окремі частини в межах проекту, які потребують додаткового контролю для ефективного управління досягненням основного результату проекту.

Фази проекту можуть відрізнитися не тільки кількісно, але і якісно – при однаковій назві, фази в різних прикладних сферах можуть мати різне змістовне навантаження. Навіть в одній прикладній сфері проекти можуть відрізнитись по кількості та тривалості фаз життєвого циклу [6].

Відповідно Р2М кожна фаза проекту може бути охарактеризована певною властивістю в рамках місії, що виконується, та задач, що вирішуються. Таким чином, процес формування ЖЦ проекту є універсальним. Типовий ЖЦ проекту включає початкову, проміжну та завершальну фази. Проміжна фаза може бути поділена на дві та більше фаз [5].

Згідно з вимогами Світового банку (World Bank) та підрозділу ООН з питань економічного розвитку (UNIDO) ЖЦ проекту поділяється на передінвестиційну, інвестиційну та експлуатаційну фази. До ЖЦ проекту входять початкова, проміжна і заключна фази, що представляє собою укрупнений варіант поетапного розбиття проекту. Пропонується ділити проект не тільки на фази, але і на етапи, між якими встановлюється нечітка відповідність. Наприклад, етапу становлення проекту відповідають фази ініціалізації та планування, а етапу реалізації – фази планування і реалізації і т.д.

Якщо розглядати проект як динамічну систему, що розвивається, то в циклі розвитку системи рекомендується виділяти такі фази ЖЦ, як зародження, зростання, зрілість, завершення [7-8] або дитинство, зрілість, старість. Такий погляд на проект збігається з поділом ЖЦ проекту на чотири етапи: концепція (зародження), розробка (розвиток), реалізації (зрілість), завершення (метаморфоза) [8].

ЖЦ проекту (його тривалість, виділення окремих фаз та етапів) в значній мірі залежать від характеристик самого проекту (сфери застосування, масштабів, складності тощо).

Проект вважається закінченим, коли досягнуті його цілі. В сучасних умовах до цілей проекту не завжди включається екологічний аспект, і проект вважається завершеним, коли припиняється виробництво продуктів або надання послуг та надходження грошових коштів від їх реалізації. В Стандартах, що регламентують управлінську діяльність з урахуванням екологічного аспекту, ЖЦ має свої специфічні особливості.

Життєвий цикл - послідовні стадії системи виробництва продуктів (або послуг) від придбання сировини або вироблення з природних ресурсів до остаточної утилізації.

Зростаюча важливість проблеми захисту навколишнього середовища і можливих впливів, пов'язаних з продукцією, що виготовляється та споживається, потребує подовження ЖЦ за рахунок додавання еколого-орієнтованих фаз (етапів, стадій).

Стадії ЖЦ повинні включати в себе придбання сировини, проектування, виробництво, транспортування/постачання, застосування, переробку після втрати придатності й остаточну утилізацію. Оцінка ЖЦ включає розгляд всього ЖЦ продукту від видобутку сировини і його придбання, включаючи виробництво енергії, матеріалу і виготовлення, до застосування продукту і наступного припинення його використання і остаточної утилізації.

Для врахування специфічних особливостей ЖЦ різноманітних систем, в тому числі проектів, будується модель ЖЦ. Модель ЖЦ уявляє собою структуру процесів та дій, пов'язаних з життєвим циклом, що зорганізуються в стадії, які також служать в якості загального посилення для встановлення зв'язків та взаєморозуміння сторін. Кожна стадія описується формулюванням цілей та виходів.

Модель ЖЦ представляється в вигляді послідовності стадій, які можуть перекриватись і (або) повторюватись циклічно відповідно до галузі застосування, розміром, складністю, потребою в змінах та можливостях [5].

ЕЛС базується на створенні рециклінгово-утилізаційних потоків, які замикають ЛЛ завдяки створенню логістичних петель циркулярних процесів реверсивної логістики, що входять до фреймворків циркулярної економіки [9].

Рециклінгово-утилізаційні потоки повертають продукти, їх частини, компоненти, матеріали в процес виробництва та споживання в якості вторинних матеріальних ресурсів, компонентів та продукції, що дозволяє скоротити споживання первинних ресурсів та подовжити строк експлуатації продуктів. Таким чином, подовжується ЖЦ продукту (продукції) або виробу – сукупність етапів, які виконуються з моменту виявлення потреб суспільства в певній продукції до моменту задоволення цієї потреби та утилізації продукту.

До складу ЖЦ продукту входять:

- маркетинговий ЖЦ (життєвий цикл товару), пов'язаний з поведінкою товару на ринку, до складу якого, в залежності від обсягів продажу товарів, входять наступні етапи: виведення на ринок, зростання, зрілість та занепад;

- функціональний ЖЦ, що відноситься до функціонального призначення виробу та є більш тривалим, ніж маркетинговий цикл, оскільки закінчується виходом виробу з експлуатації та утилізацією;

- логістичний ЖЦ продукції, який відображає поведінку продукції з точки зору логістичних витрат з моменту розробки продукту, його впровадження в виробництво аж до моменту виходу з ринку.

Всі вище перелічені ЖЦ закінчуються моральним або фізичним зносом продукту та припиненням його експлуатації шляхом знищення (утилізації). В них не

передбачається можливість повторного використання продукту або його частин, в результаті якого можна було б підвищити цінність продукту та подовжити корисний строк його використання. Мова не йде навіть про повторне використання матеріалів, з яких складається продукт, в якості вторинних ресурсів.

Такий погляд на закінчення експлуатації продуктів відповідає лінійній моделі економіки та наносить великої шкоди природі за рахунок надмірного використання природних ресурсів і накопичення відходів життєдіяльності в навколишньому середовищі. Вирішити проблему можливо завдяки подовженню ЖЦ продукту шляхом максимально можливих термінів його корисної експлуатації за допомогою впровадження циркулярних процесів (R-процесів) циркулярної моделі економіки (рис. 1).

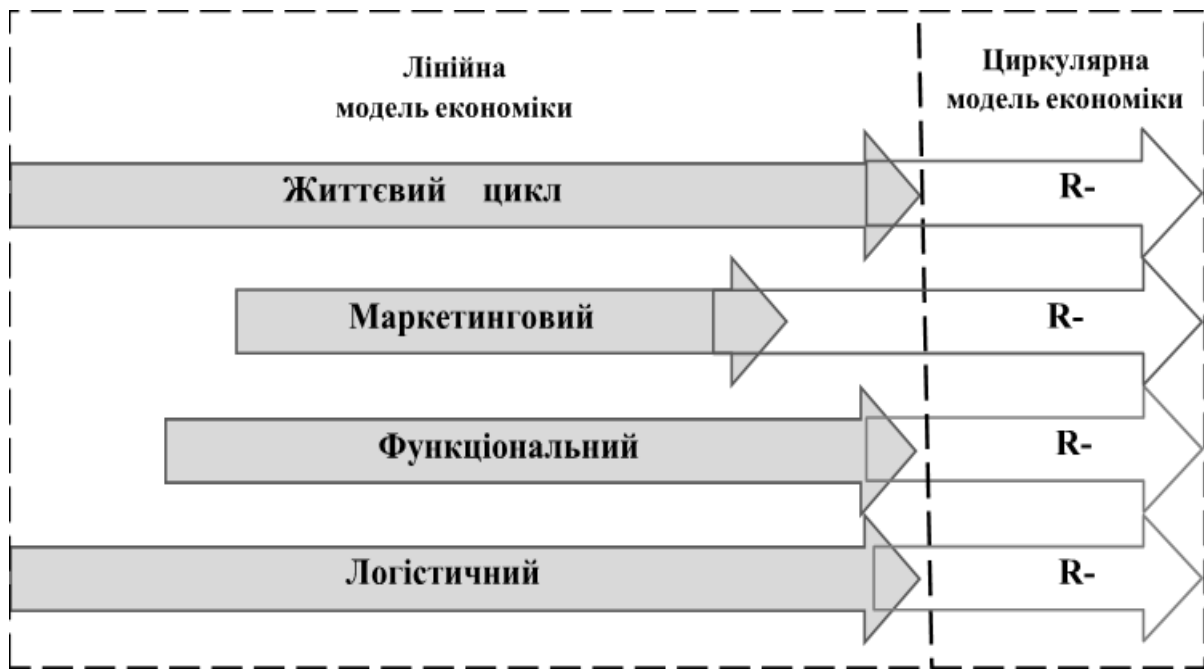

Рис. 1. Структура ЖЦ продукту в лінійній та циркулярній моделях економіки (розроблено на основі [2])

ЖЦ проекту ЕЛС має відмінності від проекту ЖЦ проекту ЛС, обґрунтовані специфічними особливостями даного типу проектів. Пропонується поділяти ЖЦ проекту ЕЛС на наступні фази: передінвестиційну, інвестиційну, експлуатаційну, регенеративну, ліквідаційну.

Три перші фази (передінвестиційна, інвестиційна, експлуатаційна) є стандартними фазами для сучасних інвестиційних проектів,

в тому числі ЛС. Наявність четвертої регенеративної фази відображає специфіку ЕЛС та забезпечує замикання ЛЛ. Саме протягом цієї фази протікають циркулярні процеси по поверненню продукту (його частин або матеріалів) в процеси виробництва та споживання.

В природі явище регенерації властиве живим організмам. Регенерація (лат. regeneratio – відродження) – відновлення

структур організму в процесі життєдіяльності або тих структур, що були втрачені внаслідок патологічних процесів [10]. Отже, регенеративну фазу можна назвати ще відновлювальною фазою або фазою відродження.

На фазі регенерації надаються логістичні послуги, пов'язані з обслуговуванням зворотних матеріальних потоків. До послуг зворотної логістики відносяться: збір та повернення товарів, транспортування, складування повернутих товарів, комплектування, вторинної сировини, розборка пошкоджених товарів або тих, що вийшли з експлуатації, ремонт товарів, утилізація тощо. У випадку з організацією рециклінгово- утилізаційних потоків та замиканням ЛЛ мова йде про короткострокову регенерацію, тобто швидке відновлювання продуктів або утворення потоків вторинних матеріальних ресурсів.

Створення та функціонування об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури ЕЛС: вантажних терміналів, складських комплексів, розподільних, ремонтних центрів та інших об'єктів, а також створення комунікацій між цими об'єктами має негативний вплив на довкілля. Негативні наслідки можуть проявлятися в коротко- та середньостроковій, а частіше в довгостроковій перспективі. Для виконання

комплексу дій з ліквідації екодеструктивних наслідків та відновлення екосистеми потрібен час, який визначається тривалістю останньої, ревіталізаційної фази проекту ЕЛС.

Отже, екологізація ЛС призводить до збільшення кількості фаз та ЖЦ проекту.

Кожен проект характеризується власною моделлю ЖЦ, яка формується взаємопов'язаними фазами. В [4] виділяють три основних типи взаємозв'язків між фазами проекту: послідовний зв'язок; зв'язок, що перекривається; ітераційний зв'язок. В проектах, які складаються з багатьох фаз, протягом життєвого циклу може існувати декілька зв'язків між фазами. Зв'язки, які використовуються в періоди між фазами, визначаються такими міркуваннями, як необхідний рівень контролю, ефективність і ступінь невизначеності.

В проектах ЕЛС фази ЖЦ можуть протікати як послідовно одна за одною (наприклад, інвестиційна фаза настає після завершення передінвестиційної фази), так і перекриватись (наприклад, регенеративна фаза починається до завершення експлуатаційної фази, коли продукт від кінцевого споживача поступає в зворотний потік матеріальних ресурсів, а ревіталізаційна фаза починається разом з інвестиційною та протікає майже до закінчення проекту) (рис. 2).

Життєвий цикл проекту

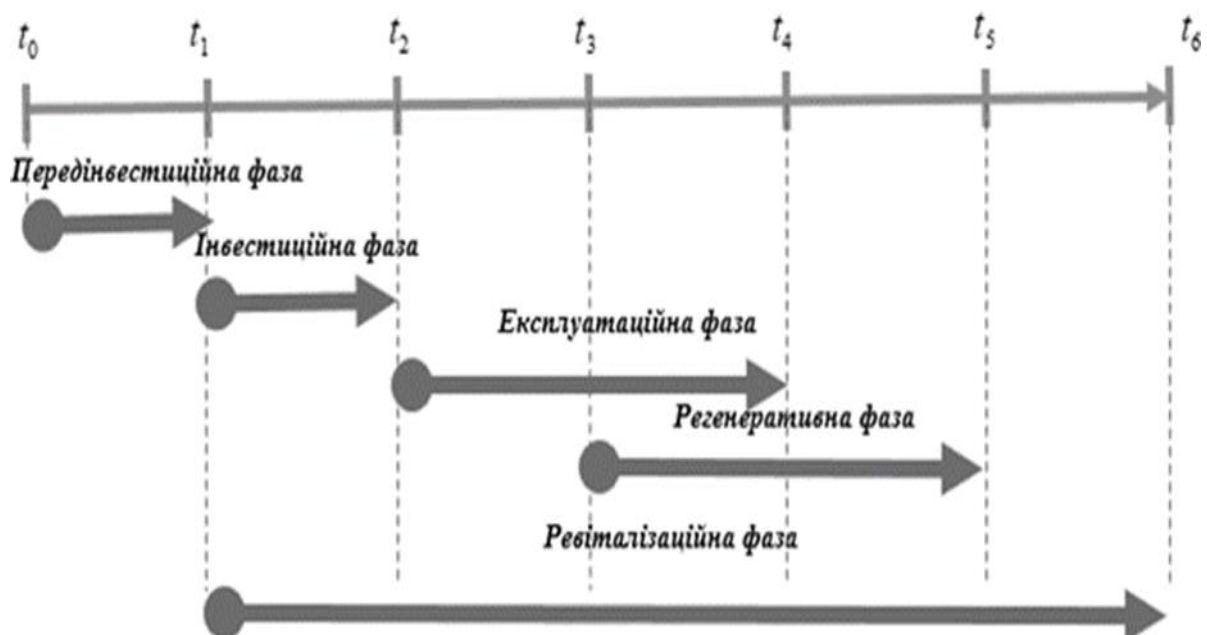

Рис. 2. ЖЦ проекту ЕЛС (розроблено на основі [2])

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Таким чином, запропоновано методику оцінювання життєвого циклу продукту як наукового інструменту для вимірювання впливу нових і вдосконалених продуктів та бізнес-моделей циркулярної економіки, яка

вдвічі швидше допомагає компаніям встановлювати пріоритети і визначати ключові показники ефективності діяльності, що в свою чергу надає змогу встановити базові вимоги до продукту або послуги, з якими можна порівнювати будь-які поліпшення або відхилення.

Література

1. Geissdoerfer, M. et al. (2020) Circular business models: A review. *Journal of Cleaner Production*, 277, 123741. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro>.
2. Ковтун Т.А. Життєвий цикл та продукти проєкту екологістичної системи. *Управління розвитком складних систем*. 2020. № 4 (44). С. 27–33.
3. Крикавський Є.В., Чернописька Н.В. Логістичні системи : навч. посібник. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 264 с.
4. A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBoK) – Six Edition. (2017) USA: PMI. 574 p.
5. P2M «Program & Project Management for Enterprise Innovation» (2016), Project Management Association of Japan. URL: http://www.pmaj.or.jp/ENG/p2m/p2m_guide/p2m_guide.html (Accessed 18.10.2023)
6. Kovtun T.A., Dmytriieva L.V. Life cycle reengineering phase. *Міжнародна науково-практична конференція «Математичне моделювання процесів в економіці та управлінні проєктами і програмами (ММП- 2019)»*, 9-13 вересня 2019 р. Коблево, Харків : ХНУРЕ, 2019. С. 49–50
7. Тарасюк Г.М. Управління проєктами : навч. посіб. Київ : Каравела, 2004. 344 с.
8. Керівництво з основ Проєктного менеджменту. Інститут проєктного менеджменту США. Київ : ВІПОЛ, 1999. 197 с.
9. Ковтун Т.А. Життєвий цикл проєкту в рамках бізнес-моделі циркулярної економіки. *Управління проєктами: стан та перспективи: матеріали XVI міжнар. науково-практичної конференції*, 8 – 11 вересня 2020 р. Миколаїв: Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (НУК), 2020. С. 47–50
10. Патологічна фізіологія: підручник. / за ред. А. І. Березнякової. Харків : Вид-во НФаУ «Золоті сторінки», 2003. 424 с.

References

1. Geissdoerfer, M. et al. (2020). Circular business models: A review. *Journal of Cleaner Production*, 277, 123741. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro>.
2. Kovtun T.A. (2020) Zhyttievyy tsykl ta produkty proiektu ekolohistychnoi systemy. [Life cycle and products of the ecological system project]. *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system*. no 4 (44). 27–33.
3. Krykavskiy Ye.V., Chornopyska N.V. (2009) *Lohistychni systemy* [Logistics systems]. L.: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhniky».
4. A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBoK) – Six Edition. (2017) USA: PMI. 574 p.
5. P2M «Program & Project Management for Enterprise Innovation» (2016), Project Management Association of Japan. available at: www.pmaj.or.jp/ENG/p2m/p2m_guide/p2m_guide.html
6. Kovtun T.A., Dmytriieva L.V. (2019) Life cycle reengineering phase. *International scientific and practical conference "Mathematical modeling of processes in the economy and management of projects and programs (MMP-2019)"*, 9- September 13, Koblevo, Kharkiv: KHNURE. 49-50.
7. Tarasiuk H.M. (2004) *Upravlinnia proiektamy* [Project management]. K.: Karavela.
8. Instytut proiektnoho menedzhmentu USA (1999) *Kerivnystvo z osnov Proiektnoho menedzhmentu* [Guide to the basics of Project Management], K.: VIPOL.
9. Kovtun T.A.(2020) Zhyttievyy tsykl proiektu v ramkakh biznes-modeli tsyrkuliarnoi ekonomiky [The life cycle of the project within the framework of the circular economy business model]. *Upravlinnia proiektamy: stan ta perspektyvy: materialy XVI mizhnar. naukovo-praktychnoi konferentsii*, 8 – 11 veresnia 2020 r. Mykolaiv: Natsionalnyi universytet korablebuduvannia imeni admiralak Makarova (NUK). 47–50.
10. Berезniakova A. I. (2003) *Patolohichna fiziolohiia* [Pathological physiology]. K.: Vyd-vo NFaU «Zoloti storinky».

Abstract**ROLEDERS Viktoriia, KUKEL Halyna*****Development of the transformation model of the circular economy project life cycle***

The purpose of the article is to study the specific features of the life cycle and products of the ecological system project in the context of the transformational model of the circular economy, and also determining the differences between product life cycles in the linear and circular economy.

As a result of the study, a transformational model of the ecological system project life cycle is presented, which includes the traditional pre-investment, investment, operational and ecologically oriented regenerative and revitalization phases. The phases of the life cycle of a circular economy project do not exclude the possibility of proceeding sequentially or overlapping, and are also divided into stages during which intermediate results are generated. The necessity of activation of circular processes and theoretical rethinking of end-of-life phases and extraction of raw materials by including them in the product life cycle is proved. A functional diagram of relationships in the conceptual model of the circular economy has been formed, which complements the theoretical foundations of the concept with types and forms of circularity of the relevant phases of the product life cycle.

The scientific novelty consists in defining the features and providing the characteristics of the life cycle of the circular economy project and justification of the project approach, which involves dividing the life cycle of the project into phases that are characterized by obtaining a certain product. Also in the study of the conceptual provisions of the circular economy and the systematization of the theoretical foundations of the formation of a transformational model of the project life cycle.

The practical value lies in the expansion of the toolset for the development of project management models and methods, including the life cycle model of the circular economy project and the determination of the relationships between its time parameters.

Keywords: *circular economy, transformation model, ecological system, project life cycle, project phases*

Стаття надійшла до редакції 23.11.2023 р.

Бібліографічний опис статті:

Роледерс В. В., Кукель Г. С. Розробка трансформаційної моделі життєвого циклу проекту циркулярної економіки. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 4. С. 41-47.

Roleders V., Kukel H. (2023) Development of the transformation model of the circular economy project life cycle. *Innovation and Sustainability*, no. 4 pp. 41-47.

УДК 339.5

ВІРКОВСЬКА Анастасія Андріївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та економічної теорії
Західноукраїнський національний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0723-5772
e-mail: aassya10@gmail.com

ЗАКЛЕКТА Ольга Іванівна

кандидат економічних наук, доцент
Західноукраїнський національний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0001-8856-6081
e-mail: zaklekta_olga@i.ua

ЛАВРЕНЧУК Владислав Русланович

магістрант ОНП «Аналітична економіка»
Західноукраїнський національний університет, Україна
e-mail: lavrenchuk_2001@ukr.net

ОЦІНКА ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАЦІОНАЛЬНИХ АГРОКОМПАНІЙ ЗА УМОВ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ

В статті визначено чинники, що впливають на експортний потенціал національних агрокомпаній, а саме: типи культур, високі стандарти якості та безпечність продукції, використання сучасних агротехнологій та обладнання, ефективна система логістики та постачання, дотримання міжнародних стандартів щодо безпечності, якості та екологічної стійкості харчових продуктів, ефективні маркетингові стратегії та брендинг продукції на зовнішніх ринках, розвиток та підтримка торговельних стосунків з іншими країнами, фінансова стабільність, розуміння правил та обмежень, що встановлені країнами-імпортерами. Зосереджено увагу на окремих аграрних показниках експортного потенціалу України, серед яких особливе місце належить зерновим культурам (пшениці, ячменю тощо). Констатовано, що за умов повномасштабного вторгнення РФ в Україну важким завданням стало забезпечення сільськогосподарської діяльності належними ресурсами: паливом, добривами, засобами захисту рослин, запчастинами тощо. Проаналізовано виробництво та експорт пшениці та ячменю за останні 5 років. Через військові дії РФ та окупацію територій нашої держави відбулося скорочення посівних площ під зерновими культурами. Це призвело до суттєвого зниження обсягу експорту цих культур національними агрокомпаніями, а глобальний індекс цін на продовольство, досяг історичного максимуму. Доведено, що найбільшими імпортерами пшениці з України є Єгипет, Індонезія та Туреччина, а українського ячменю - Китай та Туреччина. В умовах військових дій для підтримки агробізнесу уряд спростив бюрократичні процедури та імпорт посівних матеріалів, дозволив використовувати сільськогосподарську техніку без реєстрації, запровадив нульову ставку акцизного податку та знизив розмір ПДВ до 7% на пальне, ввів доступні кредити розміром 5-7-9% тощо. Окреслено шляхи та напрями, які сприятимуть розв'язанню проблем аграрного сектору України в умовах війни та в післявоєнний період.

Ключові слова: експорт, національні агрокомпанії, експортний потенціал, чинники експортного потенціалу, основні показники експортного потенціалу

JEL classification: F10, F19

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.48.57>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Глобалізація сучасного світу супроводжується зростанням ролі міжнародної торгівлі. За цих умов вагомого значення набувають експортні можливості країни. Значимим сектором сучасного розвитку виступає аграрна сфера, яка, за умов зростаючого попиту на сільськогосподарську продукцію, може забезпечити виробництво експортоорієнтованих товарів.

Україна є однією з найбільших виробниць і експортерок пшениці, ячменю, кукурудзи і соняшникової олії. У 2021 році наша країна зробила значний внесок у світовий продовольчий ринок, забезпечивши 400 мільйонів людей продуктами харчування. Війна, яку розв'язала рф проти України, скоротила експортні потужності нашої держави щонайменше на третину і порушила систему постачання продовольства на світовий ринок. Згідно даних Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних націй (ФАО) 2023 року через війну від 20% до 30% сільськогосподарських угідь залишились незасіяними або не зібраними, тому це може призвести до голодування 323 млн осіб [1]. Російська військово-морська блокада у Чорному морі не дає можливості експортувати зерно до місць призначення.

Все це актуалізує необхідність дослідження проблем експортного потенціалу національних агрокомпаній за умов повномасштабного вторгнення рф в Україну.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження питань експортного потенціалу аграрних компаній України присвячені праці таких вітчизняних науковців: В. Близнюка, І. Грицюка, М. Зубця, К. Купрейчика, Л. Молдована, Б. Пасхавера, П. Саблука, М. Хвесика, М. Швецової, О. Шубравської, в роботах яких розглянуто проблеми та перспективи розвитку сучасного економічного стану агропромислового сектору.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ

ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Дослідженням даної проблематики є виявлення впливу військових дій рф на експортний потенціал національних агрокомпаній.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є виявлення факторів впливу на експортний потенціал національних агрокомпаній, а також - наявність значущого впливу військових дій рф на їхні експортні можливості.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Експортний потенціал аграрних компаній визначається їхньою здатністю ефективно виробляти сільськогосподарську продукцію та постачати її на зовнішні ринки. Розглянемо ключові фактори, які впливають на експортний потенціал аграрних компаній:

1. По-перше, це типи культур, які вирощує агрофірма, їх якість, врожайність та популярні сорти, що мають конкурентну перевагу.

2. По-друге, ключовим фактором для здобуття довіри споживачів на міжнародних ринках є високі стандарти якості та безпечність продукції.

3. По-третє, позитивно позначається на врожайності та якості продукції, а також впливає на її конкурентоспроможність використання сучасних агротехнологій та обладнання.

4. По-четверте, забезпеченню своєчасної доставки продукції на зовнішні ринки з мінімальними витратами допомагає ефективна система логістики та постачання.

5. По-п'яте, важливим чинником виходу національних агрофірм на зовнішні ринки є дотримання міжнародних стандартів щодо безпечності, якості та екологічної стійкості харчових продуктів.

6. По-шосте, створенню позитивного іміджу компанії допомагає ефективні маркетингові стратегії та брендинг продукції на зовнішніх ринках.

7. По-сьоме, збільшенню обсягів експорту сприяє розвиток та підтримка торговельних стосунків з іншими країнами.

8. По-восьме, чинником впливу на експортний потенціал агрокомпаній є їхня фінансова стабільність, що дозволяє інвестувати в підвищення якості продукції та розвиток нових ринків.

9. По-дев'яте, для адаптації стратегії експорту агрокомпаніям допоможе розуміння

правил та обмежень, що встановлені країнами-імпортерами.

Отож, експортний потенціал національних аграрних компаній визначається комплексом факторів, які включають якість продукції, технологічний рівень, логістику, маркетингову стратегію та інші аспекти, які впливають на їхню конкурентоспроможність на міжнародних ринках.

Рис. 1. Основні елементи експортного потенціалу країни (побудовано авторами самостійно)

Основні елементи, представлені на рис.1.1 визначають спроможність країни ефективно експортувати свою продукцію та послуги на міжнародні ринки. Вони взаємодіють між собою та впливають на здатність країни розвивати та реалізовувати свій експортний потенціал. Важливо враховувати всі ці аспекти при розробці стратегій економічного розвитку та підтримки експорту.

Аграрні показники експортного потенціалу України включають різні види сільськогосподарської продукції та її здатність до ефективного експорту на міжнародні ринки.

1. Зернові культури, такі як пшениця, ячмінь, кукурудза.

2. Олійні культури, а саме соняшник та ріпак для виробництва олії є важливою складовою експортного потенціалу.

3. М'ясо та молочні продукти.

4. Фрукти та овочі.

5. Харчові продукти, такі як: кондитерські вироби, напої, готові страви.

6. Технічні культури: цукровий буряк, льон, конопля.

7. Екологічно чисті та органічні продукти.

8. Технології обробки та консервації.

Ситуація з посівами та можливим впливом військових дій на збиральні площі в Україні видається досить складною і вимагає

уважного аналізу та розгляду на різних рівнях. Важливо врахувати суттєвий вплив військових дій на сільськогосподарську діяльність, зокрема на доступ до ресурсів, персоналу, техніки, збирання врожаю та його доставку. Такі фактори, як безпека, доступність та стан інфраструктури, стали дуже важливими в умовах війни. До того ж, опитування аграріїв показує, що частина з них змогла зберегти структуру посівних площ, незважаючи на складні обставини. Хоча деякі респонденти вирішили збільшити площі під певними культурами. Це може бути пов'язано з прогнозами ринку, попиту та внутрішніми потребами.

Враховуючи всі ці фактори, ситуація непередбачувана, і важко спрогнозована.

Важливо відстежувати офіційну інформацію від відповідних урядових і сільськогосподарських організацій для отримання найактуальніших новин про ситуацію з вирощуванням та збором урожаю в Україні.

Рисунок 2. відображає серйозні проблеми, з якими зіткнулися аграрії в умовах військового конфлікту та економічних труднощів. Важким завданням стало забезпечення сільськогосподарської діяльності належними ресурсами, так як доступ до палива, добрив, засобів захисту рослин та запчастин обмежений або ускладнений через різні обставини.

Рис. 2. Постачання основних ресурсів (розроблено на основі [2])

Порушення логістичних ланцюгів та фінансові проблеми, спричинені війною, значно ускладнюють ситуацію для аграріїв. За таких обставин, важливо розвивати творчі та гнучкі підходи до управління ресурсами та виробництвом, а також шукати альтернативні способи отримання та використання необхідних матеріалів.

Задля належного функціонування сільськогосподарського сектору в умовах військових дій важливо взаємодіяти з урядовими та галузевими організаціями. До прикладу, для забезпечення паливом, можливість співпраці з військовими структурами може бути важливою для підтримки аграріїв у цей період. Ці труднощі

демонструють необхідність гнучкості, адаптації та співпраці в умовах складної ситуації. Зусилля та управлінські рішення аграріїв можуть допомогти вирішити проблеми та забезпечити сталість сільськогосподарської діяльності.

Важливим чинником у сфері агробізнесу є кліматичні умови, які впливають на сільськогосподарську діяльність та експортний потенціал національних агрокомпаній. Дані рис. 3. підкреслюють важливість погодних умов та підготовки ґрунту для врожаю, а також відображають великий потенціал українського аграрного сектору.

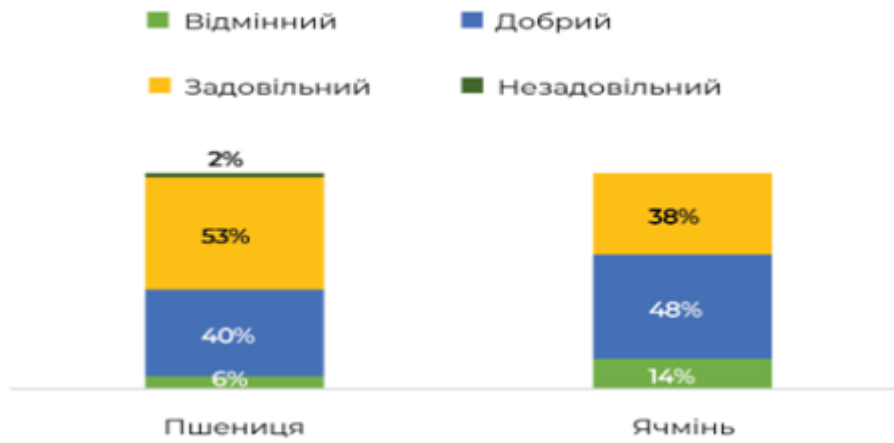

Рис. 3. Стан посівів ранніх зернових в Україні (розроблено на основі [2])

Оцінки аграрних аналітиків щодо виробництва пшениці та ячменю є важливими для розуміння тенденцій на ринку зернових. Прогнозований врожай пшениці у 2022/23 МР на рівні 18,2 млн тонн, що на 43% менше за попередній сезон, та врожай ячменю на рівні 5,3 млн тонн, менший на 44%, вказують на відносно складні умови для вирощування цих культур. Зменшення виробництва та, відповідно, обсягів експорту українських пшениці та ячменю може призвести до зменшення присутності на ринках основних імпортерів, які зазвичай розраховують на українську зернову продукцію. Така ситуація може вплинути на покупців, які раніше розраховували на постачання з України. Їм доведеться шукати альтернативних постачальників зернових, щоб задовольнити свою імпортерську потребу. Це може вплинути на глобальну ринкову динаміку та ціни на зерно [4].

Однак, важливо врахувати, що ринок завжди динамічний, і зміни в одному напрямку можуть спричинити зміни в іншому. Покупці можуть адаптуватися до нових умов, шукати альтернативи та розширювати свої постачальницькі мережі. Загалом, в умовах незвичайних обставин, які супроводжують війну та економічні труднощі, ринкова ситуація може залишатися динамічною та непередбачуваною.

Важливим і надалі є аналіз актуальної інформації, щодо функціонування національних агрокомпаній для адекватного реагування на зміни та адаптації їхніх стратегій для забезпечення сталості та ефективності аграрної діяльності.

Проаналізуємо виробництво, експорт та частку внутрішнього споживання у виробництві пшениці та ячменю за останні п'ять років.

Рис. 4. Динаміка виробництва та експорту української пшениці, млн. тонн (розроблено на основі [2])

На рисунку 4 видно, що за підсумками 2021/22 МР експорт пшениці з України склав лише 18,7 млн тонн проти прогнозованих ще на початку лютого поточного року 22,5 млн тонн (-17%). Тим не менш, відвантажений обсяг перевищив показник попереднього сезону на 13% (16,6 млн тонн).

Основними імпортерами пшениці з України є Єгипет та Індонезія. За підсумками

2021/22 МР їх частки в загальному обсязі відвантажень зернової на зовнішній ринок склали 16% і 14% відповідно (2,9 млн і 2,5 млн тонн в натуральному вираженні), при цьому Єгипет збільшив закупівлі української пшениці відносно сезону-2020/21 на 19%, а Індонезія – на 2% (рис. 5) [4].

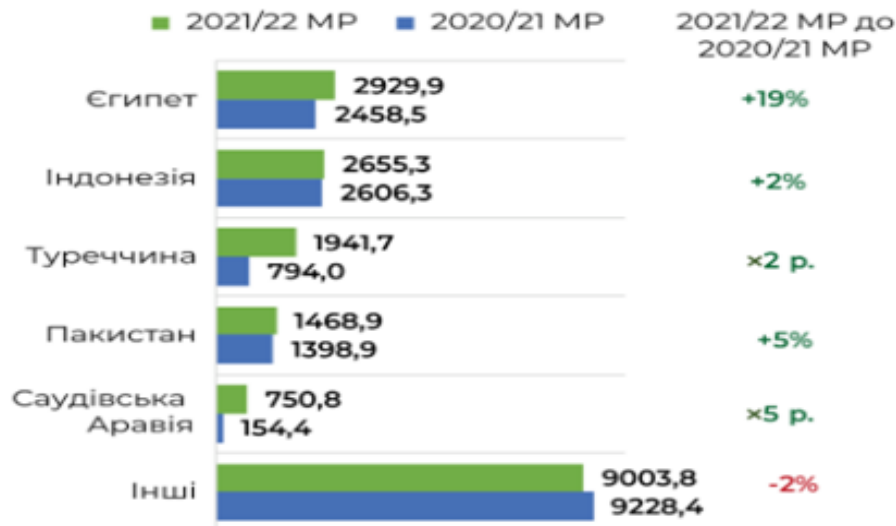

Рис. 5. Географія експорту пшениці з України, млн. тонн (розроблено на основі [2])

Дані рис.5 вказують на зміни в структурі експорту зерна України та її основних покупців. Тут можна побачити зростання імпорту зернової продукції певними країнами, що вказує на підвищений попит на українське зерно та продукцію. Зростання імпорту зернової продукції в Туреччину (3 місце) на більш ніж 2 рази та збільшення її частки в українському експорті зерна з 5% до 10% свідчить про збільшений попит на українське зерно на турецькому ринку. Зростання обсягів імпорту зерна до Пакистану та збільшення його частки в експорті може вказувати на високий попит на зерно в цій країні. Суттєвий приріст експорту пшениці з України до Саудівської Аравії свідчить про зміну попиту на цю культуру та конкурентоспроможність української пшениці на цьому ринку. Як висновок, можна спостерігати диверсифікацію покупців на ринку пшениці. Сумарні її відвантаження до п'яти ключових імпортерів становлять 52% загальних відвантажень, що свідчить про стратегічний підхід України до розподілу своїх експортних потоків. Ці зміни в структурі експорту зерна вказують на гнучкість та адаптацію українського аграрного сектору до змін на світовому ринку,

а також на збільшений інтерес інших країн до української продукції.

Даний аналіз свідчить про важливі виклики, з якими зіштовхнувся український аграрний сектор, особливо у сфері зернової продукції. Високі перехідні залишки пшениці на кінець 2021/22 (МР) можуть мати деякий негативний вплив на економічну ситуацію для аграріїв та на експортні можливості в наступному році. Деякі ключові аспекти цієї ситуації включають:

- Ціновий тиск. Великі запаси пшениці можуть тиснути на ціни, що може обмежити можливості аграріїв отримати вигідну ціну за свою продукцію.
- Фінансові втрати. Недоотримання прибутку від реалізації зернової продукції може вплинути на фінансовий стан аграріїв та підприємств.
- Обмеженість потужностей для зберігання. Великі залишки пшениці можуть обмежити кількість вільних потужностей для зберігання зерна наступного врожаю, що створює додаткові виклики для логістики та обробки продукції.
- Стратегічне планування. Аграрії та галузеві експерти можуть розглядати можливі стратегії зменшення залежності від великих

перехідних запасів, такі як диверсифікація виробництва, пошук нових ринків, використання зерна у виробництві інших продуктів тощо.

- Світовий ринок. Аграрна політика та торговельні угоди на світовому ринку також можуть впливати на споживання та експорт зернової продукції.

Це залишає важливим завданням ефективно управління зерновими ресурсами, розвиток стратегій для мінімізації негативних наслідків від великих залишків та пошук можливостей для збереження конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Дані рисунку 6 свідчать про успішний врожай ячменю в сезоні 2021/22 порівняно з попереднім сезоном. У сезоні 2021/22 вдалося зібрати 9,4 млн тонн ячменю. Це значення на 24% вище, ніж валовий збір урожаю зернової

в 2020 році, який становив 7,6 млн тонн. Посівна площа під ячменем зросла на 3% в порівнянні з сезоном 2020/21. Вона збільшилася з 2,4 млн гектарів до 2,5 млн гектарів. Урожайність ячменю в сезоні 2021/22 також показала дуже позитивні результати. Приріст урожайності становив 19%. Це означає, що середня врожайність досягла рекордних 38,2 центнера з гектара, порівняно з 32,2 центнера з гектара в попередньому сезоні [9].

Ці показники свідчать про те, що врожайність ячменю зросла завдяки як збільшенню посівної площі, так і підвищенню рівня врожайності на кожному гектарі. Такий успіх може бути наслідком кращих погодних умов, використання високоякісних сортів ячменю, покращених агротехнік і добре спроектованої сільськогосподарської діяльності.

Рис. 6. Динаміка виробництва та експорту ячменю, млн. тонн (розроблено на основі [2])

Китай став основним покупцем української зернової продукції вже другий сезон поспіль. Загалом, дані рис. 7 свідчать про збільшення експорту українських зернових продуктів на світовий ринок, зокрема за винятком Китаю. Це вказує на значний обсяг закупівель Китаєм українських зернових продуктів. Проте, порівняно з попереднім сезоном, обсяг експорту в Китай зменшився на 10%. Туреччина займає друге місце в ТОП-5 основних імпортерів української зернової продукції. Її доля становить 19%. Цікаво, що Туреччина збільшила закупки ячменю на 48 разів

порівняно з попереднім сезоном, з 22,9 тис. тонн до 1,1 млн тонн. Це може свідчити про зростання попиту на український ячмінь на турецькому ринку. Лівія посідає третє місце в ТОП-5 імпортерів української зернової продукції. Її частка становить 8%. Обсяг її імпорту збільшився на 50% порівняно з попереднім сезоном, до 443,0 тис. тонн. Інші країни придбали менше ніж 7% загального обсягу української зернової продукції [9].

Загалом, дані рис. 7 свідчать про збільшення експорту українських зернових продуктів на світовий ринок, зокрема за винятком Китаю.

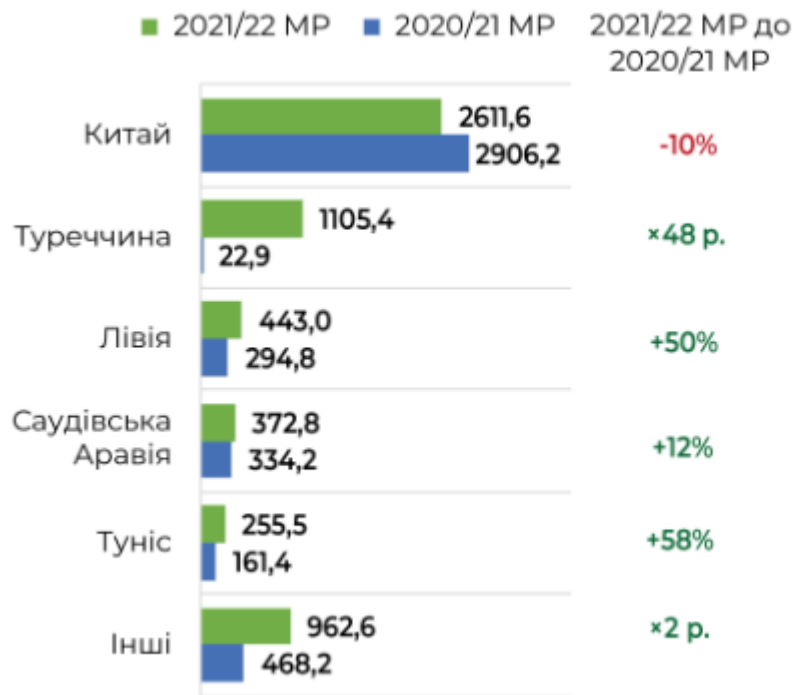

Рис. 7. Географія експорту ячменю з України, млн. тонн (розроблено на основі [2])

З перехідними залишками українського ячменю на кінець 2021/22 МР все виглядає стабільно і відповідає середньому значенню за попередні п'ять сезонів. Це означає, що накопичені запаси зернової в цей період відповідають попиту і споживанню, і не зазначається значних недоборів або надлишків.

З такою стабільною ситуацією перехідних залишків, ймовірно, розподіл зернової українського ячменю на наступний сезон буде менше впливати на ринкові тренди, оскільки запаси будуть відповідати очікуваному попиту і споживанню. Однак, як і завжди, на ринок можуть вплинути різноманітні фактори, такі як зміни в попиті, погодні умови, конкуренція на міжнародному ринку тощо.

Ця інформація допомагає зрозуміти, що на даному етапі врожай ячменю та його розподіл не викликають серйозних обурень на ринку, що може сприяти стабільності і передбачуваності для галузі зернового експорту на наступний сезон.

Ці показники можуть доповнюватися і змінюватися у часі, відображаючи зміни в аграрному секторі та реакцію на міжнародні торговельні та споживчі тенденції. Для отримання актуальних даних слід звертатися до офіційних джерел, таких як статистичні органи, міністерства аграрної політики та інші відомства.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Експортний потенціал аграрних компаній це їхня здатність виробляти та постачати на зовнішні ринки сільськогосподарську продукцію. До чинників, які впливають на даний потенціал слід віднести типи культур, які вирощує агрофірма та їх врожайність, використання сучасних агротехнологій та обладнання, ефективна система логістики та постачання, дотримання міжнародних стандартів щодо безпечності, якості та екологічної стійкості харчових продуктів, ефективні маркетингові стратегії та брендинг продукції на зовнішніх ринках, розвиток та підтримка торговельних стосунків з іншими країнами, фінансова стабільність, розуміння правил та обмежень, що встановлені країнами-імпортерами.

Військові дії РФ та окупація територій нашої держави призвели до скорочення посівних площ на 3,5 млн гектарів та суттєво вплинули на посівну кампанію 2022 року. Україна як одна зі світових лідерів у експорті зернових та олійних культур, до початку повномасштабного вторгнення експортувала майже 6 мільйонів тонн олії, що складає 47% світових продажів даного продукту. Світовий ринок олійних культур відзначився зниженням обсягів поставок та зростанням цін. Зокрема, у Туреччині ціни на соняшникову олію зросли на 30%. Дана ситуація негативно вплинула на глобальний

індекс цін на продовольство, який досяг історичного максимуму. Ціла низка країн Євразії відчули дефіцит соняшникової олії, 2/3 якої закупували в Україні.

Основними аграрними показниками експортного потенціалу, які розглянуті в даному дослідженні є пшениця та ячмінь. Найбільшими імпортерами пшениці з України є Єгипет, Індонезія та Туреччина. За підсумками 2021/22 МР експорт пшениці з України склав лише 18,7 млн тонн проти прогнозованих ще на початку лютого 22,5 млн тонн (-17%). Прогнозований врожай пшениці у 2022/23 МР на рівні 18,2 млн тонн, що на 43% менше ніж у попередньому сезоні. Стосовно ячменю, то скорочення його посівів у 2022/23 МР з 9,4 млн тонн до 5,3 млн тонн, тобто на 44%, зменшило експорт даного продукту з 5,8 млн тонн у 2021/22 МР до 1,5 млн тонн у 2022/23 МР. Серед основних імпортерів українського ячменю слід відзначити Китай та Туреччину

Війна, розв'язана РФ проти України, призвела до виникнення безлічі проблем у аграрному секторі. Для підтримки агробізнесу уряд звів до мінімуму бюрократичні процедури, дозволив використовувати сільськогосподарську техніку без реєстрації, спростив імпорт посівних матеріалів,

запровадив нульову ставки акцизного податку та знизив розмір ПДВ до 7% на пальне, ввів доступні кредити розміром 5-7-9%, грантову підтримку для переробних підприємств, а також альтернативні логістичні мережі для експорту через блокаду портів.

Для розв'язання проблем аграрного сектору України в умовах війни та в післявоєнний період необхідно:

- залучити до роботи в аграрному секторі менеджерів, ІТ спеціалістів, науковців та вузькопрофільних аграрних спеціалістів;
- скоротити бюрократичні бар'єри для безперешкодного функціонування аграрних підприємств;
- підвищити якість та безпечність продукції згідно з вимогами міжнародних стандартів;
- адаптувати виробництво аграрного сектору України відповідно до вимог Європейського Союзу;
- здійснити підтримку малого фермерства, стимулювати роздрібних торговців до внутрішньої заготівлі фруктів та овочів;
- сприяти технологічному розвитку та діджиталізації аграрного сектору;
- створити умови для переходу аграрного сектору до сталого виробництва.

Література

1. Міжнародні організації: Продовольча та сільськогосподарська організація ООН. URL: <https://intent.press/publications/world/2022/instrument-genocidu-yak-ukrayinski-pravozahisniki-dopomagayut-lyudyam-yaki-perezhili-seksualne-nasilstvo-okupantiv/>
2. Ранні зернові: результати сезону-2021/22 та старт 2022/23 МР в умовах війни. URL: <https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/topic/1528022>
3. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/index>
4. Україна експортувала агропродукції на \$21,1 млрд. Найбільше – кукурудзи. URL: <https://forbes.ua/news/ukraina-vzhe-eksportovala-agroproduksii-na-211-mlrd-naybilshe-kukurudzi-06122022-10268>
5. Світовий банк в Україні. URL: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>
6. Ковальчук Т. Світові потреби й українські перспективи. URL: http://www.agrobusiness.com.ua/agrobusiness/archive.html?func=show_edition
7. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Економічна статистика: Сільське, лісове та рибне господарство. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/cg.htm
9. Огляд ринку зернових. URL: <http://milkua.info/uk/post/section/grain-market>
10. World Food Situation. FAO Cereal Supply and Demand Brief. URL: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en/>
11. The Global Enabling Trade Report 2022. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GETR_2022_report.Pdf
12. Експорт з України під час війни: як змінилась структура поставок української продукції за кордон. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/24/692959/>

References

1. International organizations: Food and Agricultural Organization of the United Nations. URL: <https://intent.press/publications/world/2022/instrument-genocidu-yak-ukrayinski-pravozahisniki-dopomagayut-lyudyam-yaki-perezhili-seksualne-nasilstvo-okupantiv/>
2. Early grains: results of the 2021/22 season and the start of the 2022/23 MY in war conditions. URL: <https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/topic/1528022>
3. National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/index>
4. Ukraine exported agricultural products worth \$21.1 billion. The largest amount was corn. URL: <https://forbes.ua/news/ukraina-vzhe-eksportovala-agroproduktii-na-211-mlrd-naybilshe-kukurudzi-06122022-10268>
5. The World Bank in Ukraine. URL: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>
6. Kovalchuk T. World needs and Ukrainian perspectives. URL: http://www.agrobusiness.com.ua/agrobusiness/archive.html?func=show_edition
7. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Economic statistics: Agriculture, forestry and fishing. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/cg.htm
9. Overview of the grain market. URL: <http://milkua.info/uk/post/section/grain-market>
10. World Food Situation. FAO Cereal Supply and Demand Brief. URL: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en/>
11. The Global Enabling Trade Report 2022. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GETR_2022_report.Pdf
12. Exports from Ukraine during the war: how the structure of supplies of Ukrainian products abroad changed. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/24/692959/>

Abstract

VIRKOVSKA Anastasiya, ZAKLEKTA Olha, LAVRECHUK Vladyslav

Assessment of the export potential of national agricultural companies under the conditions of a full-scale invasion of RF

The paper identifies the factors that affect the export potential of national agricultural companies, namely: types of crops, high quality standards and product safety, the use of modern agricultural technologies and equipment, an effective logistics and supply system, compliance with international standards regarding the safety, quality and environmental sustainability of food products, effective marketing strategies and product branding in foreign markets, development and maintenance of trade relations with other countries, financial stability, understanding of rules and restrictions established by importing countries. In paper the attention is focused on certain agrarian indicators of the Ukraine's export potential, among which a special place belongs to grain crops (wheat, barley, etc.). It was ascertained that under the conditions of the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine, it became a difficult task to provide agricultural activities with the appropriate resources: fuel, fertilizers, plant protection products, spare parts, etc. The production and export of wheat and barley over the last 5 years was analyzed. Due to the military actions of the Russian Federation and the occupation of the territories of our country, there was a reduction in the sown area under grain crops. This led to a significant decrease in the export volume of these crops by national agricultural companies, and the global food price index reached a historical maximum. It has been proven that the largest importers of wheat from Ukraine are Egypt, Indonesia and Turkey, and of Ukrainian barley - China and Turkey. In the context of military operations, to support agribusiness, the government simplified bureaucratic procedures and the import of seed materials, allowed the use of agricultural machinery without registration, introduced a zero excise tax rate and reduced the VAT rate to 7% on fuel, introduced affordable loans of 5-7-9%, etc. The ways and directions that will contribute to solving the problems of the agricultural sector of Ukraine during the war and in the post-war period are outlined.

Keywords: *export, national agricultural companies, export potential, factors of export potential, main indicators of export potential*

Стаття надійшла до редакції 04.12.2023 р.

Бібліографічний опис статті:

Вірковська А. А., Заклекта О. І., Лавренчук В. Р. Оцінка експортного потенціалу національних агрокомпаній за умов повномасштабного вторгнення РФ. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 4. С. 48-57.

Virkovska A., Zaklekta O., Lavrenchuk V. (2023) Assessment of the export potential of national agricultural companies under the conditions of a full-scale invasion of RF. *Innovation and Sustainability*, no. 4 pp. 48-57.

УДК 336.711(477):336.717.22]:351.862.6

ПРИЦЮК Людмила Анатоліївна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту, маркетингу та економіки
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0001-6498-5978
e-mail: vatra2vatra@gmail.com

ОСТРА Наталія Вікторівна

кандидат технічних наук, доцент
доцент кафедри електричних станцій та систем
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0002-8245-2937
e-mail: ostra.n.v@vntu.edu.ua

**РОЛЬ ДЕПОЗИТНИХ СЕРТИФІКАТІВ НБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ**

Основним завданням монетарної політики Національного банку є цінова стабільність. У роботі досліджено вплив емісії депозитних сертифікатів НБУ, як інструменту монетарної політики НБУ на політику комерційних банків щодо розміщення тимчасово вільних коштів у національній валюті. Проведений аналіз за зведеними основними показниками діяльності банків протягом довоєнного та воєнного часу в Україні засвідчує певну адаптацію банківської системи до особливостей роботи за воєнного часу. Окреслено основні чинники, які стримують нарощування комерційними банками обсягів кредитування юридичних та фізичних осіб. Встановлено, що фізичні особи, хоча й децю збільшили обсяги внесення коштів на строкові рахунки у банках, однак досі існує багато факторів, що стримують подальше їх зростання. Визначені узагальнені процентні ставки у національній валюті за облігаціями внутрішньої державної позики, депозитними сертифікатами НБУ та новими кредитами, наданими банківськими установами. Досліджено види депозитних сертифікатів Національного банку, нормативно-правова база, об'єми залучення тимчасово вільних коштів банківських установ у депозитні сертифікати НБУ та їх зв'язок із діючою обліковою ставкою. Визначені обрані банками пріоритети щодо способу розміщення своїх тимчасово вільних коштів та фактори, що впливають на збереження таких пріоритетів. Встановлено, що частка впливу зовнішніх факторів щодо обрання видів інвестування досі залишається суттєвою як для банківських установ, так і для фізичних і юридичних осіб. За умови збереження чи покращення політичної ситуації в країні та зниження доходності депозитних сертифікатів НБУ, банки змушені будуть активніше інвестувати кошти у державні цінні папери, а зменшення процентних ставок за депозитними сертифікатами НБУ стимулюватиме їх до нарощування обсягів кредитування.

Ключові слова: депозитні сертифікати НБУ, воєнні дії, процентні ставки, кредити, облігації внутрішньої державної позики.

JEL classification: E52, E58

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.58.63>**1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У
ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК
ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ
ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ**

Монетарна політика Національного банку України своїм пріоритетом визначає цінову стабільність в державі. До монетарних інструментів наряду із основним – обліковою ставкою НБУ, відносяться й операції з

регулювання ліквідності банків шляхом проведення операцій центрального банку з надання/вилучення ліквідності банків. Вилучення ліквідності здійснюється шляхом емісії депозитних сертифікатів відповідно до положення «Про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи» [1]. З огляду на зростання обсягу таких операцій, постає потреба аналізу їхньої доходності та впливу на здійснення банками інших активних операцій.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові дослідження щодо розвитку ринку цінних паперів відображені у працях таких вітчизняних вчених, як М. Д. Алексєєнко, Ю. О. Гаркуша, Д. М. Гладких, динаміку операцій НБУ з надання кредитів рефінансування та продажу депозитних сертифікатів банкам України визначала О. С. Новосолова. Напрямам інвестиційної політики та пріоритетності депозитних сертифікатів під час дії воєнного стану приділяв увагу В. Нянько. Також вченими досліджувались питання стійкості банківської системи у кризових умовах. Однак, у зв'язку із значним нарощуванням обсягів операцій з депозитними сертифікатами, виникає потреба у подальшому дослідженні даного напрямку.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Вважаємо за доцільне проаналізувати вплив політики Національного банку України щодо операцій з регулювання надлишкової ліквідності банків за допомогою емісії депозитних сертифікатів Національного банку. Визначити вплив даного боргового інструмента на доходність та об'єм розміщення тимчасово вільних коштів комерційних банків у депозитні сертифікати НБУ.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає у дослідженні зміни структури показників діяльності банків протягом останніх трьох років. Особливості дослідження полягають у тому, що банки України переорієнтовують свою діяльність з

розміщення активів під впливом низки факторів, зокрема й тих, що спричинені військовою агресією Російської Федерації.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

З початком повномасштабного вторгнення ризику для банківської системи суттєво зросли. Однак, своєчасні і адекватні заходи, запроваджені Національним банком, дозволили не лише завадити неконтрольованій ситуації у фінансовому секторі, а й забезпечити стабільну роботу банківської системи. Варто зазначити, що за 9 місяців 2023 р. платоспроможні банки отримали 109,9 млрд. грн. чистого прибутку, що у 2,13 рази вище за показник 2021 р. [2].

Протягом останніх двох років відчутно змінилася структура залишку коштів за активними за пасивними рахунками. Щоб дослідити діяльність комерційних банків саме щодо розміщення коштів у депозитні сертифікати НБУ, слід проаналізувати зведені основні показники діяльності банків. Основні показники діяльності комерційних банків станом на 01 жовтня 2021-2023 рр. наведено у таблиці 1.

Дані засвідчують суттєве зростання залишків коштів комерційних банків за усіма пасивними рахунками. І якщо у 2022 р. відбулося скорочення залишків коштів на рахунках фізичних осіб для зберігання строкових вкладів, то вже у 2023 р. відбулося зростання близько 23%. Сприяло цьому, зокрема, й суттєве підвищення Національним банком з 03.06.2022 р. облікової ставки до 25%, що стимулювало банки до підвищенню процентних ставок за строковими вкладками. Проте, якщо обсяги коштів фізичних осіб на рахунках строкових вкладів за три роки зросли на 16%, то кошти, що обліковуються на поточних рахунках – на 70%.

Суттєве зростання коштів також фіксується за окремими активними рахунками, а саме: значно зросли залишки коштів в Національному банку – у 3,88 рази, на кореспондентських рахунках в інших банках – на 57%, за рахунками цінних паперів – на 72%.

Таблиця 1

Основні показники діяльності комерційних банків станом на 01 жовтня 2021-2023 рр.

Показники	Роки			Відношення 2023/2021
	2021	2022	2023	
Кількість банків, од.	71	67	63	0,88
у т.ч. з іноземним капіталом	33	30	28	0,85
Активи банків, млн. грн.	1931916	2167555	2647624	1,37
активи в іноземній валюті	590787	695425	764883	1,29
Загальні активи (не скориговані на резерви)	2261692	2535267	3005073	1,33
Загальні активи (не скориговані) в іноземній валюті	702478	797960	850191	1,21
Кошти в НБУ	52103	63497	201934	3,88
Коррахунки, що відкриті в інших банках	203285	270613	320795	1,57
Строкові вклади в інших банках та кредити іншим банкам	61300	49642	65620	1,07
Цінні папери	717894	842072	1235776	1,72
Надані кредити	1035359	1094485	1001014	0,98
у т.ч. кредити суб'єктам господарювання	785030	836452	765748	0,97
у т.ч. кредити фізичним особам	230109	230848	215545	0,93
Резерви за активними операціями банків	332789	371921	362150	1,09
Пасиви банків, млн. грн.	1931916	2167555	2647624	1,37
Капітал	230542	211554	310824	1,35
Зобов'язання банків	1701374	1956001	2336800	1,37
Зобов'язання банків в іноземній валюті	625322	747494	802761	1,28
кошти суб'єктів господарювання	688274	791315	1101005	1,6
у т.ч. строкові кошти суб'єктів господарювання	125870	131103	298302	2,36
кошти фізичних осіб	688453	861163	1004166	1,45
у т.ч. строкові кошти фізичних осіб	314834	298038	366472	1,16
Рентабельність активів, %	3,67	0,48	5,86	
Доходи, млн. грн.	194966	255080	326765	1,67
Витрати, млн. грн.	143555	247710	216910	1,51
Прибуток/збиток, млн. грн.	51411	7370	109855	2,13

Джерело: узагальнено автором на основі даних [2]

Однак, якщо протягом трьох років заощадження зросли на 37%, то загальна сума, що обліковується за кредитними рахунками, скоротилася на 0,02%. Цьому є наступні пояснення:

- небажання банків активно кредитувати, передусім фізичних осіб, у період проведення активних воєнних дій у зв'язку з високою ризиковістю таких операцій;

- невизначеність з періодом дії воєнного стану;

- високі процентні ставки, що знижує попит на кредитні ресурси;

- можливість здійснення кредитування за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9»;

- скорочення ділової активності в країні;

- існування інших, окрім видачі кредитів, статей доходів, які не є ризикованими для банків.

Такими неризикованими активними операціями є розміщення коштів у цінні папери: облігації внутрішньої державної

позики і депозитні сертифікати Національного банку.

Депозитні сертифікати є борговим інструментом Національного банку України. Емісія цих цінних паперів здійснюється задля вилучення надлишкової ліквідності, яка накопичилася у банківській системі. Обіг депозитних сертифікатів відбувається на відкритому ринку лише серед банків, зокрема, вони можуть використовуватися як застава за кредитами Національного банку [3].

Наразі НБУ проводить операції з розміщення депозитних сертифікатів за двома видами:

- операції овернайт;

- операції із терміном, довшим за овернайт. Такі операції проводяться на основі кількісних або процентних тендерів у відповідності до оголошеного графіка.

Слід зауважити, що операції з розміщення депозитних сертифікатів овернайт є простійною практикою не лише в нашій країні, а й у багатьох інших і проводяться вони безперешкодно. Натомість

операції з терміном, довшим за овернайт під фіксовану ставку на рівні облікової ставки НБУ здійснюються у досліджуваному періоді двічі. Так, у 2021 р. центральний банк проводив тендери щодо розміщення депозитних сертифікатів на двотижневий термін за ставкою 8,5%, а з 07 квітня 2023 р. – строком на три місяці відповідно до

Постанови НБУ № 45 від 05.04.2023 р. [4]. Цим документом, зокрема, визначені умови здійснення таких операцій та розрахунок максимального обсягу придбання банком лімітованих депозитних сертифікатів.

У таблиці 2 наведено ставки за депозитними сертифікатами НБУ протягом періоду дослідження.

Таблиця 2

Процентні ставки за депозитними сертифікатами

Процентні ставки, %	Період			Відхилення 2023/2021
	01.10.2021	01.11.2022	01.10.2023	
Депозитні сертифікати овернайт	7,5	23	16	2,1 рази
Депозитні сертифікати із терміном, довшим за овернайт	8,5	-	20	2,4 рази

Джерело: узагальнено автором на основі даних [2]

Отже, протягом довоєнного 2021 р. процентні ставки за депозитними сертифікатами НБУ були досить помірними: 7,5% – за сертифікатами овернайт і 8,5% за двотижневими депозитними сертифікатами. Натомість, протягом 2022-2023 рр. процентна ставка за депозитами НБУ є високою і привабливою для комерційних банків у випадку розміщення коштів. Слід зауважити, що максимальна процентна ставки за

кількісним тендером розміщення депозитних сертифікатів НБУ навіть після зниження облікової ставки НБУ до 16% залишалась на рівні 20%.

Протягом періоду дослідження банки активно вкладали кошти в державні цінні папери. У таблиці 3 наведені середньозважена доходність за облігаціями внутрішньої державної позики у національній валюті, що розміщені на первинному ринку.

Таблиця 3

Середньозважені ставки за ОВДВ у жовтні 2021-2023 рр.

Показник	Роки			Відхилення 2023/2021
	2021	2022	2023	
Середньозважена доходність за ОВДВ, %	12,09	23,03	18,5	1,53

Джерело: узагальнено автором на основі даних [2]

Дані свідчать, що середньозважені проценти за облігаціями внутрішньої державної позики, емітованими у національній валюті, зросли понад 90% у жовтні 2022 р. в порівнянні з попереднім періодом. Однак, у жовтні 2023 р. вони знизилися майже на 5 пунктів. Якщо порівняти їх значення з процентними ставками за депозитними сертифікатами НБУ, то значення є співставними. Наразі банківські

установи надають перевагу саме депозитним сертифікатам, що можна пояснити коротким терміном їхнього розміщення.

З метою визначення доходності кредитних операцій для банків, слід проаналізувати ставки за якими банки кредитували юридичних і фізичних осіб. Середні ставки за новими кредитами без урахування овердрафту протягом зазначеного періоду представлені у таблиці 4.

Таблиця 4

Середні ставки за кредитами без урахування овердрафту станом на 01 жовтня 2021-2023 рр.

Процентні ставки за кредитами у національній валюті, %	Роки			Відхилення 2023/2021
	2021	2022	2023	
Середня процентна ставка за кредитами	13,3	18,5	24,4	1,8 раз
Корпоративний сектор	8,3	14,0	17,2	2,07 рази
Домашні господарства	33,7	29,0	35,5	1,05

Джерело: узагальнено автором на основі даних [2]

Дані таблиці засвідчують велику розбіжність між середніми ставками за наданими кредитами юридичним і фізичним особам. Тенденція щодо зростання вартості кредитів, наданих корпоративному сектору є зрозумілою, однак ставки за кредитами, наданими фізичним особам залишаються на досить високому рівні і відрізняються на незначний відсоток (05%) у 2021 та 2023 рр.

Оскільки комерційними банками України було скорочено обсяги кредитування

юридичних і фізичних осіб, а попри це прибутковість банківської системи за цей період суттєво зросла, то варто визначити обсяги розміщення банками коштів у депозитні сертифікати. Залишок за основною сумою депозитних сертифікатів Національного банку України на відповідні дати періоду, що досліджується, представлено у таблиці 5.

Таблиця 5

Залишки коштів за основною сумою депозитних сертифікатів НБУ станом на 01 жовтня 2021-2023 рр.

Депозитні сертифікати Національного банку України (залишок за основною сумою)	Період			Відхилення 2023/2021
	01.10.2021	01.11.2022	01.10.2023	
Депозитні сертифікати овернайт, млн.грн.	49021	257558	305819	6,23 рази
Депозитні сертифікати із терміном, довшим за овернайт, млн.грн.	95237	-	200643	2,1 рази

Джерело: узагальнено автором на основі даних [2]

Отже, темпи розміщення коштів банківських установ у депозитні сертифікати НБУ протягом періоду дослідження продемонстрували значне зростання. Так, залишки коштів за депозитними сертифікатами овернайт з 01.10.2021 р. по 01.10.2022 р. зрости у 5,25 рази, а протягом останнього досліджуваного періоду – ще на 19%. Банки обирали такий спосіб розміщення тимчасово вільних коштів не зважаючи на те, що процентна ставка за кредитами була вищою, а темпи її зростання співставними з темпами зростання ставок за депозитними операціями НБУ. З огляду на високу доходність таких операцій і низьку ризиковість, банки й надалі розміщуватимуть кошти в цінні папери, зокрема, депозитні сертифікати за умови збереження високої доходності за цінними паперами.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Банківська система з часу початку повномасштабної війни, що розпочала Російська Федерація проти України змогла стабілізувати свою діяльність, дещо наростити обсяги за переважною кількістю операцій і вже у поточному 2023 році наростити прибутки. Однак, наявні політичні та економічні ризики спонукали банки до зміни щодо пріоритетності активних операцій – розміщення коштів у цінні папери уряду та Національного банку, а не у реальний сектор

економіки шляхом проведення кредитування юридичних і фізичних осіб.

Хоча залишки коштів за строковими вкладками дещо зросли, уряду і банківським установам не вдалося переконати фізичних осіб у стабільності ситуації на фінансовому ринку, чим і пояснюються значні залишки коштів за поточними рахунками. До того ж прибутковість за депозитними вкладками фізичних осіб зростала досить повільно після підвищення облікової ставки НБУ, що спонукало людей інвестувати свої вільні кошти у цінні папери уряду, або ж конвертувати їх у іноземну валюту, щоб забезпечити їхнє збереження, а не прибутковість.

Можливість отримання банками значних доходів за короткостроковими депозитними операціями НБУ призвела до того, що скоротилися обсяги інвестування у державні цінні папери. Окремі дії владних інституцій щодо затвердження розміру облікової ставки та регулювання діяльності банків, можуть свідчити про недостатню координацію дій уряду та Національного банку. У подальшому, за умови зниження доходності депозитних сертифікатів НБУ, банки змушені будуть переорієнтувати інвестиції у придбання державних цінних паперів.

Зменшення процентних ставок за депозитними сертифікатами НБУ за умови збереження або ж покращення політичної ситуації в країні, може спонукати банківські установи наростити обсяги кредитування.

Література

1. Про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи : Постанова НБУ № 615 від 17.08.2015 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15#Text>
2. Національний банк України. Статистика. Офіційний сайт. URL:<https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>
3. Інструменти монетарної політики. Офіційний сайт Національного банку. URL:<https://bank.gov.ua/ua/monetary/tools#section-4>
4. Про особливості підтримання ліквідності банків у період дії воєнного стану: Постанова НБУ № 45 від 05.04.2023 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/law/05042023_45.pdf?v=4

References

1. National Bank of Ukraine (2015), On the use by the National Bank of Ukraine of standard tools for regulating the liquidity of the banking system, available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/law/05042023_45.pdf?v=4
2. National Bank of Ukraine, Statistics. Official site, available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>
3. Instruments of monetary policy. Official website of the National Bank, available at: URL:<https://bank.gov.ua/ua/monetary/tools#section-4>
4. National Bank of Ukraine (2023), On the peculiarities of maintaining the liquidity of banks during the period of martial law, available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/law/05042023_45.pdf?v=4

Abstract

PRYTSIUK Liudmyla, OSTRA Natalia
The role of the NBU's deposit certificates in wartime

The main objective of the NBU's monetary policy is price stability. The paper examines the impact of the NBU's issuance of deposit certificates as an instrument of the NBU's monetary policy on the commercial banks' policy of placing temporarily free funds in the national currency. The analysis based on banks' consolidated key performance indicators during the pre-war and war periods in Ukraine shows a particular adaptation of the banking system to the peculiarities of wartime operations. The main factors hindering the growth of lending by commercial banks to legal entities and individuals are outlined. It is noted that although individuals have slightly increased the volume of deposits on term accounts in banks, many factors still hinder their further growth. The generalised interest rates in national currency on domestic government bonds, NBU deposit certificates and new loans granted by banking institutions are determined. The types of NBU deposit certificates, the regulatory framework, the volumes of temporarily free funds of banking institutions attracted to NBU deposit certificates and their relation to the current discount rate are studied. The priorities chosen by banks in placing their temporarily free funds and the factors influencing the maintenance of these priorities are determined. It is found that the influence of external factors on the choice of investment forms is still significant for banking institutions, individuals and legal entities. Suppose the political situation in the country is maintained or improved, and the yield on NBU certificates of deposit decreases. In that case, banks will be forced to invest more actively in government securities, and a decrease in the interest rates on NBU certificates of deposit will encourage them to increase lending.

Keywords: *NBU deposit certificates, military actions, interest rates, loans, domestic government bonds*

Стаття надійшла до редакції 05.12.2023 р.

Бібліографічний опис статті:

Прищук Л. А., Остра Н. В. Роль депозитних сертифікатів НБУ в умовах воєнного стану. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 4. С. 58-63.

Prytsiuk L., Ostra N. (2023) The role of the NBU's deposit certificates in wartime. *Innovation and Sustainability*, no. 4 pp. 58-63.

УДК 336.717.3

ЄПФАНОВА Ірина Юріївна

доктор економічних наук, професор
проректор з наукової роботи, професор кафедри фінансів та інноваційного менеджменту
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0391-9026
e-mail: yepifanova@vntu.edu.ua

ДЖЕДЖУЛА В'ячеслав Васильович

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів та інноваційного менеджменту
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0002-2740-0771
e-mail: djedjulavv@gmail.com

КАПЛУН Ростислав Анатолійович

магістрант, Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0009-0007-6284-5657

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вітчизняні підприємства в сучасних умовах перебувають в досить турбулентному навколишньому середовищі, що спричинено війною, пандемією, зміною логістики. Усе це ставить перед менеджментом підприємств нові задачі, вимагає вищого рівня стратегічного бачення, перманентного моніторингу та реагування на можливі зміни. При цьому протягом 2022 р. більшість підприємств змушені були переглянути свої стратегічні цілі, зокрема щодо рівня прибутку. Метою роботи є визначення особливостей стратегічного управління підприємствами в умовах воєнного стану. Запропоновано ієрархічні зв'язки факторів впливу на систему стратегічного управління, що на відміну від існуючих підходів, дозволяє більш комплексно врахувати фактори, які визначають ефективність стратегічного управління з врахуванням антикризового управління та сформулювати математичну модель інтелектуальної підтримки прийняття рішень зі стратегічного управління.

***Ключові слова:** стратегія, стратегічне управління, інтелектуальна підтримка прийняття рішень, воєнний стан*

JEL classification: J 59

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.64.71>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Вітчизняні підприємства в сучасних умовах перебувають в досить турбулентному навколишньому середовищі, що спричинено війною, пандемією, зміною логістики. Усе це ставить перед менеджментом підприємств нові задачі, вимагає вищого рівня

стратегічного бачення, перманентного моніторингу та реагування на можливі зміни. При цьому протягом 2022 р. більшість підприємств змушені були переглянути свої стратегічні цілі, зокрема щодо рівня прибутку.

Зважаючи на усе це, досить актуальним є питання забезпечення ефективного стратегічного управління, зокрема на підприємствах переробної промисловості.

Проблеми із електричною енергією, логістикою, окупація територій сільськогосподарського призначення спричиняє суттєві проблеми продовольчого забезпечення. Негативним фактором є й суттєве удорожчання сировини, що підвищує собівартість продукції переробних підприємств. Саме тому, підприємствам переробної промисловості важливим є забезпечити ефективне стратегічне управління.

Ефективність на рівні підприємства відображає зв'язок між отриманим результатом діяльності та кількістю вкладених в діяльність ресурсів.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання, пов'язані зі стратегічним управлінням розглядають такі вчені як: Ансофф І., Карлофф Б., Томпсон А., Стрікланд А., Савченко С. М., Нікітін В. Г., Гужавіна І.В., Таран-Лала О., Сухорук К., Єпіфанова І. Ю., Джеджула В. В., Стадник В. В., Рудніченко Є. М., Томаля Т. С., Непогодіна Н. І. Шершньова З.С. та інші..

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Разом з тим, важливим є визначення особливостей стратегічного управління підприємствами в умовах воєнного стану.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення особливостей стратегічного управління в умовах воєнного стану та формування ієрархічних зв'язків факторів впливу на систему стратегічного управління.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Стратегічне управління як термін та концепція не є новими. Вперше стратегічне управління як процес знайшло застосування в 1970-х роках і це означало наявність групи осіб, які здатні розробляти стратегічні плани, стратегічні програми та намагалися їх продати особам, які здійснювали прийняття рішень. У 1990-х роках погляд на стратегічне

планування та стратегічне управління був значно інший. В літературі можна зустріти різні підходи до визначення сутності процесу стратегічного управління (табл. 1).

Таким чином, проведений аналіз показав, що під стратегічним управлінням доцільно розуміти процес управління підприємством, який дозволяє за допомогою формування та реалізації стратегічних цілей і задач, зважаючи на наявний потенціал досягнути конкурентних переваг.

У зв'язку із зростанням конкуренції на світових та вітчизняних ринках, швидким розвитком технологій, ускладненням бізнес-проектів та іншими факторами, виникає необхідність генерування нових підходів до стратегічного управління, визначення змісту, структури, методів розробки та оцінки результатів на підприємстві. Процес стратегічного управління має бути адаптованим до ринкових умов і процесів саморегуляції відносин між суб'єктами господарювання, тому основний акцент робиться на розробці стратегій розвитку та передбаченні результатів реалізації цих стратегій.

Реалізація стратегії компанії неможлива без здійснення стратегічних змін, які становлять основу її реалізації і, отже, досягнення стратегічних цілей. У таких умовах управління стратегічними змінами має тісний зв'язок з усіма рівнями стратегічного управління підприємством (від корпоративного до операційного), стосується всіх ланок його діяльності та функціональних сфер, створюючи ефект симбіозу систем управління, існування яких підпорядковане цілям і місії підприємства.

Стратегія підприємства має відповісти на низку питань, серед яких найголовнішими є [8]:

- у яких напрямках господарської діяльності вигідніше розвиватися;
- в чому саме діяльність підприємства має бути унікальною;
- які ресурси (фінансові, трудові, матеріальні) будуть необхідні;
- як прибуток буде отримано при розвитку цих напрямків.

Стратегічне управління підприємством включає в себе наступні етапи (рис. 1):

- аналіз вихідних умов (зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на діяльність підприємства);

- визначення стратегічних цілей та пріоритетів розвитку, з урахуванням економічних змін у країні;
- визначення ключових напрямків для досягнення стратегічних цілей;

- формування механізму для втілення стратегії;
- використання інструментів обліку, контролю та оцінки реалізації стратегії на підприємстві.

Таблиця 1

Систематизація підходів до визначення сутності процесу стратегічного управління

Автор	Стратегічне управління – це
Ансофф І. [1]	діяльність, пов'язана з визначенням цілей і завдань організації та забезпеченням відносин між організацією і зовнішнім оточенням, що відповідає її внутрішнім можливостям і дозволяє залишатися сприйнятливою до зовнішніх вимог
Савченко С. М., Нікітін В. Г. [2]	складна система взаємопов'язаних структурних елементів в рамках стратегічного планування та реалізації механізмів направлених на підвищення рівня фінансово-економічної ефективності (результативності) діяльності підприємства
Гужавіна І.В. [3]	узгоджена сукупність рішень, що роблять визначальний вплив на діяльність підприємства і мають довгострокові наслідки
Кононова О. Є., Головченко Є. Ю. [4]	управління підприємством, яке спирається на людський потенціал, орієнтує виробничу діяльність на запити споживачів, здійснює гнучке регулювання і своєчасні зміни, які відповідають виклику з боку оточення і дають змогу добиватися конкурентних переваг, що в результаті забезпечує стабільне функціонування і розвиток підприємства, досягнення його цілей у довгостроковій перспективі
Карлоф Б. [5]	мистецтво та наука формулювання, реалізації та оцінки міжфункціональних рішень, які дозволяють організації досягти своїх цілей
Таран-Лала О., Сухорук К. [6]	процес визначення місії та довгострокових цілей підприємства, а також комплексу заходів направлених на їх досягнення
Sammut-Bonnici T. [7]	процес оцінки, планування та реалізації, спрямований на підтримку або покращення конкурентної переваги

При цьому, за зміни умов середовища підприємству варто переглянути вихідні умови та за потреби відкоригувати стратегію. Стратегічне управління складається з двох елементів: підприємства та зовнішнього середовища. Підприємство, як частина цього зовнішнього середовища, повинно бути здатним ефективно адаптуватися до поточних та можливих змін в ньому для досягнення успішної діяльності.

Зовнішнє середовище є динамічною системою і постійно змінюється. Підприємство, в свою чергу, як складова цієї системи, має бути завжди готовим реагувати на ці зміни оперативно. Отже, успіх

досягається не лише завдяки створенню вдалих стратегій, але також завдяки здатності вчасно адаптувати їх у відповідь на зміни та враховувати ризики.

Досягнення ефективної реалізації стратегічного управління стає можливим лише в тому випадку, якщо підприємство виявляє стратегічну спрямованість. Стратегічно орієнтоване підприємство – це таке підприємство, де працівники мають стратегічне мислення і використовують систему стратегічного планування для розробки та інтеграції стратегічних планів у щоденну діяльність, що підпорядкована досягненню стратегічних цілей.

Рисунок 1 – Етапи стратегічного управління

З метою ефективного стратегічного управління ідентифіковано фактори, які впливають на процес управління підприємствами з урахуванням антикризового управління за використання теорії нечіткої логіки та лінгвістичної змінної. Дана теорія активно використовується науковцями для оцінки тих процесів та явищ, які одночасно описуються як якісними, так і кількісними факторами з нелінійними зв'язками, що висвітлено в працях [9-11].

Важливу роль для пояснення поняття невизначеності відіграє теорія ймовірності. У 1965 році професор Лотфі А. Заде з Університету Каліфорнії в Берклі представив концепцію нечітких множин [10]. Ця теорія опосередковано стверджує, що на додаток до ймовірнісного підходу невизначеність також можна визначити за допомогою іншого підходу в цьому випадку, використовуючи концепцію нечіткої множини.

Теорія нечітких множин — це математична основа, яка використовується для представлення невизначеності, нечіткості, неточності, відсутності інформації та часткової істини.

Процес прийняття рішень, який ґрунтується на теорії нечіткої логіки, передбачає наявність системи нечіткого логічного висновку. Система нечіткого логічного висновку ґрунтується на апроксимації залежності $F_e = f(a_1, a_2, b_1, \dots, z_1, \dots, z_n)$ за допомогою нечітких

правил та нечітких логічних операцій, таких як доповнення, об'єднання, перетин та імплікація.

Результатом моделювання пропонується показник ефективності стратегічного управління, за допомогою якого можна оцінити і обрати ту стратегію, яку варто обрати суб'єкту господарювання з урахуванням чинників кризи, які впливають на нього.

На стратегічне управління, як і на виникнення кризового стану впливають чинники зовнішнього та внутрішнього середовища.

Окрім того, ефективність стратегічного управління визначається фінансовими показниками, зокрема рівнем фінансової стійкості, рентабельністю, імовірністю банкрутства.

Пропонується рівень стратегічного управління оцінювати за значеннями показника ефективності стратегічного управління F_e , який варіюється в межах $[0 \dots 10]$. Лінгвістично рівень стратегічного управління можна оцінювати наступними термами «низький», «нижче середнього», «середній», «вище середнього», «високий». Тобто, в загальному вигляді рівень стратегічного управління підприємства можна розгорнути у співвідношення:

$$F_e = f(B, C, D), \quad (1)$$

де Fe – показник ефективності стратегічного управління підприємством;

B – лінгвістична змінна, яка описує вплив зовнішніх факторів впливу на стратегічне управління;

C – лінгвістична змінна, яка описує вплив внутрішніх факторів впливу на стратегічне управління;

D – лінгвістична змінна, яка описує вплив фінансово-економічних факторів впливу на стратегічне управління.

Лінгвістичну змінну, яка описує вплив зовнішніх факторів впливу на стратегічне управління, можна представити у вигляді залежності, наведеної за формулою:

$$B=f(b_1, b_2, b_3, b_4), \quad (2)$$

де b_1 – лінгвістична змінна «розташування підприємства»;

b_2 – лінгвістична змінна «залежність від зовнішніх постачальників енергії»;

b_3 – лінгвістична змінна «наявність зовнішньоекономічної діяльності»;

b_4 – рівень конкуренції в галузі.

Оскільки запропонована модель розрахована на вітчизняні підприємства, вона враховує такий важливий на сьогодні фактор впливу на стратегічне управління підприємством, як його місце розташування. Цей фактор оцінюється від 0 до 3 і передбачає такі можливі значення лінгвістичної змінної як розташування в Західній Україні (більш сприятливі зовнішні умови, нижча ймовірність пошкодження майна), центральна Україна, прифронтові території, які передбачають заходи із релокування або ж готовності до значних пошкоджень та збитків, та окуповані території.

Значним фактором впливу на стратегічне управління в умовах сьогодення, особливо в зимовий період, є залежність підприємства від зовнішніх постачальників енергії, яка оцінюється від 1 до 3. Ця залежність визначена як низька за наявності в підприємства альтернативних джерел енергії, власної електростанції; середня (за часткового забезпечення власними енергетичними ресурсами) та низька, за якої підприємство не забезпечене альтернативними джерелами енергоресурсів. За останнього варіанту в сучасних умовах є ризик суттєвих втрат у вигляді простою

підприємства за відсутності електроенергії, можливість втрати готової продукції у зв'язку із розморожуванням, тощо.

На процес стратегічного управління впливатиме й наявність зовнішньоекономічної діяльності, оскільки в такому випадку на підприємство впливатимуть зміни курсів валют, політичні відносини України із країнами, в яких знаходяться підприємства-партнери, блокування кодонів, тощо. Так, нещодавно значна кількість підприємств, які очікували продукцію через Польщу, зазнали суттєвих збитків і були змушені змінювати логістику у зв'язку із страйком на польських кордонах. Цей фактор оцінюється від 1 до 3 та визначається термами «значні обсяги», «незначні обсяги», «відсутня».

Наступний фактор впливу на стратегію управління – це рівень конкуренції в галузі, який оцінюється від 1 до 3 балів та визначається термами «низький» (за низького рівня конкуренції, наявності лише декількох виробників схожої продукції), «середній» (за наявності середнього рівня конкуренції), «високий» – за наявності значної кількості виробників аналогічної продукції.

Лінгвістичну змінну, яка характеризує вплив на процес стратегічного управління внутрішніх факторів впливу, можна представити таким чином:

$$C=f(c_1, c_2, c_3, c_4), \quad (3)$$

де c_1 – лінгвістична змінна «морально-психологічний клімат»;

c_2 – лінгвістична змінна «наявність унікальної продукції»;

c_3 – лінгвістична змінна «рівень менеджменту»;

c_4 – лінгвістична змінна «технологічний рівень».

Лінгвістична змінна «морально-психологічний клімат» передбачає врахування значної кількості чинників: плинність кадрів, наявність мотиваційної політики та рівень задоволеності працівників. Ця змінна оцінюється від 1 до 3 балів термами «низький», «середній», «високий».

Лінгвістична змінна «наявність унікальної продукції» характеризує спроможність підприємства виводити на ринок інноваційну продукцію, та оцінюється

від 1 до 3 балів такими термами як відсутня унікальна продукція, частина продукції є унікальною, вся продукція є унікальною.

Лінгвістична змінна «рівень менеджменту» характеризує стан корпоративної культури, ефективність управління. Спроможність менеджменту приймати коректні рішення в умовах невизначеності. Ця змінна оцінюється від 1 до 3 балів термами «низький», «середній», «високий».

Лінгвістична змінна «технологічний рівень» характеризує рівень відповідності останнім досягненням науки і техніки технологічних процесів виробництва, оцінюється від 1 до 3 балів та визначається термами «низький», «середній», «високий».

Лінгвістичну змінну, що описує вплив фінансово-економічних факторів впливу на стратегічне управління, можна представити таким чином:

$$D = f(d_1, d_2, d_3), \quad (4)$$

де d_1 – лінгвістична змінна «рівень фінансової стійкості підприємства»;

d_2 – лінгвістична змінна «рівень рентабельності підприємства»;

d_3 – лінгвістична змінна «імовірність банкрутства підприємства».

Лінгвістична змінна «рівень фінансової стійкості підприємства» характеризує спроможність фінансувати свою поточну діяльність за рахунок відповідних джерел фінансування та оцінюється як «кризовий», «передкризовий», «нормальний», «абсолютний».

Лінгвістична змінна «рівень рентабельності підприємства» характеризує спроможність підприємства працювати прибутково і оцінюється термами «збитковий», «недостатній», «достатній», «прибутковий».

Лінгвістична змінна «імовірність банкрутства підприємства» характеризує стан антикризового управління та визначається від 1 до 3 балів термами «відсутність», «нестача», «достатній обсяг».

Дерево логічного висновку ієрархічного зв'язку факторів (рис. 1) показує логічний зв'язок між факторами впливу, де висячим вершинам відповідають фактори впливу, а кореню дерева – шуканий показник рівня ефективності стратегічного управління підприємством Fe.

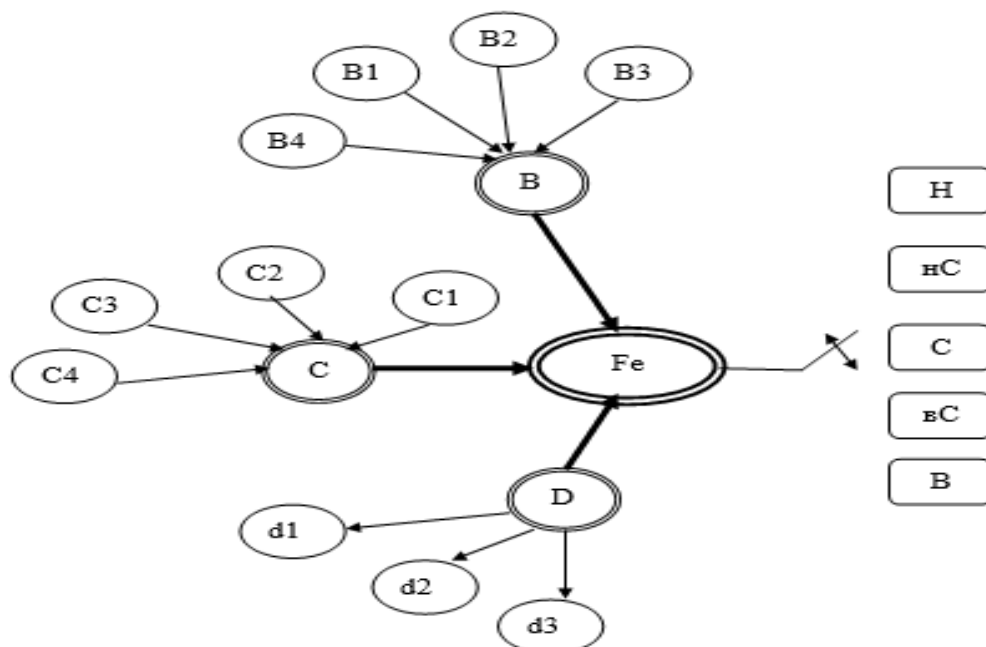

Рисунок 1 – Дерево логічного висновку ієрархічного зв'язку факторів впливу

Розподіл факторів впливу на процес оцінки значень показника ефективності фінансового забезпечення діяльності наведено у таблиці 2. Поєднання всіх

запропонованих факторів дозволить комплексно оцінити рівень безпеки підприємства.

Фактори впливу на стратегічне управління, описані лінгвістичними змінними

Параметр	Позначення та назва змінної	Універсальна множина, балів	Лінгвістичні терми для оцінювання
Зовнішні фактори впливу на стратегічне управління (В)	b_1 – ЛЗ «Розташування підприємства»	$U(b_1) = [0...3]$ (балів)	Західна Україна (з), Центральна Україна (ц), прифронтна територія (п) окупована територія (о)
	b_2 – ЛЗ «Залежність від зовнішніх постачаль-ників енергії»	$U(b_2) = [1...3]$ (бали)	низька (н), середня (с), висока (в)
	b_3 – ЛЗ «Наявність зовнішньоекономічної діяльності»	$U(b_3) = [1...3]$ (бали)	Значні обсяги (з), незначні обсяги (н), відсутня (в)
	b_4 – ЛЗ «Рівень конкуренції в галузі»	$U(b_4) = [1...3]$ (бали)	низький (н), середній (с), високий (в)
Внутрішні фактори впливу на стратегічне управління (С)	c_1 –ЛЗ «Морально-психологічний клімат»	$U(c_1) = [1...3]$ (бали)	низький (н), середній (с), високий (в)
	c_2 – ЛЗ «Наявність унікальної продукції»	$U(c_2) = [1...3]$ (бали)	відсутня унікальна продукція (в), частина продукції є унікальною (ч), вся продукція є унікальною (у)
	c_3 – ЛЗ «Рівень менеджменту»	$U(c_3) = [1...3]$ (бали)	низький (н), середній (с), високий (в)
	c_4 – ЛЗ « Технологічний рівень»	$U(c_4) = [1...3]$ (бали)	низький (н), середній (с), високий (в)
Фінансово - економічні фактори впливу на стратегічне управління (D)	d_1 – ЛЗ «Рівень фінансової стійкості підприємства»	$U(c_3) = [1...4]$ (бали)	кризовий (к), передкризовий (пк), нормальний (н), абсолютний (а)
	d_2 – ЛЗ «Рівень рентабельності підприємства»	$U(c_4) = [1...4]$ (бали)	Збитковий (з), недостатній (н), достатній (д), прибутковий (п)
	d_3 – ЛЗ «Імовірність банкрутства підприємства»	$U(a_3) = [1...3]$ (балів)	відсутність(в), нестача (н), достатній обсяг (д)

Отже, в роботі запропоновано ієрархічні зв'язки факторів впливу на систему стратегічного управління, що на відміну від існуючих підходів, дозволяє більш комплексно врахувати процеси і фактори, які визначають ефективність стратегічного управління з врахуванням антикризового управління та сформуванню математичну модель інтелектуальної підтримки прийняття рішень зі стратегічного управління.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Таким чином, під стратегічним управлінням доцільно розуміти процес

управління підприємством, який дозволяє за допомогою формування та реалізації стратегічних цілей і задач, зважаючи на наявний потенціал досягнути конкурентних переваг.

Запропоновано ієрархічні зв'язки факторів впливу на систему стратегічного управління, що на відміну від існуючих підходів, дозволяє більш комплексно врахувати фактори, які визначають ефективність стратегічного управління з врахуванням антикризового управління та сформуванню математичну модель інтелектуальної підтримки прийняття рішень зі стратегічного управління.

Література

1. Ansoff H. Igor *Strategic management*. Wiley, New York, 1979. 236 p.
2. Савченко С. М., Нікітін В. Г. Сутність та принципи стратегічного управління ефективністю діяльності підприємства. *Ефективна економіка*. 2021. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8656>.
3. Гужавіна І.В. Фінансова стратегія та її роль в системі управління підприємством. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2019. № 4. С. 85-91.
4. Кононова О. Є., Головаченко Є. Ю. Сутність та зміст стратегічного управління будівельним підприємством, його особливості та переваги. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 16, Ч. 1. С. 145-148.
5. Karlof V. *Business Strategy: A Guide to Concepts and Models*. Bengt Karloff, Palgrave Macmillan UK, 1989, 166 p.
6. Таран-Лала О., Сухорук К. Особливості стратегічного управління підприємством. *Економіка та суспільство*, 2021. № 25. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-66>

7. Sammut-Bonnici T. Strategic Management. Volume 6. *International Management*. 2015. <https://doi.org/10.1002/9781118785317.weom060194>
8. Спіфанова І. Ю., Дзеджула В. В. Місце процесу управління проектами в стратегії розвитку підприємств. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 8-13.
9. Voynarenko M., Hurochkina V., Dzhezdzhula V., Yepifanova I., Menchynska O. Applying Fuzzy Logic to Modeling Economic Emergence. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, 2021, Volume 18, pp. 424-434.
10. Zadeh, L.A. Fuzzy sets. *Information and Control*, 8 (3), 1965, pp. 338-353, doi: 10.1016/S0019-9958(65)90241-X.
11. Xiaoyong Zhu, Hua Zhang. A Lean Green Implementation Evaluation Method based on Fuzzy Analytic Net Process and Fuzzy Complex Proportional Assessment. *International Journal of Circuits, Systems and Signal Processing*, 14, 2020, pp.646-655.

References

1. Ansoff H. Igor (1979) *Strategic management*. Wiley, New York.
2. Savchenko S. M., Nikitin V. G. (2021) The essence and principles of strategic management of enterprise efficiency. *Efficient economy*. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8656>.
3. Guzhavina I.V. (2019) Financial strategy and its role in the enterprise management system. *Economy. Management. Business*. No. 4. P. 85-91.
4. Kononova O.E., Golovchenko E.Yu. (2017) The essence and content of strategic management of a construction enterprise, its features and advantages. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. Issue 16, Part 1. P. 145-148.
5. Karlof B. (1989) *Business Strategy: A Guide to Concepts and Models*. Bengt Karloff, Palgrave Macmillan UK.
6. Taran-Lala O., Sukhoruk K. (2021) Peculiarities of strategic enterprise management. *Economy and Society*, No. 25. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-66>.
7. Sammut-Bonnici T. (2015) Strategic Management. Volume 6. *International Management*. <https://doi.org/10.1002/9781118785317.weom060194>
8. Yepifanova I. Yu., Dzhezdzhula V. V. (2022) The place of the project management process in the strategy of enterprise development. *Innovation and Sustainability*. No. 3. P. 8-13..
9. Voynarenko M., Hurochkina V., Dzhezdzhula V., Yepifanova I., Menchynska O. (2021) Applying Fuzzy Logic to Modeling Economic Emergence. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, Volume 18, pp. 424-434.
10. Zadeh, L.A. (1965) Fuzzy sets. *Information and Control*, 8 (3), pp. 338-353, doi: 10.1016/S0019-9958(65)90241-X.
11. Xiaoyong Zhu, Hua Zhang. (2020) A Lean Green Implementation Evaluation Method based on Fuzzy Analytic Net Process and Fuzzy Complex Proportional Assessment. *International Journal of Circuits, Systems and Signal Processing*, 14, pp.646-655.

Abstract

YEPIFANOVA Iryna, DZHEDZHULA Viacheslav, KAPLUN Rostislav **Features of strategic management of enterprises in conditions of war**

Domestic enterprises in modern times operate in a rather turbulent environment, influenced by war, pandemics, and logistical changes. All of this presents new challenges for enterprise management, requiring a higher level of strategic vision, continuous monitoring, and responsiveness to potential changes. In 2022, most enterprises were forced to reconsider their strategic goals, particularly regarding profit levels. Issues with electric power, logistics, and the occupation of agricultural territories contribute to significant problems in food supply. A notable negative factor is the substantial rise in raw material costs, increasing the production cost for processing enterprises. Therefore, effective strategic management is crucial for processing industry enterprises.

The efficiency at the enterprise level reflects the connection between the achieved results and the amount of resources invested in the activities. The aim of the work is to determine the features of strategic management of enterprises in conditions of a state of war. The conducted analysis showed that strategic management is reasonably understood as the process of managing an enterprise that, through the formation and implementation of strategic goals and tasks, considering the available potential, allows achieving competitive advantages.

The process of strategic management should be adapted to market conditions and self-regulation processes in relations between economic entities. The main emphasis is placed on the development of development strategies and predicting the results of their implementation.

The stages of strategic management are generalized. Hierarchical relationships of factors influencing the strategic management system are proposed. Unlike existing approaches, this allows for a more comprehensive consideration of factors determining the effectiveness of strategic management, considering crisis management, and forming a mathematical model for intelligent decision support in strategic management.

Keywords: *strategy, strategic management, intellectual decision-making support, martial law*

Стаття надійшла до редакції 07.12.2023 р.

Бібліографічний опис статті:

Спіфанова І. Ю., Дзеджула В. В., Каплун Р. А. Особливості стратегічного управління підприємствами в умовах воєнного стану. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 4. С. 64-71.

Yepifanova I., Dzhezdzhula V., Kaplun R. (2023) Features of strategic management of enterprises in conditions of war. *Innovation and Sustainability*, no. 4 pp. 64-71.

УДК 339.13.024

ВІТЮК Анна Валеріївна

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри менеджменту, маркетингу та економіки
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0001-5211-4948
e-mail: anna_vitiuk@ukr.net

ЗАЛЄВСЬКА Аліна Олександрівна

студентка кафедри менеджменту, маркетингу та економіки
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID: 0009-0003-3245-8315
e-mail: alina.zalevska13@gmail.com

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ РИНКУ КАВОВИХ НАПОЇВ В УКРАЇНІ

В статті досліджено ринок кавової індустрії в Україні. Виявлено та описано країни-виробники кавових зерен. Проаналізовано обсяги експорту та імпорту кави в Україні впродовж 2020-2021 років. Детально досліджено структуру експорту кави в Україні за кварталами 2021 року. Розраховано та охарактеризовано зміни в розмірах та зроблено висновки щодо виявлених результатів. Досліджено етапи становлення кавової індустрії в Україні та світі, загалом. Детально описано особливості кожної з хвиль становлення. Ознайомлено із структурою кав'ярень за форматами в Україні протягом 2018–2020 років, виявлено та проаналізовано структуру споживання кави у кав'ярнях за їх видом в Україні впродовж 2018-2020 років. Охарактеризовано найбільш популярні формати кав'ярень в Україні та ознайомлено із їх характеристиками. Досліджено найпопулярніші напої в асортименті кав'ярень для українців у 2021 році та напої, які споживають українці в кав'ярнях у 2021 році. Виявлено основні фактори, які мають вплив на розвиток кавової індустрії в Україні. Досліджено основні сертифікати якості кави, яка пропонується споживачам в Україні.

Ключові слова: ринок кави, кавові зерна, експорт/імпорт кави, кавові напої, кав'ярні, формати кав'ярень, кавова індустрія

JEL classification: D12; L10

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.72.80>**1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ**

Діяльність суб'єктів господарювання у сфері приготування кавових напоїв являє собою важливий інструмент для високоліквідного використання капіталу, при цьому є галуззю, якій притаманний високий рівень конкуренції. Бізнес заснований у сфері приготування кави та похідних напоїв належить до найбільш поширених форм малого підприємництва у світі. Як результат,

заклади ресторанного господарства, кафе, кав'ярні ведуть безперервну конкурентну боротьбу за сегментацію ринку, шукаючи при цьому нових споживачів та зберігаючи вже існуючих клієнтів.

Кавова індустрія, як одна із складових ресторанного господарства, в умовах сьогодення набула світового масштабу, такий вид бізнесу активно розвивається і в Україні. Наразі кава є одним із найбільш реалізованих товарів, не поступаючись місцем при цьому: енергоносіям, науковим технологіям тощо. Кав'ярні стали невід'ємною частиною життя

людей, які проживають як у мегаполісах, містах, так і в селах, оскільки саме в цих закладах на перше місце висувають високу якість продукту, який пропонується в асортименті, та приділяється достатня увага розвитку культури споживання кавових напоїв.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням ринку кав'ярень присвячено низку зарубіжних та ряд українських публікацій, серед яких є праці таких науковців як Чан Т. С., Юдіна Н. В., Литвин О. А., Щерба О. Ф., Шиманський Р. Є., Родіон Е. С., Конотецький С. А., Волошин І. П. та інших. Однак відкритість внутрішнього ринку для нових постачальників, постійно зростаюча культура споживання, виникнення нових видів напоїв сприяють активному розвитку та модифікації ринку кавових напоїв, що актуалізує дослідження його основних тенденцій та оцінювання можливостей зростання цього напряму бізнесу в майбутньому.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Кавові напої з кожним роком користуються все більшим попитом серед споживачів оскільки такий вид продукції є в асортименті усіх видів закладів громадського харчування та ресторанного господарства, тому аналіз ринку кавових напоїв України є доцільним з позицій виявлення перспектив розвитку цього бізнесу в Україні. Особливо цікавим є дослідження ринку кавових напоїв з позиції місць їх продажу та готовності споживачів споживати все нові види напоїв, що визначається особливостями сировини, що імпортується з різних країн світу.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження ринку кавових напоїв в Україні та виявлення перспектив розвитку галузі в майбутньому.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Кава являє собою напій, який виготовляється із насіння плодів, тобто із зерен кавових кущів або ж невеличкого вічнозеленого дерева, вирощування якого можливе лише у тропічних країнах. Відповідно саме ці країни-виробники визначають світові тенденції у споживанні кави. Світовий ринок кави активно зростає, якщо він оцінювався в 2020 році у 102,02 млрд доларів США то за прогнозами аналітично-консалтингової фірми «Mordor Intelligence», він досягне CAGR (складений річний темп приросту) 4,28% впродовж прогнозованого періоду до 2026 року [1].

Світовий експорт зеленої кави в серпні 2022 р. становив 8,83 млн мішків (вага мішка дорівнює 60 кг), що у порівнянні з 2021 р. – 9,17 млн мішків – на 3,7% менше. Спад експорту зеленої кави був характерний на усі види кави, за винятком Brazilia Naturals, де спостерігається зростання на 7,1% у серпні 2022 року в порівнянні з 2021 р, про що стверджується спеціалізованою організацією International Coffee Organization на своєму сайті [2].

З початком пандемії COVID-19 і до цього часу ринки імпорту та споживання кави в країнах Європи, Америки та Азії переживають кризу. Уряди були вимушені запровадити в державі карантин, дотримання соціальних дистанцій, що як наслідок здійснило величезний вплив на використання кави в кафе, кав'ярнях та усіх інших закладах в яких споживачам пропонували кавові напої. Звичайно найбільше постраждали від скорочення споживання саме країни-світові лідери за виробництвом кави (рис.1) [3].

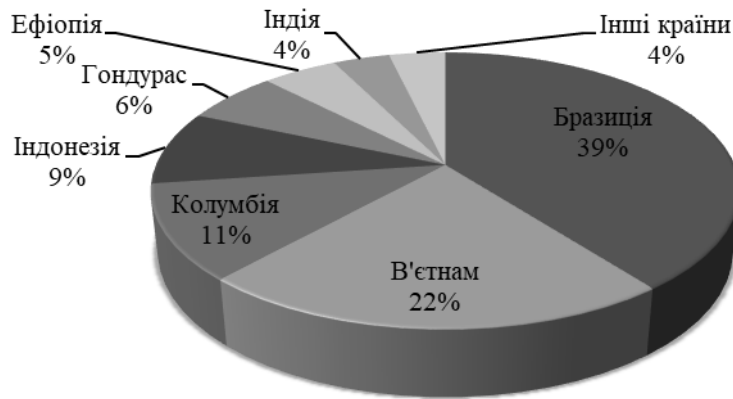

Рис. 1. Найбільші світові виробники кави у 2022 році (розроблено на основі [3])

Проаналізувавши статистичну інформацію, наведену на рис. 1, ми можемо зазначити, 1/3 частину всього обсягу кавових зерен вирощує Бразилія, оскільки має відповідні кліматичні умови для вирощування цього виду продукції. Вона щорічно випускає 12 млн мішків зеленої кави, тому й досі посідає лідируюче місце серед світових виробників.

Колумбія вирощує близько 10,5 млн мішків готової продукції. Індонезія постачає близько 6,7 млн. та 5,8 млн мішків зерен кави постачає В'єтнам. Ринок кави визначається саме місцем розташування територій де зерна вирощують найбільше, оскільки придатні кліматичні умови, охоплюють основні країни Північної Америки, Європи, Азіатсько-

Тихоокеанського регіону, Південної Америки, Близького Сходу та Африки, то саме вони визначають тенденції, а точніше сорти, обсяги та умови постачання кавових зерен на світовий ринок [3]. Саме під впливом розвитку ринку кавових зерен формується ринок кавових напоїв в Україні.

Дослідження ринку кавових напоїв варто розпочати із аналізу обсягів експорту та імпорту кави в Україні впродовж 2020–2021 р. згідно з даними Державної служби статистики України (табл. 1).

Отже, можемо зробити висновок, що обсяги імпорту кави в Україні перевищують обсяги експорту, оскільки вирощування кавових зерен не можливе при природних умовах, які є в нашій країні.

Таблиця 1

Структура експорту-імпорту кави в Україні впродовж 2020-2021 років

Назва показника	Експорт				Імпорт			
	2020 р. млн дол.	2021 р. млн дол.	2021 р. у % до 2020 р.	У % до загально-го обсягу	2020 р. млн дол.	2021 р. млн дол.	2021 р. у % до 2020 р.	У % до загального обсягу
Усього	49191, 8	68072, 3	138,4	100,0	54336,1	72843,1	134,1	100,0
Кава	15,0	15,9	105,9	0,0	251,3	266,7	106,1	0,4
Частка, %	0,03	0,02	-	-	0,46	0,37	-	-

Джерело: узагальнено автором на основі даних [4]

З табл. 1 ми бачимо, що у 2020 році обсяг експорту сягав 15,0 млн дол., тоді як у 2021 році експорт кави зріс і його розмір становив 15,9 млн дол. Аналізуючи динаміку імпорту кави, можна зробити висновки, що обсяг імпорту збільшився з 251,3 млн дол. У 2020 р. до 266,7 млн дол. США у 2021 р. Частка експорту кави знизилась від 0,03 % – 2020 р. до 0,02 % – 2021 р., відповідно частка

імпорту становила 0,46 % у 2020 р. та 0,37 % у 2021 році. Ввіз кавових зерен в Україну в рази перевищує його вивіз, даний процес покупки з-за кордону спрямований на задоволення внутрішніх споживчих потреб.

Як вже зазначалось, Україна в даній сфері господарювання є повністю імпортозалежною, оскільки відсутнє вирощування вказаної культури на її

території, причиною цього є невідповідні природно-кліматичними умовами. Вирощування кавових дерев та куштів можливе лише в тропічному кліматі, тому повний цикл виробництва кави є невласивим процесом для України. Безперечно цікавим є факт про експорт кави з України, оскільки наша держава не вирощує кавових зерен. Втім, в Україні працює низка підприємств виробників кави, які перобляють імпортовані кавові зерна, таких підприємств в Україні налічується загалом понад 1,5 тис. [5]. Серед найбільш відомих брендів кави, що виготовляються в Україні можна віднести «Gemini», «Кава зі Львова», «Галка», «Віденська кава», «Жокей». Ключовими чинниками успіху виробників на ринку кави є широка збутова мережа, висока якість продукції, оригінальність смаку продукції, відомість товарної марки, помірні ціни на товари, привабливе упакування, високий рівень сервісу посередників, активне

просування, широкий товарний асортимент [6, с. 64].

Розглянемо структуру експорту та імпорту кави за кількістю ввезеного та вивезеного продукту за кварталами 2021 р. на основі даних Державної служби статистики України (табл. 2; табл. 3). Дослідивши динаміку експорту кави у табл. 2, можна зробити висновок, що його обсяг щоквартально зростає з 3,2 млн дол. у I кварталі до 5,4 млн дол. у IV кварталі, що вказує на те, що українські підприємства з виробництва кави намагаються збільшувати зовнішню торгівлю, знаходять нові ринки збуту на світовому ринку кави. Проте з початком російського вторгнення в Україну ряд партнерів побоюються здійснювати платежі на українські рахунки. Для деяких країн, які вважаються ризиковою зоною, здійснення платежів заборонено, тому і пошук нових ринків збуту ускладнився.

Таблиця 2

Структура експорту кави в Україні за кварталами 2021 року, млн дол. США

Назва показника	2021 рік	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
Усього	68072,3	13698,5	16212,3	18295,6	19865,9
Кава	15,9	3,2	3,5	3,9	5,4
Частка, %	0,2	0,2	0,2	0,02	0,02

Джерело: узагальнено автором на основі даних [4]

Проналізувавши дані у табл. 3, ми можемо бачити щоквартальне зростання імпортованих кавових зерен із 59,5 млн дол. у I кварталі до 78,9 млн. дол. у IV кварталі 2021 року. При цьому частка імпорту кави знизилась від 0,4 % у I кварталі до 0,35 % у IV

кварталі 2021 року. В результаті можна зробити висновки, що Україна змінює ринки закупівлі зеленої кави, а також українська кавова індустрія знаходить нових закордонних виробників.

Таблиця 3

Структура імпорту кави в Україні за кварталами 2021 року, млн дол. США

Назва показника	2021 рік	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
Усього	72843,1	14970,0	16167,6	19332,9	22372,6
Кава	266,7	59,5	62,2	66,1	78,9
Частка, %	0,37	0,40	0,38	0,34	0,35

Джерело: узагальнено автором на основі даних [4]

Крім аналізу експорту та імпорту кавових зерен, важливо проаналізувати розвиток кавової індустрії в світі та Україні. Досліджувана галузь пройшла три етапи становлення, кожен з яких мав свої особливості та вплинув на теперішній стан кавового бізнесу.

Проналізуємо більш детально кожен із етапів, почнемо із першої хвилі, яка характеризується споживанням розчинної кави. На полицях супермаркетів нам представлені скляні банки з Nescafe та Jacobs. Розчинна кава являє собою продукт, для якого каву готують заздалегідь, а потім повністю забирають з неї вологу. У результаті

проведених дій виходить порошок, який містить кофеїн та здалека нагадує смак та аромат, який може дати чашка свіжозвареної кави. Також популярним видом розчиненої кави того часу були кавові стіки 2в1 або 3в1, які містили у складі близько 10% кави, а решта — цукор, сухе молоко, стабілізатори та емульгатори.

Отже, проаналізувавши інформацію, можна зробити висновок, що під час першої хвилі люди розглядали каву, як масовий продукт та не акцентували уваги на її смаку та ароматі.

Наступним не менш важливим етапом стала поява таких сильних мереж кав'ярень по всьому світі, як Starbucks. Завдяки маркетинговій активності бренд став популярним та просунув у маси напої великого об'єму на основі еспресо з молоком, сиропами та різними додатками.

Щодо України, то друга хвиля припала на 2000 роки, коли з настанням більшої економічної стабільності у країні розвивалися кав'ярні з кавовими машинами та напоями на основі еспресо. Тоді також починають імпортувати свіжообсмажену каву з Європи, переважно італійських виробників, а на полицях магазинів переважають такі бренди, як Lavazza, Movenpick, Dallmayr.

Під час другої хвилі на перший план виходить отримання задоволення від споживання кави, тож важливою складовою було створення атмосфери кав'ярень та широкий вибір кавового меню.

Третя хвиля асоціювалась із кавою як мистецтвом. Даний період почався на початку 2000-х років, а справжнього розголосу набув в останнє десятиліття. Третя хвиля виділяє не атмосферу навколо кави, а сам напій, його смак та аромат. В її основі лежить споживання кави високої якості, або specialty coffee, тобто кава, про яку знають усе: від країни походження зерен, на якій висоті вони зростали, який був метод обробки, компанію-обсмажчика та ступінь обсмажки. Головними гравцями ринку стають вже не великі корпорації, а «крафтові» виробництва, які працюють задля того, щоб розвинути любов до кави, а не для заробляння грошей [7].

Кавова індустрія України, як вже зазначалось вище, стала бурхливо розвиватися тільки в останні кілька років. Для українського ринку характерне збільшення

стабільного попиту на каву і кавові продукти. Збільшується кількість пропозицій, адже сьогодні придбати каву можна на кожному кроці. Проте загострюється конкуренція кавової індустрії, що позитивно відображається на якості продукції.

Переробка кавових зерен та споживання натуральної кави в Україні стрімко зростає. Цей ринок в Україні представлений великою кількістю дрібних операторів, які відкривають свої мобільні кав'ярні в місцях із високою прохідністю. Найдинамічніший сегмент – кавові острівки, що пов'язано з невеликими початковими інвестиціями та малим терміном окупності. Хоч у 2018–2019 рр. споживання кави різко зросло, у 2020 році воно зменшилося на 4,6 тис. т в порівнянні з 2019 р. Зниження споживання кави, викликаного пандемією COVID-19, вплинуло на обмеження імпортних поставок.

Кав'ярні сьогодні являють собою заклади ресторанного господарства, де каву готують на новому рівні з індивідуальним підходом до кожного гостя. Сучасні види закладів ресторанного господарства багатформатні, тому створення національної кав'ярні – один із засобів реклами країни. Сегментація за видами закладів ринку кав'ярень в Україні дозволила визначити, що найбільшого поширення набули кавові острівки, на другому місці кав'ярні на колесах та найменше поширення мають великі стаціонарні заклади (рис. 2).

Досліджуючи структуру усіх видів підприємств, варто зазначити про значне збільшення їх кількості у 2019 році та скорочення у 2020 році, що як передбачається було продовжено і в наступні роки пандемії та військової агресії. Спочатку таке падіння обсягу ринку пов'язане із впливом фактора карантину, уведеного в країні для боротьби з поширенням вірусу COVID-19, а згодом трансформувалося у скорочення обсягів споживання через розвиток бойових дій на значній території держави. Проте це тимчасове явище, і з часом кавова індустрія неминуче повернеться до зростання та покаже свою позитивну динаміку через розвиток мереж закладів, збільшення асортименту напоїв та зростання культури споживання напоїв.

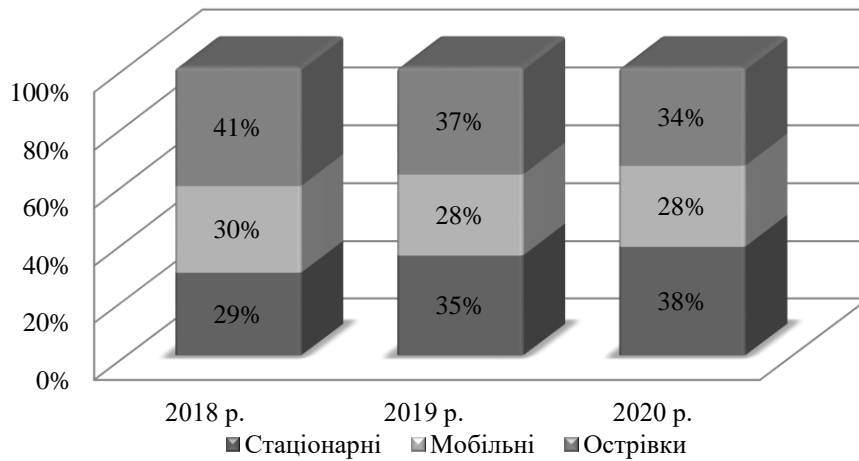

Рис. 2. Структура кав'ярень за форматами в Україні протягом 2018–2020 рр. (розроблено на основі [8])

Розглянемо структуру кав'ярень де українці найбільше споживали каву впродовж дня [8] (рис. 3).

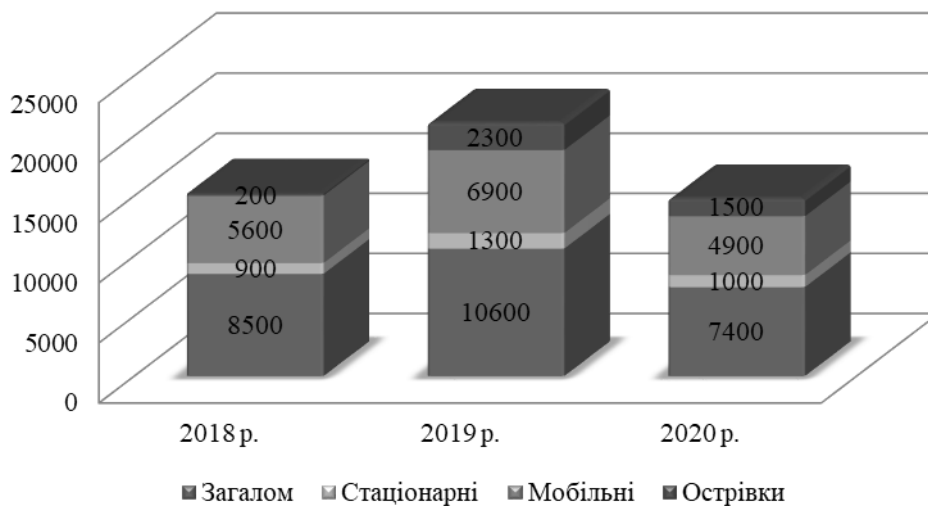

Рис. 3. Структура споживання кави у кав'ярнях за їх видом в Україні впродовж 2018-2020 років, штук (розроблено на сонові [8])

На сьогодні у 2023 році в зв'язку з впливом карантину та війни на ринку України можна виділити два основні формати кав'ярень, які є найпопулярнішими:

1. Традиційна кав'ярня, де в основному асортимент продукції складає кава, чай і десерт. У цих закладах часто надають послуги самообслуговування. Послуга полягає в тому, що споживачі самостійно підходять до барної стійки, замовляють собі замовлення і самостійно себе обслуговують після отримання замовлення. Являється найзручнішим форматом для споживача.

2. Інший формат, де в асортименті продукції крім кави та чаю, входять ще салати, інші страви та алкоголь. У цих закладах обслуговують за більш високі ціни. Споживачами такий формат також затребуваний та відповідно кав'ярні активно розвиваються [9].

На рис. 4 та рис. 5 ми можемо побачити, що найпопулярнішим напоєм в кав'ярнях традиційного типу в Україні у 2021 році було американо, тоді як в кав'ярнях 3-ї хвили, тобто в закладі, де завжди на першому місці висока якість продукту й розвиток самої культури споживання кави – лате [8].

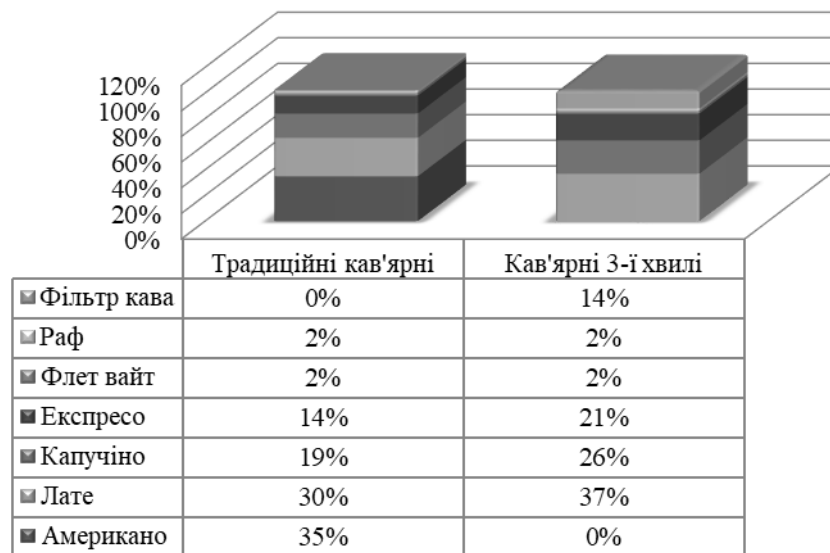

Рис. 4. Найпопулярніші напої в кав'ярнях для українців у 2021 році (розроблено на основі [10])

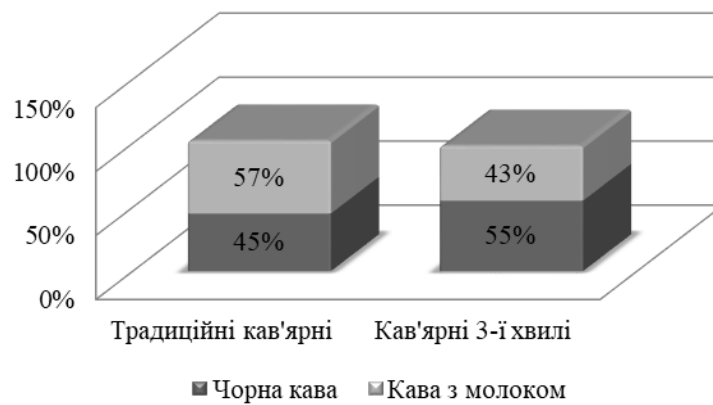

Рис. 5. Напої, які споживають українці в кав'ярнях у 2021 році (розроблено на основі [10])

Якщо ж говорити про те, що більше любляють українці чорну каву чи каву з додаванням молока, ми знову ж таки бачимо різницю між двома типами кав'ярень, в традиційних переважають кави з молоком, тоді як в закладах 3-ї хвили – звичайна чорна кава. Не менш цікавим фактом є те, що в кав'ярнях не є популярним чай, саме кавові напої є тими напоями на які варто покладатись при відкритті закладів малого бізнесу.

Згідно з даними Державної служби статистики України [4], роздрібний товарообіг кави у 2021 році становив 7,88 млрд грн, у 2022 р. він зменшився на 160,3 млн дол. В Донецькій, Київській, Одеській, Харківській, Херсонській та Чернігівській областях кавовий бізнес зазнав найбільших втрат у результаті знищення ресторанних закладів, торгових точок кавових автоматів, закладів торгівлі.

На підставі опрацьованих джерел варто виділити такі закономірності сучасного стану кавової індустрії в Україні: з початку російсько-української війни значна кількість власників кавового бізнесу зосередили своє виробництво на території Західної України, задля збереження бізнесів. Внаслідок припинення морських перевезень кораблями акваторією Чорного моря імпорт кавових зерен із 51 країною був припинений, відповідно галузь змогла переналагодити логістику постачань; маневреність у видах використовуваного транспорту попри збільшення тривалості в часі, дозволила подальших розвиток кавового бізнесу в країні.

На разі українські споживачі віддають перевагу сертифікованій каві, щоб бути впевненими в якості напою. Сертифікована кава є гарантією для споживача у надійності продукту, оскільки кава зазнає значної

фальсифікації. Сертифікація UTZ (Міжнародна некомерційна організація) – це найбільша програма сертифікації кави та какао. UTZ прагне зробити сталі сільське господарство нормою, заохочуючи фермерів до використання екологічно чистих методів ведення сільського господарства та прибуткового управління своїми фермами з повагою до споживачів кави та природи. Низка організацій із сертифікації кави займаються перевіркою виробничих процедур та ланцюга поставок кави, а саме: Сертифікація справедливої торгівлі, Сертифікація Rainforest Alliance, UTZ Certification [3]. Тенденція до високоякісних сортів кави з вищими цінами зростатиме протягом майбутніх років, незважаючи на вплив пандемії COVID-19, яка є вже в минулому та вторгнення російських військ в Україну.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Основними факторами, які мають вплив на розвиток ринку кавової індустрії в теперішній час є, звичайно, бойові дії в Україні, також вагомим є фактор інфраструктурних витрат, не варто забувати про можливі перебої із постачаннями та умовами роботи у зимовий період і звичайно, вподобання, смаки потенційних гостей кав'ярень. Проте попри всі вище згадані негаразди в Україні спостерігається зростання обсягів продажів обсмаженої зернової та меленої кави, тоді як попит на розчинну навпаки знижується, загострюється конкуренція між національними та міжнародними виробниками, які мають відокремлені підрозділи на території нашої держави та реалізують свою кавову продукцію на ринку кави в Україні і варто звернути увагу на те, що із стрімким зростанням нових кав'ярень, попит на кавові напої – підвищується, як і рівень конкуренції, серед її місцевих виробників.

Література

1. Mordor Intelligence. URL: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/coffee-market>
2. International Coffee Organization. URL: <https://icocoffee.org/what-we-do/world-coffee-statistics-database/>
3. Громик О. Аналіз сучасного стану кавової індустрії в Україні. *Ресторанний і готельний консалтинг. Інновації*. 2022. № 2. т. 5. С. 250-266.
4. Економічна статистика / зовнішньоекономічна діяльність. *Державна служба статистики України* : веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Маркетингове дослідження ринку кави – короткий огляд. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/marketingovoe-issledovanie-rynka-kofekratkij-obzor>
6. Косар Н. С., Кузьо Н. Є., Сворень О. М. Дослідження галузевої структури на ринку кави України. *Економіка та управління підприємствами*. 2022. Вип. 63. С. 62-67.
7. Кавова культура в Україні: три хвили, розвиток альтернативи та світове визнання. *Na chasi*. URL: <https://nachasi.com/specprojects/2021/10/04/coffee-culture-in-ukraine/>
8. Сергій Корецький керував мережею WOG. Хто він такий. *Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/company/sergiy-koretskiy-keruvav-odnieyu-z-naybilshikh-kompaniy-ukraini-wog-teper-vin-bude-sviy-nevelikiy-kavoviy-biznes-i-ni-pro-shcho-ne-shkodue-10092021-2361>
9. Чан Т. С., Юдіна Н. В. Стан розвитку ринку кав'ярень в Україні. *Актуальні проблеми економіки та управління : збірник наукових праць молодих вчених. Сер. Економіка і менеджмент*. 2017. № 11. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/22583/1/2017-11_3-11.pdf
10. Найпопулярніші кавові напої в Україні – дослідження. *The Village Україна*. URL: <https://www.village.com.ua/village/food/food-news/283329-naypopulyarnishi-kavovi-napoyi-v-ukrayini-doslidzhennya>

References

1. Mordor Intelligence. URL: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/coffee-market>
2. International Coffee Organization. URL: <https://icocoffee.org/what-we-do/world-coffee-statistics-database/>
3. Gromyk O. Analiz suchasnaha stanu kavovoi industrii v Ukraini. [Analysis of the current state of the coffee industry in Ukraine]. *Restaurant and hotel consulting. Innovations*. 2022. no. 2, vol. 5. P. 250-266.
4. Ekonomichna statystyka / zovnishnoekonomichna dialnist. [Economic statistics / foreign economic activity]. State Statistics Service of Ukraine. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Marketynhove doslidzhennia rynku kavu – korotkyi ohliad. [Marketing Research on the Coffee Market - A Brief Overview]. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/marketingovoe-issledovanie-rynka-kofekratkij-obzor>

6. Kosar N. S., Kuzo N. Ye., Svoren O. M. Doslidzhennia haluzevoi structurey na rynku kavy Ukrainy. [Study of the industry structure in the coffee market of Ukraine Economics and management of enterprises]. 2022. no. 63. pp. 62-67.
7. Kavova kultura v Ukraini: try hvyli, rozvytok alternatyvy ta svitove vyznannia. [Coffee culture in Ukraine: three waves, alternative development and world recognition]. Na chasi. ULR: <https://nachasi.com/specprojects/2021/10/04/coffee-culture-in-ukraine/>
8. Serhii Koretskyi keruvav merezhevy WOG. Hto vin tskyi. [Serhii Koretskyi managed the WOG network. Who is he?] Forbes Ukraine. ULR: <https://forbes.ua/company/sergiy-koretskyi-keruvav-odnieyu-z-naybilshikh-kompaniy-ukraini-wog-teper-vin-bude-sviy-nevelikiy-kavoviy-biznes-i-ni-pro-shcho-ne-shkode-10092021-2361>
9. Chan T. S., Yudina N. V. Stan rozvytku kaviaren v Ukraini. [State of development of the coffee shop market in Ukraine]. Actual problems of economics and management: a collection of scientific works of young scientists. Ser. Economics and management. 2017. No. 11. ULR: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/22583/1/2017-11_3-11.pdf
10. Naipopuliarnishi kavovi napoi v Ukraini. [The most popular coffee drinks in Ukraine – research]. The Village Ukraine. ULR: <https://www.village.com.ua/village/food/food-news/283329-naypopulyarnishi-kavovi-napoyi-v-ukrayini-doslidzhennya>

Abstract

VITIUK Anna, ZALIEVSKA Alina

Analysis of the development of the coffee beverages market in Ukraine

The article examines the coffee industry market in Ukraine. The countries producing coffee beans are identified and described. The volumes of export and import of coffee to Ukraine during 2020-2021 were analyzed. The structure of coffee exports in Ukraine by quarters of 2021 was studied in detail. The changes in size were calculated and characterized, and conclusions were drawn regarding the revealed results. The stages of the formation of the coffee industry in Ukraine and the world in general are studied. The features of each of the formation waves are described in detail. The structure of coffee shops by format in Ukraine during 2018-2020 was introduced, the structure of coffee consumption in coffee shops by their type in Ukraine in the continuation of 2018-2020 was identified and analyzed. The most popular formats of coffee shops in Ukraine are characterized and their characteristics are introduced. The most popular drinks in the assortment of coffee shops for Ukrainians in 2021 and the drinks consumed by Ukrainians in coffee shops in 2021 were studied. The main factors influencing the development of the coffee industry in Ukraine have been identified. The main quality certificates of coffee offered to consumers in Ukraine were studied.

Keywords: coffee market, coffee beans, coffee export/import, coffee drinks, coffee shops, coffee shop formats, coffee industry

Стаття надійшла до редакції 11.12.2023 р.

Бібліографічний опис статті:

Вітюк А. В., Залєвська А. О. Аналіз розвитку ринку кавових напоїв в Україні. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 4. С. 72-80.

Vitiuk A., Zalievska A. (2023) Analysis of the development of the coffee beverages market in Ukraine. *Innovation and Sustainability*, no. 4 pp. 72-80.

УДК 368.

БРАТЮК Віра Петрівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Мукачівський державний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0002-3524-2873
e-mail: virbrat@ukr.net

ПЕТРИЧКО Марія Михайлівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Мукачівський державний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0001-7677-6516
e-mail: petrighkomariy@ukr.net

ПОЛАК Анатолій Євгенович

Магістр спеціальності 051“Економіка”
Мукачівський державний університет, Україна
A.polak@mail.msu.edu.ua

ОЦІНКА СТАНУ ТА ФІНАНСОВИХ ПОКАЗНИКІВ РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Страховий ринок є важливим елементом фінансової системи України. Він забезпечує перерозподіл ризиків в економіці, формує сприятливе для розвитку підприємництва зовнішнє середовище, знижує рівень ризику в інших важливих сферах суспільства. В останні роки страхова галузь України знаходилася в стані безперервної адаптації. Страховий ринок України в наслідок дії об'єктивних та суб'єктивних причин, таких як пандемія COVID-19, реформа «спліт», військова агресія росії пройшов етапи кризи, адаптації, відновлення та розвитку. Проблема полягає в тому, що стан, в якому знаходився та знаходиться страховий ринок України є рідкісним явищем, а заходи протидії чинникам системних криз є маловідомі або унікальні. Проведено дослідження чинників сучасного стану, аналіз фінансових показників та динаміки показників ринку страхових послуг України у 2020- 2023 рр. Доведено важливість забезпечення дії загальних ринкових функцій страхування як умови існування страхового ринку. Досліджено вплив пандемії COVID-19 та реформи «спліт» на показники діяльності страхового ринку. Показано не доцільність дій щодо створення ситуацій одночасного сукупного впливу на страховий ринок декількох кризових чинників. Проведено аналіз показників діяльності ринку страхування під час військової агресії у період 2022-2023 рр. Виконано PEST-аналіз сучасних проблем та перспектив розвитку страхового ринку. Зроблено необхідні висновки щодо стійкості страхового ринку, ефективності реформи «спліт» та перспектив розвитку страхування.

Ключові слова: страховики, страховий ринок, страховий портфель, динаміка страхових активів, кіберстрахування

JEL classification: D81; G22; G32

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.81.89>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Дослідження показників економічних систем, зокрема страхового ринку, під впливом чинників кризи завжди було актуальним з огляду аналізу поведінки

суб'єктів, регуляторів та наслідків. В перспективі це впливає на коригування регуляторного впливу і прийняття безпечних рішень в майбутньому. Проблема полягає в тому, що стан, в якому знаходився та знаходиться страховий ринок України є рідкісним явищем, а заходи протидії чинникам системних криз є маловідомі або унікальні. Вирішення проблеми полягає у визначенні чинників кризових явищ, аналізі стану та динаміки страхового ринку у дослідженому періоді, формуванні пропозицій щодо перспектив розвитку страхового ринку.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

В публікаціях вітчизняних та зарубіжних авторів приділяється достатня увага питанням страхування та страхових ринків. Дослідженням проблемних питань страхових ринків, кризам і сталості страхування в кризові періоди присвячена значна кількість робіт зарубіжних авторів. В таких роботах проведено аналіз впливу чинників криз на страхові ринки та діяльність страховиків. Зокрема, Жозефіна Вольф значну увагу приділяє питанням політики кіберстрахування та ризиків від кібератак; Пітер Борн досліджує питання впливу економічних перетворень на розвиток страхового ринку; Кармен Вісенте вивчала світовий досвід страхування військових ризиків; Д. Ван Берг дослід питання впливу військового вторгнення в Україну на фінансові та страхові ринки. Серед робіт вітчизняних авторів, на нашу думку, доцільно звернути увагу на роботи А. Марини, М. Пеценко, В. Черняховського, О. Маслій та М. Белкіної. Таким чином, останні дослідження спрямовані на аналіз статистики або на конкретну подію не розглядаючи питання динаміки страхового ринку системно вздовж певного періоду.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

В останні роки страхова галузь України знаходилася в стані безперервної адаптації. Пандемія COVID-19 стала однією з руйнівних подій, вплив якої мав наслідки для

страховиків та економіки країни в цілому. Справедливо говорити, що пандемія COVID-19 виявила кризу охорони здоров'я, завдяки якій вона швидко поширилася, завдаючи шкоди сферам суспільного життя: фінансам, домашнім господарствам, підприємництву тощо. Страховикам у 2020-2021 рр. довелося долати складні умови на ринку, які були обтяжені об'єктивним впливом пандемії, забезпечуючи безперервність страхових послуг.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета полягає в аналізі об'єктивних і суб'єктивних чинників кризи, стабілізації, відновлення, сучасного стану та динаміки страхового ринку період 2020-2023 рр. з метою формування досвіду щодо подолання системних криз та пропозицій щодо перспектив розвитку страхового ринку. Нами використано системний підхід для вирішення поставленого завдання.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

З огляду подій, які відбулися у 2020-2023 рр., коли страховий ринок витримував вплив пандемії COVID-19, посилені сукупною дією умов «спліту», а з 24 лютого 2022 р. потрапив у ситуацію впливу військової агресії росії проти України нами досліджено основні показники страхового ринку цього періоду.

Зауважимо, що українські страховики потрапили під безпрецедентні виклики в ситуації військової агресії, основні з яких наступні:

- частина офісів страховиків, які проводили діяльність на сході України були пошкоджені, знищені або розграбовані на окупованих територіях;
- частина працівників постраждала від обстрілів, долучилася до місцевої територіальної оборони або потрапила до лав Збройних сил України;
- частина працівників зникла безвісти, частина перебуває на окупованих територіях, виїхала за межі країни, стала внутрішньо переміщеними особами;
- колективи страховиків намагалися організувати роботу з бомбосховищ, підвалів, паркінгів, але вони виявилася технічно непридатними, без резервних систем електропостачання, не мали ліній та засобів цифрових комунікацій.

Відомо, що Закон України «Про страхування» [7] визначає страхування як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб за умови настання страхового випадку, котрий визначено договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, які створюються шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових премій (внесків) та доходів, отриманих від розміщення коштів цих грошових фондів.

Як відомо з [1; 6] учасниками ринку страхових послуг є страховики, страхувальники та інші учасники страхового ринку. Доцільно зазначити, що ефективний страховий ринок є однією з умов соціально-економічного розвитку країни, захищеності компаній від несподіваних загроз та підвищення добробуту населення. Аналіз літератури [6; 14] свідчить, що страховий ринок є спеціалізована сфера грошових відносин з купівлі-продажу страхових послуг настраховий захист де формуються потреба та пропозиція на конкретну страхову послугу.

З іншої сторони, на нашу думку, страховий ринок є сталим та може розвиватися за умови виконання функцій, які йому притаманні. Варто нагадати, що функції страхового ринку за [1; 6] прийнято поділяти на загальні ринкові та специфічні.

До специфічних функцій страхового ринку за аналізом літератури [6], на думку авторки, доцільно віднести:

- ризикову, яка відображає економічну доцільність страхового захисту та сутність якої полягає у передачі страховику ризику збитків, які можуть виникнути від подій, передбачених законом або договором страхування;

- резервну, сутність якої полягає у створенні страховиком страхового фонду, достатнього для покриття збитків страхувальника внаслідок настання страхових подій;

- заощаджень, яка полягає у накопиченні внесків страхувальника за умови відсутності страхових подій у термін дії страхового договору з метою повернення коштів страхувальнику;

- превентивну, сутність якої полягає у фінансуванні страховиком заходів щодо запобігання страховим подіям або мінімізації

- збитків за умовами страхового договору;

- бюджетну, яка полягає в забезпеченні фіскальної політики держави шляхом сплати податків від страхової діяльності;

- інвестиційну, сутність якої полягає у розміщенні накопичених коштів на ринку фінансових активів шляхом інвестицій в реальну економіку.

Аналіз стану страхового ринку в період 2020-2023 рр. нами проведено на основі даних Національного банку України [3; 4; 5], інформації і статистичних даних відкритих джерел [8].

Нагадаємо, що 01.07.2020 р. повноваження з регулювання та нагляду за страховою діяльністю 215 страхових компаній перейшли до Національного банку України. За аналізом даних регулятора [3] до особливостей поточного регулювання страхової діяльності в процесі «спліт», на нашу думку, доцільно віднести: обов'язкову наявність ліцензії та реєстрації в державному реєстрі фінансових установ, формування статутного капіталу виключно у грошовій формі, вимоги прозорості структури власності і мінімального розміру капіталу, встановлення фінансових нормативів щодо платоспроможності та складання фінансової звітності за МСФЗ, обов'язковість зовнішнього річного аудиту фінансової звітності та внутрішній аудит (контроль), щоквартальне звітування регулятора, обов'язковість облікових систем і систем реєстрації, вихід з ринку шляхом анулювання ліцензій та виключення з державного реєстру.

За даними НБУ [4] у період 2020-2021 рр. страховий ринок зменшився на 46 страховиків, що склало 21%. Аналіз виявив, що 8 страхових компаній були виведені з ринку примусово шляхом заходу впливу. Решта страховиків здали ліцензії за власними заявами. Станом на 15.09.2021 р. в Державному реєстрі фінансових установ було зареєстровано 169 страховиків, з яких 17 компаній зі страхування життя.

Станом на 01.09.2022 р. в Державному реєстрі фінансових установ було зареєстровано 140 страховиків, з яких 13 компаній зі страхування життя. У 2022 р. з реєстру було виключено 10 страховиків, які не мали ліцензій та були зареєстровані в зоні ООС та АР Крим. З початку військової агресії страховий ринок зменшився на 5 учасників

сегменту non-live. Станом на 25.09.2023 р. кількість зареєстрованих у державному реєстрі страховиків складає 111, з яких 12 страховиків здійснюють діяльність у сфері

страхування життя. Динаміка загальної кількості страховиків, страховиків life та non-life страхового ринку України показана на рис. 1.

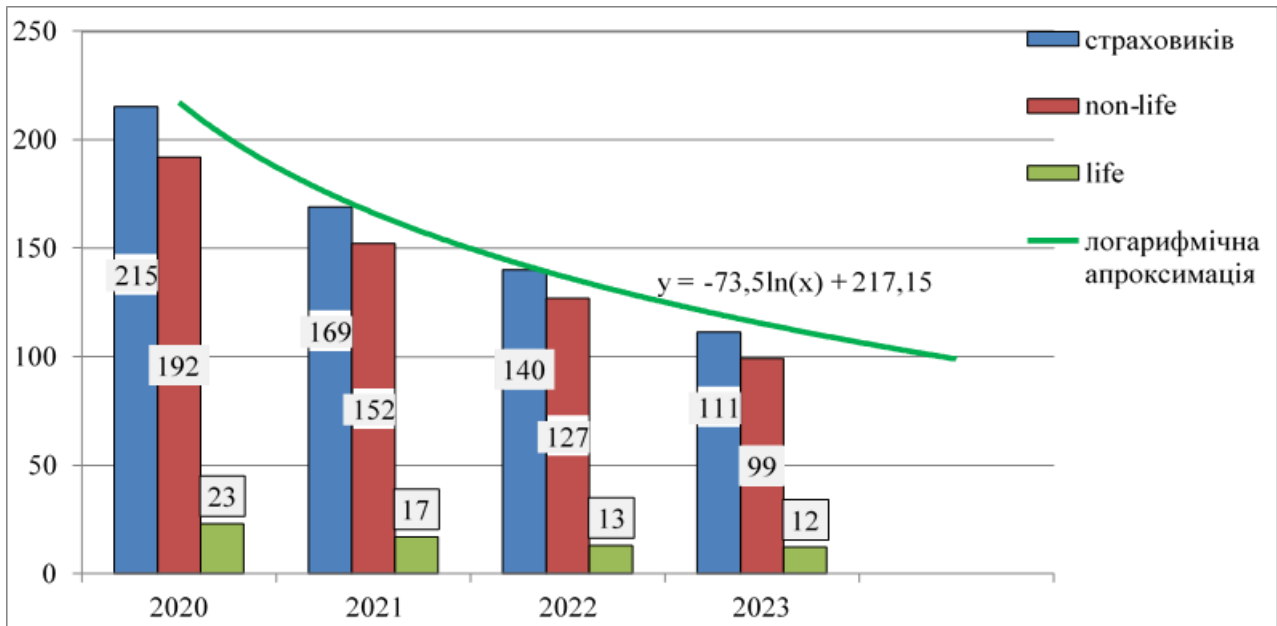

Рис. 1. Динаміка страховиків на ринку страхування у 2020-2023 рр. (розроблено на основі [3; 4; 5])

Дослідження активів НБФУ, нагляд за якими здійснює НБУ, виявило, що 96 % активів належить фінансовим компаніям (180 млрд. грн.) та страховикам (65 млрд. грн.). Аналіз стану розвитку страхового ринку за період «спліт» показав відсутність реєстрації нових страховиків. За 12 місяців дії «спліту» страховий ринок виявив тенденції незначного приросту обсягів активів (+5,7%), прийнятних активів (+8,9%) та страхових резервів (+11,7%). Приріст показників як свідчать дані НБУ забезпечило зростання у сегменті live (активи +13,4%; прийнятні активи +16,1%;

страхові резерви +16,2%), при цьому активи non-live страховиків виявили незначне скорочення.

Зауважимо, що на протигагу динаміці падіння кількості страховиків на ринку протягом 2020-2023 рр. активи та резерви страховиків виявили динаміку сталості (2020-2021 рр.), відновлення (2022 р.) та зростання у 2023 р. За 9 міс. 2023 р. спостерігається зростання активів балансів та відновлення зростання резервів страховиків, Прийнятні активи страховиків також виявляють повільну динаміку росту як показано на рис. 2.

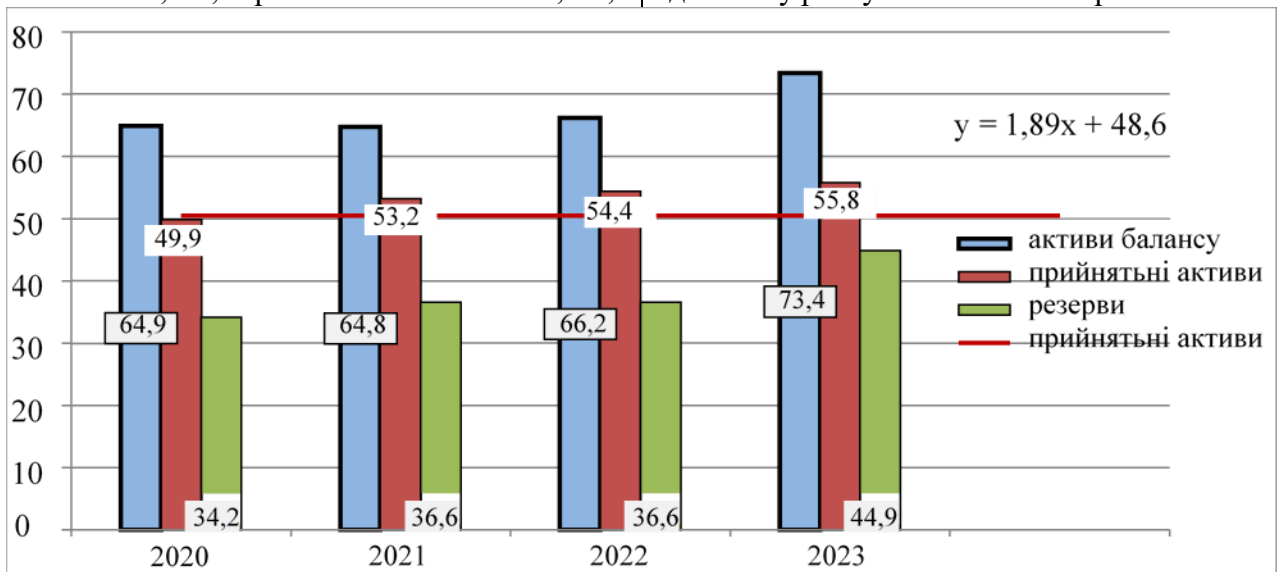

Рис. 2. Динаміка активів і резервів страховиків у 2020-2023 рр. (розроблено на основі [3; 4; 5])

Дослідження динаміки валових та чистих страхових премій і витрат у період 2020-2023 рр. виявили, що сукупні страхові премії вже у I півріччі 2021 року перевищили показники I півріччя 2020 р. на 18%. При цьому зростання мало місце як у сегменті non-live, так і у сегменті live. Обсяги сплачених страхових виплат у I півріччі 2021 р. також зросли на 20% у порівнянні з аналогічним періодом 2020 р. Рівень валових виплат у I півріччі 2021 р. склав 35,3% та залишився незмінним протягом року. Таким чином, страховий ринок України витримав вплив кризових

чинників пандемії COVID-19 та реформування «спліт» на фінансовому ринку. Втрата чисельності страховиків на ринку не призвела до критичних наслідків. Обсяги страхових потреб страхувальників на ринку прийняли страховики, які виконали вимоги НБУ і продовжили страхову діяльність. Динаміка показників в наступні роки свідчить про повернення роботи страхового ринку до нормального циклу та адаптацію до роботи в умовах військової агресії. Аналіз валових та чистих страхових премій і виплат у 2020-2023 рр. подано в табл. 2.

Таблиця 2

Аналіз валових та чистих страхових премій і виплат у 2020-2023 рр., (млн. грн.)

Показник	2020	2021	2022	2023
Валові страхові премії	32967,0	38070,6	28573,7	34141,7
Валові страхові виплати	11131,0	13427,7	9502,3	12027,4
Рівень валових виплат, %	33,8	35,3	33,3	35,2
Чисті страхові премії	29271,8	35253,0	27703,0	33437,8
Чисті страхові виплати	10817,5	13215,7	9349,6	11923,4
Рівень чистих виплат, %	37,0	37,5	33,7	35,7

Джерело: узагальнено автором на основі даних [3;4;5]

Динаміка валових та чистих страхових премій і виплат у період 2020-2023 рр. показана на рис.

3.

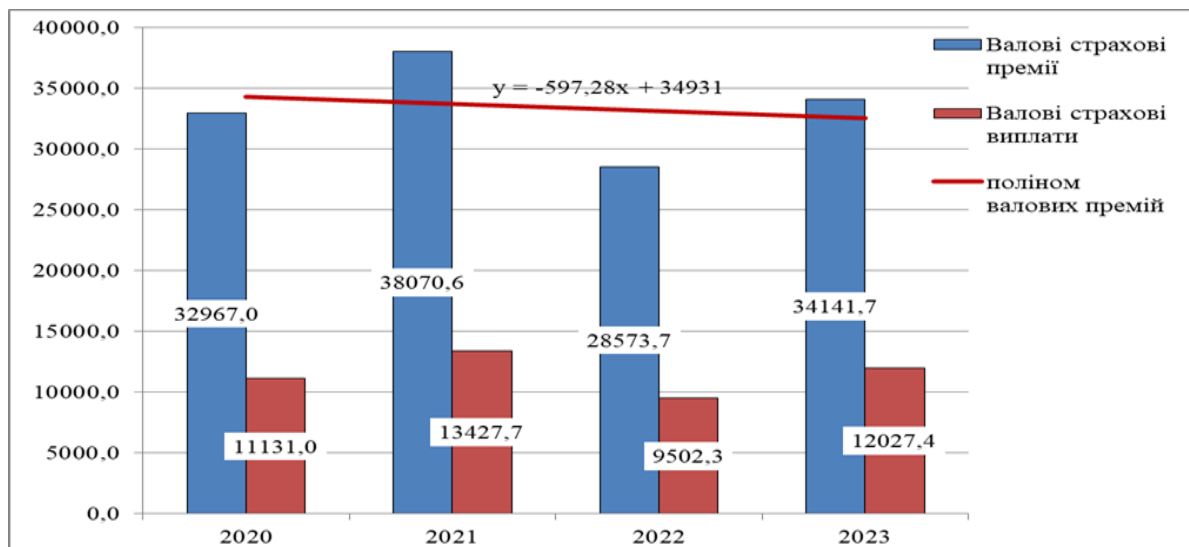

Рис. 3. Динаміка валових та чистих премій і виплат у 2020-2023 рр. (розроблено на основі [3; 4; 5])

Аналіз страхового портфелю ринку страхування в Україні виявив, що більше 30% страхових премій припадає на транспортні види страхування. Лідерами на ринку страхових продуктів є ОСЦПВ та медичне страхування. За даними НБУ [4;5] частка страхових премій добровільного страхування перевищує 75%. Транспортні види автострахування (КАСКО, ОСЦПВ та Зелена Картка), а також особові види страхування

(медичне страхування, нещасних випадків та страхування життя) постійно займають перші два місця за обсягами страхових премій: 36% та 27% відповідно. Одним з лідерів розвитку ринку страхування є ОСЦПВ. Однак НБУ попереджає, що цей вид страхування є лідером ризиків. Невиважена цінова політика страховика, надмірна агентська винагорода, висока частка в портфелі, заниження обсягу страхових резервів може призвести до

неплатоспроможності страховика у короткий термін. Динаміка розподілу видів страхування в страховому портфелі

страхового ринку України протягом 2020-2023 рр. подана на рис. 4.

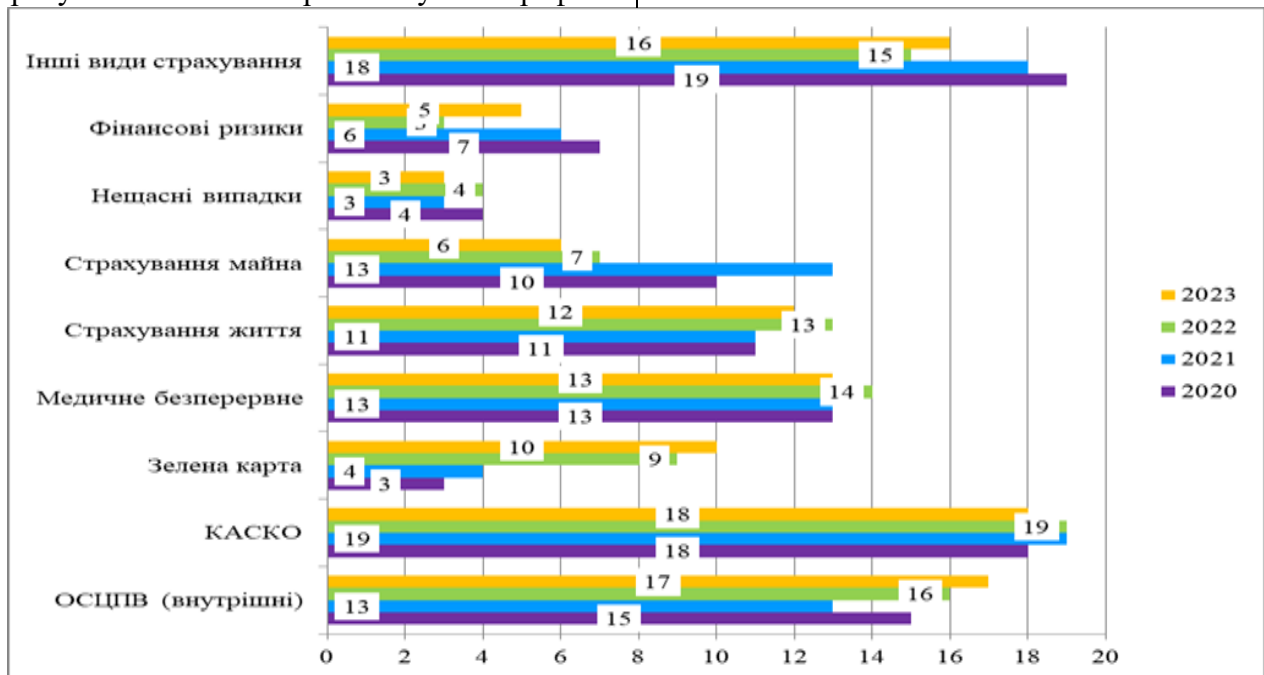

Рис. 4. Динаміка валових та чистих премій і виплат у 2020-2023 рр. (розроблено на основі [3; 4; 5])

Аналіз сучасного стану діяльності страхових компаній на страховому ринку виявив, що, починаючи з II кв. 2023 р. відбулися позитивні зрушення в частині відновлення діяльності страховиків за основними видами страхування та

спостерігаються тенденції розвитку ринку в частині кількості укладених договорів та отриманих валових страхових премій. Показники діяльності на страховому ринку за 9 міс. 2023 р. показані в табл. 3.

Таблиця 3

Показники діяльності страховиків на ринку України за 9 міс. 2023 р., (млн. грн.)

№ з/п	Показники	Період		
		I квартал 2023	I півріччя 2023	9 місяців 2023
1	2	3	4	5
1	Кількість укладених договорів страхування, за період, тис. одиниць	20 228,9	40 774,8	73 353,0
2	Валові страхові премії, з них:	10 116,4	21 354,7	34 141,7
3	від страховальників – фізичних осіб	6 109,9	13 036,3	20 951,9
4	від перестраховальників	224,3	495,3	736,9
5	Валові страхові виплати, з них:	3 839,8	7 817,5	12 027,4
6	страховальникам – фізичним особам	2 037,3	4 162,4	6 457,9
7	перестраховальникам	80,7	79,9	103,4
8	Рівень валових виплат, %	38,0	36,6	35,2
9	Чисті страхові премії (валові страхові премії за мінусом частки страхових премій, які сплачуються перестраховикам-резидентам)	9 915,1	20 895,1	33 437,8
10	Чисті страхові виплати (валові страхові виплати за мінусом частки страхових виплат, які компенсовані перестраховиками-резидентами)	3 792,6	7 744,4	11 923,4
11	Рівень чистих виплат, %	38,3	37,1	35,7

Джерело: узагальнено автором на основі даних [3]

Економіка України зазнала і надалі зазнає значних втрат під час війни, але страховий ринок працює та нині виконує зобов'язання перед страхувальниками. Масштаби руйнувань та наслідки шкоди від військової агресії вказують на роль страхування у подоланні збитків, які спричинені агресією. Страхування, на нашу думку, в майбутньому має стати основою стійкості країни до майбутніх викликів: пандемій, кліматичних змін, природних катастроф, технологічних

аварій, інших надзвичайних подій. У післявоєнний період необхідною умовою розвитку страхового ринку повинна стати політика сприяння та забезпечення відбудови, розвитку стійкості страховиків і нових страхових продуктів, програм інвестування в реальний сектор економіки. З огляду на це нами проведено PEST-аналіз проблем і перспектив розвитку страхового ринку, результати якого показані в табл. 4.

Таблиця 4

PEST-аналіз проблем і перспектив розвитку страхового ринку

Напрямок	Період пандемії та воєнного стану	Перспективи розвитку
Політичний	Загрози реалізації стратегії розвитку фінансового розвитку України до 2025 року; проблеми адаптації страховиків до проекту «спліт»; загрози спрощенню регуляторних вимог у сфері страхування.	Посилення регуляторного впливу НБУ та реалізація стратегії розвитку страхового ринку, впровадження нової версії закону «Про страхування».
Економічний	Проблеми ризиків і загроз сталості страхового ринку; зменшення числа страховиків, страхувальників, договорів страхування; ріст кількості не покритих збитків від дії страхових випадків.	Створення нових програм страхування ризиків у сферах будівництва, кіберстрахування, фінансових ризиків; розвиток програм інвестування в реальну економіку.
Соціальний	Низькі потреби ринку як внаслідок зниження платоспроможності страхувальників; масове переселення та міграція населення.	Розвиток корпоративної культури у сфері страхування; впровадження системи обов'язкового медичного страхування; розвиток брендингу страховиків та впровадження системи якості.
Технологічний	Відсутність страхування військових ризиків; нерозвинене страхування кіберризиків; обмежені можливості on-line страхування.	Впровадження on-line страхування та on-line виплат за страховим випадком; впровадження інформаційних систем в управління ризиками; впровадження нових програм страхування, в тому числі кіберризиків.

Джерело: власна розробка

Таким чином, варто визнати, що війна суттєво вплинула на страховий ринок України та страхові компанії. Зокрема, постраждала значна кількість видів підприємництва: транспорт, авіація, інформаційно-кібернетична сфера, кредитування, ланцюги поставок, страхування майна та життя. Військові удари та бої завдали значної шкоди майну громадян та держави. Доцільно також звернути увагу на те, що страховики з покриттям майнових не отримують автоматичну компенсацію, адже за усталеною практикою поліси страхування майна містять положення про виключення воєнних ризиків. Таким чином, страхувальникам буде відмовлено у відшкодуванні збитків і витрат, пов'язаних воєнними діями.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Проведений аналіз оцінки стану і фінансових показників ринку страхових послуг України виявив коло проблем і викликів, які виникли упродовж 2020- 2023 рр. у страховиків. Встановлено, що пандемія COVID-19 стала руйнівною подією, вплив якої мав наслідки для страховиків. Виявлено взаємну залежність страхового ринку та стану економіки країни. Доведено, що страховий ринок є сталим та може розвиватися за умови виконання функцій, які йому притаманні. Встановлено, що протягом 2020-2023 рр. страховий ринок скоротився з 215 до 111 компаній, але страхові потреби страхувальників на ринку прийняли страховики, які виконали вимоги НБУ і продовжили страхову діяльність.

Встановлено, що активи та резерви страховиків виявили динаміку сталості (2020-2021 рр.), відновлення (2022 р.) та зростання у 2023 р. За 9 міс. 2023 р. спостерігається зростання активів балансів та відновлення зростання резервів страховиків. Виявлено, що транспортні види страхування (КАСКО, ОСЦПВ, Зелена Картка) та особові види страхування (медичне страхування, нещасних випадків, страхування життя) займають перші

два місця за обсягами страхових премій: 36% та 27% відповідно. PEST-аналіз страхового ринку встановив, що перспективою післявоєнного періоду для розвитку страхового ринку має стати політика сприяння та забезпечення відбудови, розвитку стійкості страховиків і нових страхових продуктів, програм інвестування в реальний сектор економіки.

Література

1. Базилевич В. Д. Страховий ринок України. Київ : вид-во Знання, 1998. 374 с.
2. Марина, А., Пеценко, М. Страховий ринок України в умовах війни. Цифрова економіка та економічна безпека, (5(05), 44-51. URL: <https://doi.org/10.32782/dees.5-7>
3. Наглядова статистика. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#6>
4. Огляд страхового ринку за I півріччя 2021 року. НБУ. Управління нагляду за страховим ринком. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Insurance_market_review_first_half_2021_pr_2021-10-26.pdf?v=4
5. Огляд страхового ринку України за I півріччя 2022 року. НБУ. Управління нагляду за страховим ринком. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Огляд_стан_страхового_ринку-нагляд_pr_2022-09-23.pdf?v=5
6. Олійник О. В., Нагаєва Г. О. Страхування : навч. посіб. Харків : ХНАУ, 2020. 252 с.
7. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. Відомості ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Статистика страхового ринку України. Forinsure. URL: <https://forinsurer.com/stat>

References

1. Bazylevych V. D. Strakhovyi rynek Ukrainy. Kyiv : vyd-vo Znannia, 1998. 374 s.
2. Maryna, A., Petsenko, M. Strakhovyi rynek Ukrainy v umovakh viiny. Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka, (5(05), 44-51. URL: <https://doi.org/10.32782/dees.5-7>
3. Nahliadova statystyka. Ofitsiyniy sait NBU. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#6>
4. Ohliad strakhovoho rynku za I pivrichchia 2021 roku. NBU. Upravlinnia nahliadu za strakhovym rynkom. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Insurance_market_review_first_half_2021_pr_2021-10-26.pdf?v=4
5. Ohliad strakhovoho rynku Ukrainy za I pivrichchia 2022 roku. NBU. Upravlinnia nahliadu za strakhovym rynkom. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Огляд_стан_страхового_ринку-нагляд_pr_2022-09-23.pdf?v=5
6. Oliinyk O. V., Nahaieva H. O. Strakhuvannia : navch. posib. Kharkiv : KhNAU, 2020. 252 s.
7. Pro strakhuvannia : Zakon Ukrainy vid 07.03.1996 r. № 85/96-VR. Vidomosti VRU. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Statystyka strakhovoho rynku Ukrainy. Forinsure. URL: <https://forinsurer.com/stat>

Abstract

BRATIUK Vira, PETRYCHKO Maria, POLAK Anatoly

Assessment of the state and financial performance of the Ukrainian insurance market

The insurance market ensures the redistribution of risks in the economy, creates an environment favorable for the development of entrepreneurship, and reduces the level of risks in society. It is shown that the insurance market of Ukraine in 2022-2023, due to objective and subjective reasons (the COVID-19 pandemic, the "split" reform, and Russia's military aggression), went through the stages of crisis, adaptation, recovery, and development. The author analyzes the current state, financial indicators, and dynamics of the insurance market indicators in 2020-2023. The impact of the COVID-19 pandemic and the "split" reform on the insurance market indicators is investigated. The inexpediency of the events of the cumulative impact of several crisis factors on the insurance market, in particular the "split" reform during the COVID-19 pandemic, is shown. It is found that the number of insurers in the Ukrainian insurance market in 2020-2023 decreased from 215 to 111 companies. Note that Ukrainian insurers faced unprecedented challenges in a situation of military aggression, the main of which are the following: part of the offices of insurers operating in the east of Ukraine were damaged, destroyed or looted in the occupied territories; part of the workers suffered from shelling, joined the local territorial defense or joined the ranks of the Armed Forces of Ukraine; some of the workers have gone missing, some are in the occupied territories, have left the country, have become internally displaced persons; teams of insurers tried to organize work from bomb shelters, basements, parking lots, but they turned out to be technically

unusable, without back-up power supply systems, and had no lines and means of digital communications. The author analyzes the performance of the insurance market during the military aggression in 2022-2023. It is shown that since the second quarter of 2023 there have been positive developments in terms of the resumption of insurers' activities in the main types of insurance, and there are trends in market development in terms of the number of contracts concluded and gross insurance premiums received. It was found that transport insurance (CASCO, MTPL, Green Card) and personal insurance (health, accident, life insurance) occupy the first two places in terms of insurance premiums: 36% and 27% respectively. The article performs a PEST-analysis of the problems and prospects of the insurance market development, showing that in the post-war period, a necessary condition for the development of the insurance market should be a policy of promoting and ensuring the reconstruction, development of insurers' sustainability, creation and implementation of new insurance products, and investment programs in the real sector of the economy.

Keywords: *insurers, insurance market, insurance portfolio, dynamics of insurance assets, cyber insurance*

Стаття надійшла до редакції 12.12.2023 р.

Бібліографічний опис статті:

Братюк В. П., Петричко М. М., Полак А. Є. Оцінка стану та фінансових показників ринку страхових послуг України. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 4. С. 81-89.

Bratiuk V., Petrychko M., Polak A. (2023) Assessment of the state and financial performance of the Ukrainian insurance market. *Innovation and Sustainability*, no. 4 pp. 81-89.

УДК 005.21:005.93]:355.01(045)

ФЕЄР Оксана Валеріївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму,
Мукачівський державний університет, Україна
ORCID: 0000-0001-8808-3258
e-mail: oksanafeyer@gmail.com

ХАУСТОВА Ксенія Михайлівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму,
Мукачівський державний університет, Україна
ORCID: 0000-0002-3062-918X
e-mail: haustovksena@gmail.com

ГУСТІ Сергій Михайлович

магістрант спеціальності 073 Менеджмент
Мукачівський державний університет, Україна
e-mail: gystisergej@ukr.net

**СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

У статті розглядаються особливості стратегічного управління в умовах воєнного стану. Визначено сутність, переваги та основні завдання стратегічного управління в турбулентних та непрогнозованих умовах війни. Проаналізовано тенденції розвитку підприємництва в умовах війни, систематизовано основні проблеми і загрози. Запропоновано стратегічні і тактичні напрямки розвитку бізнесу у контексті військового стану. Обґрунтовано, що основними завданнями, що дозволяють орієнтуватися та виживати в довгостроковій перспективі стають: гнучкість, адаптивність, мобільність та швидкість реагування на зміни. Відповідно до наведених у статті досліджень, в умовах воєнного стану підприємства стикаються з різними викликами, такими як зниження попиту, зростання витрат, зниження продуктивності праці та ін. Зазначається, що інструментами вирішення цих проблем можуть стати переміщення бізнесу та переорієнтація на виробництво реальних товарів. Окреслено стратегічні та тактичні можливості для підтримки розвитку підприємства у контексті сучасних викликів.

***Ключові слова:** стратегічне управління, стратегія, воєнний стан, середовище розвитку підприємств, стратегічні обмеження, тактичні завдання*

JEL classification: L10, L20, L29

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.90.97>**1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У
ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК
ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ
ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ**

В умовах турбулентності, не прогнозованості та нестабільності в усіх сферах господарської діяльності під впливом війни змінюється роль і задачі стратегічного управління підприємствами. Основними

завданнями, що дозволяють орієнтуватися та виживати в довгостроковій перспективі стають: гнучкість, адаптивність, мобільність та швидкість реагування на зміни. Важливим для розвитку бізнесу є також оцінити вплив військового стану на можливості розвитку підприємств та окреслити основні пріоритети їх діяльності. Починаючи з 24 лютого 2022 року, Україна опинилася в умовах збройної

агресії Російської Федерації. Ворог захоплює не лише населені пункти, але й супровідну інфраструктуру та місцевих мешканців. Стратегічні об'єкти, які забезпечують життєво важливі аспекти для України, та різноманітні підприємства, організації і навіть державні установи потрапляють під контроль агресора. Економічний розвиток країни фактично припинився. Незважаючи на те, що основною цінністю завжди було та залишається людське життя, обстановка в умовах військової загрози вимагає від суб'єктів господарювання перегляду їх фінансових та господарських стратегій, а також розробки нових підходів, що відповідають складній реальності. Виживання та розвиток вітчизняного бізнесу в умовах нових реалій потребує нових методів та інструментів стратегічного управління, орієнтованих на якісне інформаційне забезпечення, лідерські та управлінські навички керівництва, аналітичні здібності персоналу, готовності до ризику та нестандартних рішень.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку стратегічного управління на вітчизняних підприємствах стали актуальними після отримання незалежності. Умови розвитку підприємств в Україні істотно відрізняються від тих, що існують у країнах з розвинутою економікою. Це вимагало створення нових методів, моделей та механізмів стратегічного управління, які враховують особливості вітчизняного контексту. Проблемні питання формування і реалізації стратегій розвитку підприємств досліджено у працях вітчизняних науковців, серед яких Саєнко М., Перерва І., Єдинак В., Ляхович Л. та багато інших. Водночас, умови воєнного стану суттєво обмежують можливості підприємств у сфері розвитку, отримання інвестицій та ефективного функціонування. У зв'язку з цим актуалізуються завдання пошуку методів адаптації стратегічного управління в умовах непередбачуваних подій, загроз і перманентних змін.

3. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою написання статті є дослідження особливостей, проблем та альтернативних

напрямків стратегічного розвитку вітчизняних підприємств в умовах військового стану.

До основних завдань дослідження можна віднести: розкриття теоретичних засад стратегічного управління, обґрунтування конкретних напрямів їх вдосконалення із урахуванням сучасних реалій війни та альтернатив їх стратегічного розвитку.

4. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Стратегічне управління на сучасному етапі є важливою умовою досягнення ринкового успіху та конкурентоспроможності компанії, яка орієнтована на довгостроковий розвиток. За визначенням Саєнко М.Г., «Стратегічне управління – це вид діяльності, пов'язаний з організацією безперервного процесу розробки, коректування і впровадження набору стратегій на підприємстві задля забезпечення конкурентостійкості, майбутньої прибутковості та досягнення інших стратегічних цілей в умовах ринкової нестабільності середовища, особливо зовнішнього, з врахуванням його стрімких змін, загроз і можливостей, а також сильних і слабких сторін підприємства» [1, с. 67].

Ефективність стратегічного управління залежить від здатності керівництва прогнозувати і моделювати ринкову ситуацію, розробляти альтернативні стратегії реалізації цілей, здійснювати реальну оцінку власного потенціалу компанії та потенціалу ринку.

Як зазначають науковці Єдинак В.Ю. та Перерва І.О., «Сучасні визначення стратегічного управління трактують наступні аспекти: стабільність конкурентних позицій, стійкість довготривалих результатів, правильність реакцій на зміни у зовнішньому середовищі. Стратегічне управління на їх думку, можна визначити як метод програмного мислення, що забезпечує досягнення цілей і акцентує увагу на важливості мотивації працівників, врахуванні їх інтересів і зацікавленості у реалізації стратегії компанії» [2].

Водночас, сучасні умови ринку відзначаються швидкими та динамічними змінами в усіх сферах а також турбулентністю

в економічних, соціальних і політичних процесах, особливо в період війни. Це суттєво обмежує можливості підприємств у розробці стратегій та виконанні стратегічних планів. В умовах такої нестабільності і невизначеності, ключовим інструментом для стратегічного планування стає інформація. Ефективні методи збору, обробки і аналізу інформації стають вирішальними для прийняття стратегічних і тактичних рішень.

Введення воєнного стану завжди має значущий вплив на різні сфери життєдіяльності країни та її суспільства, викликаючи шоківі реакції. Це впливає як з інституційно-правових змін, що виникають в таких обставинах, так і з основної причини введення воєнного стану - зовнішньої військової агресії, і, відповідно, з різким перетворенням різних неформальних інститутів, які йдуть за цим.

Досвід інших країн показує, що основними викликами, з якими стикаються країни під час воєнних дій на своїй території, є руйнування встановлених механізмів державного управління, раптова зміна економічної структури, втрата значної частини бюджетних коштів, загострення соціальних і демографічних проблем, збільшення рівня бідності, інфляція, а також зниження інвестиційної активності в бізнесі.

Війна є найбільш руйнівним для підприємництва чинником. Загальна слабкість економічного сектору, ріст витрат держави на забезпечення воєнних дій та оборони, непередбачувані фінансові і матеріальні втрати, постійні ризики, а також значні обмеження у сфері міжнародної торгівлі спричиняють поступову дестабілізацію кожної із ланок системи.

Так, бізнес України, за підсумками 2022 року, зазнав безпрецедентно великих прямих збитків внаслідок повномасштабного вторгнення, їх обсяг оцінюється у 13 млрд дол. Значна частка із зазначеної суми (орієнтовно 9 млрд дол.) припадає на великий та середній бізнес. Щонайменше 109 господарюючих суб'єктів великого бізнесу зазнали прямих збитків: 19 зруйновано повністю, ще 90 пошкоджені частково. Непрямі збитки підприємницького сектору України за аналогічний період сягнули позначки у 33,1 млрд дол [3].

Цифри свідчать про критичний стан підприємництва в Україні, адже джерела та ресурси для покриття втрат і відновлення активності дуже обмежені. Малі та середні підприємства, зокрема ті, які спеціалізуються на локальному ринку, стали особливо вразливими під впливом воєнного стану. У порівнянні з великими підприємствами, у них обмежені резерви фінансової міцності. Згідно з дослідженням, проведеним Асоціацією експертів зі сталого розвитку, 95,3% компаній мікро-, малого та середнього бізнесу в наш час потребують фінансової підтримки.

Аналізуючи дані офіційної статистики станом на кінець 2022 року, можна зазначити що умови війни ще не позначилися критичним чином на розвитку підприємництва. Зокрема, завдяки ефективним тактичним заходам, кількість зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності скоротилася протягом року усього на 11,5%, чисельність працівників на 16% а обсяги реалізованої продукції і послуг на 24,6% (рис.1.). Стратегічне управління на сучасному етапі є важливою умовою досягнення ринкового успіху та конкурентоспроможності компанії, яка орієнтована на довгостроковий розвиток. За визначенням Саєнко М.Г., «Стратегічне управління – це вид діяльності, пов'язаний з організацією безперервного процесу розробки, коректування і впровадження набору стратегій на підприємстві задля забезпечення конкурентостійкості, майбутньої прибутковості та досягнення інших стратегічних цілей в умовах ринкової нестабільності середовища, особливо зовнішнього, з врахуванням його стрімких змін, загроз і можливостей, а також сильних і слабких сторін підприємства» [1, с. 67]

Ефективність стратегічного управління залежить від здатності керівництва прогнозувати і моделювати ринкову ситуацію, розробляти альтернативні стратегії реалізації цілей, здійснювати реальну оцінку власного потенціалу компанії та потенціалу ринку.

Як зазначають науковці Єдинак В.Ю. та Перерва І.О., «Сучасні визначення стратегічного управління трактують наступні аспекти: стабільність конкурентних позицій, стійкість довготривалих результатів, правильність реакцій на зміни у зовнішньому середовищі. Стратегічне управління на їх думку, можна

визначити як метод програмного мислення, що забезпечує досягнення цілей і акцентує увагу на важливості мотивації працівників, врахуванні їх інтересів і зацікавленості у реалізації стратегії компанії» [2].

Водночас, сучасні умови ринку відзначаються швидкими та динамічними змінами в усіх сферах а також турбулентністю в економічних, соціальних і політичних процесах, особливо в період війни. Це суттєво обмежує можливості підприємств у розробці стратегій та виконанні стратегічних планів. В умовах такої нестабільності і невизначеності, ключовим інструментом для стратегічного планування стає інформація. Ефективні методи збору, обробки і аналізу інформації стають вирішальними для прийняття стратегічних і тактичних рішень.

Введення воєнного стану завжди має значущий вплив на різні сфери життєдіяльності країни та її суспільства, викликаючи шоківі реакції. Це впливає як з інституційно-правових змін, що виникають в таких обставинах, так і з основної причини введення воєнного стану - зовнішньої військової агресії, і, відповідно, з різким перетворенням різних неформальних інститутів, які йдуть за цим.

Досвід інших країн показує, що основними викликами, з якими стикаються країни під час воєнних дій на своїй території, є руйнування встановлених механізмів державного управління, раптова зміна економічної структури, втрата значної частини бюджетних коштів, загострення соціальних і демографічних проблем, збільшення рівня бідності, інфляція, а також зниження інвестиційної активності в бізнесі.

Війна є найбільш руйнівним для підприємництва чинником. Загальна слабкість економічного сектору, ріст витрат держави на забезпечення воєнних дій та оборони, непередбачувані фінансові і матеріальні втрати, постійні ризики, а також значні обмеження у сфері міжнародної торгівлі спричиняють поступову дестабілізацію кожної із ланок системи.

Так, бізнес України, за підсумками 2022 року, зазнав безпрецедентно великих прямих збитків внаслідок повномасштабного вторгнення, їх обсяг оцінюється у 13 млрд дол. Значна частка із зазначеної суми (орієнтовно 9 млрд дол.) припадає на великий

та середній бізнес. Щонайменше 109 господарюючих суб'єктів великого бізнесу зазнали прямих збитків: 19 зруйновано повністю, ще 90 пошкоджені частково. Непрямі збитки підприємницького сектору України за аналогічний період сягнули позначки у 33,1 млрд дол [3].

Цифри свідчать про критичний стан підприємництва в Україні, адже джерела та ресурси для покриття втрат і відновлення активності дуже обмежені. Малі та середні підприємства, зокрема ті, які спеціалізуються на локальному ринку, стали особливо вразливими під впливом воєнного стану. У порівнянні з великими підприємствами, у них обмежені резерви фінансової міцності. Згідно з дослідженням, проведеним Асоціацією експертів зі сталого розвитку, 95,3% компаній мікро-, малого та середнього бізнесу в наш час потребують фінансової підтримки.

Аналізуючи дані офіційної статистики станом на кінець 2022 року, можна зазначити що умови війни ще не позначилися критичним чином на розвитку підприємництва. Зокрема, завдяки ефективних тактичних заходам, кількість зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності скоротилася протягом року усього на 11, 5%, чисельність працівників на 16% а обсяги реалізованої продукції і послуг на 24,6% (рис.1.).

Найбільш суттєвим у 2022 році є скорочення чисельності зайнятих осіб, що пов'язано насамперед з інтенсивною зовнішньою і внутрішньою міграцією та становить одну з небезпек для стратегічного планування бізнесу у майбутньому як у контексті ринку праці, так і платоспроможного попиту.

Згідно дослідження ринку, проведеного ЄБРР, основними проблемами виживання і розвитку малого підприємництва в умовах війни є: зниження попиту/ втрата традиційних ринків збуту (77%), збільшення витрат (70%), зниження продуктивності праці (68%), неможливість прогнозування та побудови довгострокових стратегій через невизначеність (68%), відсутність можливості підвищення оплати персоналу (55%). Для промислових підприємств у основну п'ятірку проблем входить: порушення ланцюжків постачання (67%), скорочення ринку праці (55%) та руйнування енергетичної інфраструктури (36%).[5].

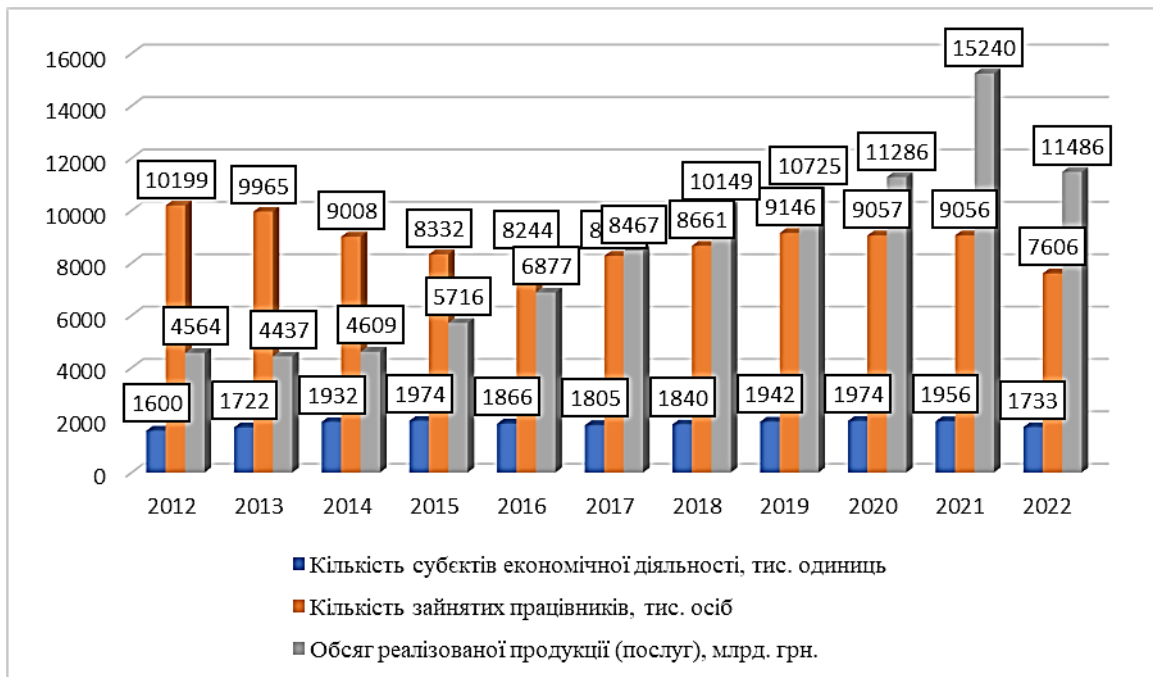

Рис. 1. Динаміка основних показників підприємницької діяльності в Україні за період 2012-2022рр. (розроблено на основі [4])

Пріоритетним завданням на поточному етапі стало збереження господарюючого суб'єкта, виведення його із шокового стану, пошук методів та шляхів відновлення активності. Однією із можливостей, наданих державою, була пропозиція механізму релокації бізнесу, що дозволило зберегти певний відсоток господарюючих суб'єктів. За даними Міністерства економіки України, протягом дії урядової програми релокації бізнесу, у більш безпечні регіони переїхало 840 підприємств. З них 667 вже працюють на новому місці. Найбільша частина бізнесів для нового місця роботи обрала Закарпатську та Львівську області - по 120 та 199 компаній відповідно. До топу затребуваних у підприємців безпечних регіонів потрапили також Чернівецька область - 78 релокантів, та Івано-Франківщина - 70. Також, велика кількість підприємств середнього і малого бізнесу релоковано за кордон. Станом на 1 серпня 2023 року за кордон було релоковано понад 1000 українських підприємств. Більшість із них переїхала до країн Європи, зокрема Польщі, Німеччини, Чехії, Румунії та Словаччини [6]. Окрім релокації, підприємства в умовах війни також переорієнтують свою діяльність на виробництво продукції, яка є актуальною в умовах воєнного стану. Наприклад, зростає виробництво продуктів харчування, засобів

захисту, військової техніки тощо.

На думку науковців, «в умовах війни бізнесу слід приймати ефективні управлінські рішення у ракурсі розв'язання конкретних завдань з формування стратегічної поведінки компаній, виконання яких можна умовно розділити на такі три послідовні етапи:

- 1) по-перше, вижити, втримати бізнес «на плаву»;
- 2) по-друге, відновитись, адаптуватись до нових реалій, акумулювавши для цього всі можливі сили та ресурси;
- 3) по-третє, закласти підвалини для оновлення та успішного розвитку в майбутньому [7].

Таким чином криза, спричинена військовими подіями в Україні, породжує нові вимоги для формування та розвитку підприємств. Необхідність забезпечення стійкого функціонування економічних суб'єктів стимулює розвиток стратегічного управління. Цей підхід базується на обґрунтуванні управлінських рішень, що враховують взаємодію власних ресурсів з можливостями та загрозами зовнішнього середовища. Основною метою стратегічного управління є забезпечення безперервного та стійкого розвитку підприємства. Впровадження стратегічного управління дозволяє підприємствам передбачати майбутні зміни та ефективно реагувати на

них.

Тому, на сьогодні, вкрай важливо своєчасно зреагувати на зміну зовнішніх факторів впливу на діяльність підприємства. Адже є розуміння, що економіка України заходить до складного, тривалого військового марафону в якому немає місця для довоєнного бізнесу. Споживчий попит катастрофічно знизився, що призводить до переорієнтації діяльності суб'єктів господарювання на нові бізнес-моделі.

Зараз особливо важливо оперативно реагувати на зміну зовнішніх факторів, які впливають на функціонування підприємств. Оскільки економіка України знаходиться в складному та тривалому воєнному контексті, стає очевидним, що в діловому середовищі не залишається місця для підприємств, які пристосовані до умов передвоєнного періоду. Зниження споживчого попиту досягло критичних мас, що приводить до необхідності переосмислення бізнес-моделей та адаптації діяльності суб'єктів господарювання до нових умов. В умовах війни ключову роль у забезпеченні фінансової стабільності підприємств відіграє перепрофілювання, оскільки це стратегічний інструмент, спрямований на зміну виду їхньої діяльності. Цей підхід дозволяє підприємствам зберегти фінансову стійкість та залишатися конкурентоспроможними на ринку, а також подолати тимчасові труднощі, що можуть виникнути в процесі їхньої діяльності. Ефективне перепрофілювання передбачає орієнтацію на вибагливого споживача, що визначає стандарти якості на ринку.

Визначення правильної стратегії стає вирішальним чинником для забезпечення життєздатності бізнесу та його подальшого розвитку в довгостроковій перспективі. Це особливо важливо, якщо підприємець чи компанія планують залучити зовнішні фінансові ресурси, такі як гранти чи кредити. Наприклад, з початку липня 2022 року розпочалася програма «єРобота», яка дозволяє подати заявку на безповоротний грант для підтримки власного бізнесу через застосунок «Дія». У контексті воєнного конфлікту уряд та міжнародні організації також активно здійснюють підтримку українському бізнесу. До прикладу:

- Рада директорів Міжнародної фінансової корпорації (IFC) 16 грудня 2022

року затвердила програму фінансування українського бізнесу на суму 2 мільярдів доларів США. Ця підтримка не лише забезпечить фінансування потреб бізнесу, а й сприятиме підвищенню рівня сприятливості інвестиційного клімату в державі.

- Фонд розвитку підприємництва (ФРП) 21 грудня 2022 року уклав Кредитну угоду з АБ «УКРГАЗБАНК» на суму 150 мільйонів гривень у рамках проекту «Рефінансування енергоефективних інвестицій МСП України через фінансовий сектор».

- Станом на 26 грудня 2022 року, в межах двадцятої хвилі реалізації ініціативи «Власна справа», 626 підприємців отримують мікрогранти (250 тисяч гривень) для започаткування або розширення власного бізнесу на загальну суму 148,3 мільйона гривень [8].

У той же час, більшість впроваджених антикризових заходів на даний момент мають тимчасовий характер, оскільки їхня головна мета полягає у виведенні суб'єктів підприємництва із стану шоку та відновленні їхньої активності. Ці заходи є критично важливими, і їх аналіз дозволяє розробити стратегію для подальшої стабілізації і розвитку, укріплення системи, а також коригування проміжних результатів відповідно до турбулентних економічних умов.

Ключовим завданням вищого керівництва підприємств є прийняття стратегічних рішень, які спрямовані на досягнення оновленого майбутнього стану. Така стратегія повинна відповідати основним цілям компанії на всіх етапах її розвитку, відображати необхідні умови для її функціонування та визначати успіх реалізації через «дерево рішень». Це дерево рішень спрямоване на те, як ефективно вирішити основні виклики, відновити бізнес та забезпечити ефективну діяльність, враховуючи конкретну ситуацію.

Процес управління стратегією підприємства базується на послідовності етапів:

– аналіз стану галузі та її значення на ринку в умовах воєнного стану;

– встановлення ключових проблем та факторів які можуть виникнути при перепрофілюванні підприємства та зміни виду діяльності;

– розробка альтернативних варіантів розвитку задля подолання виявлених факторів;

– вибір оптимального варіанту діяльності із урахування постійної зміни чинників зовнішнього середовища;

– розробка положень стратегії розвитку підприємства в нових умовах діяльності;

– прийняття стратегії управління діяльністю підприємства до реалізації;

– контроль за реалізацією управлінської стратегії на основі аналізу досягнення ключових орієнтирів.

Варто також зауважити, що в умовах війни і військового стану можна виявити також певні можливості для розширення бізнесу та його адаптації для подальшого розвитку. Важливим елементом є підтримка підприємницького духу та створення умов для полегшення розвитку нових бізнесів. Підприємці, які мають можливість коригувати свої бізнес-плани відповідно до мінливих обставин, можуть максимально використовувати доступні можливості та мінімізувати ризики. Ключовими чинниками успіху в таких умовах стають: персонал підприємства, його згуртованість і мотивація, наявні фінансові резерви, гнучка структура управління та якісне інформаційне забезпечення.

5. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Стратегічне управління представляє собою концепцію досягнення основної мети підприємства та розумна реакція на виклики, враховуючи обмежені ресурси. Особливістю цього підходу є оперативна реакція на динамічні зміни зовнішнього середовища та прийняття стратегічних рішень вчасно, враховуючи реальний часовий фактор.

Розвиток діяльності підприємств в Україні в умовах воєнного стану, потребує принципово нових підходів до побудови бізнес-процесів. Особливу увагу у цьому процесі займає стратегічне управління в процесі перепрофілювання та релокації діяльності суб'єктів господарювання. Для підтримки бізнесу, створюють різноманітні ініціативи як на державному, так і на локальному рівнях. Стратегічне управління, дозволяє не лише планувати усі аспекти діяльності суб'єктів господарювання, а й визначати альтернативні варіантами розвитку та адаптації компанії до змін зовнішнього середовища.

В умовах війни ключовими завданнями для підприємства є забезпечити виживання на ринку, збереження персоналу як найціннішого ресурсу та створення резервів для адаптації. Поряд з цим, важливим є розробка ключових стратегічних орієнтирів та варіантів розвитку бізнесу за різних сценаріїв закінчення війни.

Література

1. Саєнко М. Г. Стратегія підприємства. – Тернопіль: «Економічна думка». 2016. – 390 с.
2. Перерва І., Єдинак В. Стратегічне управління підприємством як основний інструмент в руках сучасного керівника. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3, 159–164. <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.159.164>
3. Збитки, завдані українському бізнесу внаслідок російської агресії, оцінюються в \$13 млрд. *Kyiv School of Economics*, 2023. URL: <https://damaged.in.ua/damage-assessment>
4. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
5. Дослідження ринку МСБ на замовлення ЄБПП. URL: <https://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2023/03/Challenges-and-Needs-of-SMEs-in-War-Time.pdf>
6. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
7. Ляхович Л. Стратегічна поведінка компаній в умовах війни та повоєнного відновлення. *Економічний простір*. 2022. (180), 139-143. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/180-22>
8. Огляд інструментів підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні (грудень 2022). Національний інститут стратегічних досліджень, 2023. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/4794>

References

1. Sayenko M. H. (2016) *Stratehiya pidpryyemstva* [Enterprise strategy]. Ternopil': «Ekonomiczna dumka», 390 s.
2. Pererva I., Yedynak V. (2022) *Stratehichne upravlinnya pidpryyemstvom yak osnovnyy instrument v rukakh suchasnoho kerivnyka* [Strategic enterprise management as the main tool in the hands of a modern manager]. *Innovation and Sustainability*. № 3, 159–164. <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.159.164>

3. Kyiv School of Economics (2023). Zbytky, zavdani ukrayins'komu biznesu vnaslidok rosiys'koyi ahresiyi, otsinyuyut'sya v \$13 mlrd. [Damages caused to Ukrainian business as a result of Russian aggression are estimated at \$13 billion]. URL: <https://damaged.in.ua/damage-assessment>
 4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
 5. Doslidzhennya rynku MSB na zamovlennya YEBRR (2023) [SME market research commissioned by the EBRD]. URL: <https://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2023/03/Challenges-and-Needs-of-SMEs-in-War-Time.pdf>
 6. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
 7. Lyakhovych L.(2022) Stratehichna povedinka kompaniy v umovakh viyny ta povoyennoho vidnovlennya [Strategic behavior of companies in the conditions of war and post-war recovery] *Ekonomichnyy prostir*, (180), 139-143.
 8. Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen' (2022). Ohlyad instrumentiv pidtrymky biznesu v period voyennoho stanu v Ukraini [Overview of business support tools during the martial law period in Ukraine] URL: <https://niss.gov.ua/en/node/4794>.
-

Abstract

FEIER Oksana, KHAUSTOVA Kseniia, GUSTI Sergey
Strategic management of an enterprise under martial law

The peculiarities of strategic management of enterprises under martial law have investigated in article. The purpose of the article is to study the peculiarities, problems and alternative directions of the strategic development of domestic enterprises in the conditions of martial law. The main tasks of the research are: disclosure of the theoretical foundations of strategic management, substantiation of specific directions for their improvement, taking into account the modern realities of war and alternatives for their strategic development

The definition of strategic management is given and its importance for achieving market success and competitiveness in the conditions of long-term development is emphasized. Strategic management requires the ability to forecast and model the market situation, develop alternative strategies and assess the potential of the company and the market. Attention is drawn to the fact that the conditions of martial law significantly limit the possibilities of enterprises in the field of development, obtaining investments and effective functioning. In this regard, the tasks of finding methods of adapting strategic management to unpredictable events, threats and permanent changes are being updated.

According to the market research presented in the article, in the context of martial law, enterprises face various challenges, such as a decrease in demand, an increase in costs, a decrease in labor productivity, and others. It is noted that the tools for solving these problems can be business relocation and reorientation to the production of actual goods.

Issues of relocation of enterprises and their repurposing as adaptive strategies for business survival in war conditions are considered. Implementation of the business relocation program, which made it possible to save a certain percentage of enterprises and jobs. It was concluded that in the conditions of war business must make effective management decisions aimed at survival, recovery and preparation for further development.

In the conditions of war, the key tasks for the enterprise are to ensure survival in the market, the preservation of personnel as the most valuable resource, and the creation of reserves for adaptation. Along with this, it is important to develop key strategic orientations and options for business development under various scenarios of the end of the war.

Keywords: *strategic management, strategy, martial law, enterprise development environment, strategic constraints, tactical tasks*

Стаття надійшла до редакції 13.12.2023 р.

Бібліографічний опис статті:

Феєр О. В., Хаустова К. М., Густі С. М. Стратегічне управління підприємством в умовах воєнного стану. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 4. С. 90-97.

Feier O., Khaustova K., Gusti S. (2023) Strategic management of an enterprise under martial law. *Innovation and Sustainability*, no. 4 pp. 90-97.

УДК 334.02

ШИМАНСЬКА Оксана Петрівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та економічної теорії,
Західноукраїнський національний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0003-0084-3799
e-mail: oksanapetrivna70@gmail.com

ГДАЛЬ Іван Олесьович

студент факультету економіки та управління,
Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, Україна
ORCID ID: 0009-0003-2015-1404
e-mail: vanyagdall@gmail.com

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ВІТЧИЗНЯНОГО БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ)

В сучасній економіці, як на глобальному, так і національному рівні, простежується зміна парадигми виключно ринкових цінностей на цінності соціально-економічного розвитку, що спонукає бізнес при розробці стратегій діяльності враховувати принципи корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), яка репрезентує добровільний відгук на соціальні проблеми, виконання моральних та етичних вимог, які формує суспільство. Компанії, усвідомлюючи переваги соціальної проактивної позиції, все більшою мірою на системній основі долучаються до вирішення соціальних і екологічних проблем, підсилюючи тим самим власну репутацію та позитивний імідж. Особливо це актуально для банківських установ, які мають специфіку нестабільного функціонування. Прибутковість банків сьогодні обумовлюється не лише їх технологічним рівнем щодо надання послуг, а все більшою мірою «профілем» у соціальному середовищі, підґрунтям якого слугують репутація та дотримання принципів соціальної відповідальності, що, водночас, виконують роль тригерів у формуванні інституту довіри до банківських установ. За результатами проведеного дослідження виявлено, що КСВ-практики, які реалізують українські банки, загалом спрямовані на інтеграцію принципів соціальної відповідальності в корпоративну політику та стратегію зростання соціальних інвестицій у відповідності з інтересами як внутрішніх, так і зовнішніх стейкхолдерів. Попри те, що соціально відповідальний бізнес у вітчизняній банківській сфері характеризується багатогранністю напрямів реалізації, банки загалом застосовують соціальну та екологічну моделі КСВ, які здебільшого віддзеркалюють різновиди соціальної підтримки. Найбільші банки вдаються до варіативного підходу в реалізації КСВ-ініціатив, які здійснюють вплив на різні сторони життя суспільства. Інші банки схильні використовувати або ж розгалужену систему корпоративної соціальної відповідальності, або ж обирають один напрямок роботи, реалізуючи його у повному обсязі. КСВ вітчизняного банківського сектору наразі знаходиться на стадії становлення, оскільки її запровадження вимагає ділової досконалості та цільової збалансованості.

Ключові слова: банки, стейкхолдери, банківський сектор, корпоративна соціальна відповідальність (КСВ), відповідальний банкінг, Цілі сталого розвитку, КСВ-практики, вектори КСВ

JEL classification: G21; G34

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.98.107>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Дотримання принципів соціально відповідального ведення бізнесу в сучасних економічних реаліях відіграє ключову роль, зокрема, в аспекті функціонування корпоративного сектору, для якого завоювання довіри, зміцнення економічної стабільності та підвищення ефективності діяльності на сьогодні вже не визначається виключно комерційними показниками. Інвестиції в проекти, які відповідають першочерговим запитам суспільства і сприяють вирішенню соціально важливих завдань, підвищуючи якість життя, стають сьогодні трендом економічного розвитку. Базою для аналізу тенденцій, практичних механізмів втілення та ефективності соціальної відповідальності нами взято вітчизняний банківський сектор, оскільки прибутковість банків все більше мірою обумовлюється не технологіями надання ними послуг, а позиціонуванням у соціальному середовищі, підґрунтям якого слугують репутація та дотримання принципів соціальної відповідальності, які у підсумку стають драйверами поглиблення інституту довіри.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні аспекти корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) знайшли відображення в працях багатьох зарубіжних та українських вчених: Г. Боуена [1], К. Девіса [2], [3], А. Керролла [7], [8], Р. Акермана [4], В. Фредерика [6], С. Сеті [5], Д. Вуд [9], [11], М. Шварца [10], О. Грішнєвої [13], А. Зінченка [15], А. Колота [14], М. Саприкіної [15], Н. Супрун [12] та ін. Однак саме в періоди загострення кризових явищ в економіці чи виникнення форс-мажорних обставин, проблеми КСВ та специфіка її реалізації, вимагають ґрунтовного вивчення.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Незважаючи на увесь спектр публікацій, відображених у науковій літературі, які

торкаються проблем КСВ, на наш погляд, важливим є з'ясування того, якою мірою дотримання банками принципів КСВ корелює з суспільними цінностями та перспективами банківської діяльності.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз практик реалізації корпоративної соціальної відповідальності у банківському секторі в Україні.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Опираючись на теорію КСВ, зокрема, у її «базовій» інтерпретації 1950-1970-х років (Г. Боуен, К. Девіс, А. Керролл, М. Шварц), чи у вигляді «концепції соціальної сприйнятливості» 1970-1990-х років (Р. Акерман, С. Сеті, А. Керролл, В. Фредерік), або ж «концепції корпоративної соціальної діяльності» 1990-2000-х років (С. Сеті, А. Керролл, Д. Вуд), можна дійти висновку, що соціальна відповідальність є однією з вагомих конкурентних переваг організації, здатних сприяти її стійкості, примножуючи можливості кращого реагування як на внутрішні, так і зовнішні соціальні виклики, тим самим трансформуючи останні з обмежень на переваги / вигоди. Теорія КСВ слугує підґрунтям щодо впровадження адекватних соціально відповідальних корпоративних проектів, заснованих на морально-ціннісних орієнтирах, що у підсумку сприяє приросту соціальних ресурсів та чинить позитивний вплив на розвиток бізнесу. Впровадження політик КСВ з огляду на світову практику ведення бізнесу, пов'язане, насамперед, зі змінами в організаційній структурі компаній, що передбачає створення спеціальних підрозділів з реалізації системи КСВ або введення відповідних посад (наприклад, віце-президента з КСВ), прийняття кодексів соціально відповідальної поведінки та корпоративної культури, розміщення компанією у вільному доступі не фінансових (соціальних) звітів, реалізацію проектів соціального інвестування тощо. Статистичні дані підтверджують суттєві зрушення, які відбулися упродовж останнього десятиліття у сфері КСВ. Якщо у 2011 році лише 20%

компаній S&P 500 оприлюднили звіти щодо КСВ-ініціатив, то у 2020 році їх частка становила 90% [16]. Таке зростання засвідчує кардинальну зміну корпоративних цінностей в напрямку пріоритету прозорості, стійкості та дотримання етичних принципів. КСВ, як відомо, ґрунтується на добровільних засадах щодо встановлення її норм, визначення механізму та засобів реалізації. Відповідно, зокрема подання нефінансової звітності, що є важливим елементом КСВ, не будучи обов'язковим в Україні, здійснюється банками, насамперед пов'язаними з іноземним капіталом, що спонукає інші банківські установи до її поширення на офіційних веб-сторінках у необмеженому публічному доступі. Як і у випадку фінансової звітності, зручність використання інформації вимагає її зведення в окрему публікацію – нефінансовий звіт, який дозволяє «споживати» таку інформацію у систематизованому вигляді, зіставляти її з іншими банківськими установами та аналізувати внутрішню динаміку.

Реалізація КСВ-ініціатив з боку українських компаній загалом узгоджується зі світовою практикою, спрямованою на інтеграцію принципів соціальної відповідальності в корпоративну політику та стратегію зростання соціальних інвестицій у відповідності з інтересами як внутрішніх, так і зовнішніх стейкхолдерів. У цьому контексті українські банки демонструють позитивні зрушення, вдаючись до ролі, зокрема, «грошових провайдерів» екологічних проектів, тим самим демонструючи вихід за межі виключно задоволення очікувань внутрішніх стейкхолдерів в особі акціонерів,

керуючих, працівників банківських відділень та розширення кола зовнішніх стейкхолдерів, що є наслідком втілення принципів КСВ. Такого роду практика українських банків призвела до появи феномену «відповідального банкінгу», задекларованого у першій глобальній угоді «Принципи ООН з відповідального банкінгу» (далі – Угода), підписаній у вересні 2019 року керівниками понад 130 банків у світі (рис. 1). Остання зобов'язує банки при розробці бізнес-стратегій керуватися двома важливими документами – Цілями сталого розвитку, задекларованими Генеральною Асамблеєю ООН, та Цілями Паризької кліматичної угоди, обидва з яких визначені ще у 2015 році.

Принципи відповідального банкінгу не лише слугують підґрунтям для забезпечення стійкості банківського сектору, а й відображають позитивні рефлексії щодо його внеску у розвиток суспільства. «Укргазбанк», ставши першим з-поміж українських банків офіційним учасником вищезгаданої Угоди (2019 р.), активно розпочав впровадження широкого спектру корпоративних соціальних ініціатив (соціально відповідальний бізнес, доброчинність, корпоративна філантропія, волонтерський рух тощо), покликаних сприяти підвищенню його конкурентоспроможності, зниженню нефінансових ризиків, підвищенню стійкості (на підґрунті зростання довіри) та покращенню іміджу загалом. У цьому контексті КСВ банку є інструментом реалізації не випадкових та поодиноких соціальних чи екологічних програм, які ним фінансуються, а вирізняється цілісністю та завершеністю.

Відповідність	Вплив та цілі	Клієнти	Стейкхолдери	Управління та культура	Прозорість та підзвітність
Відповідність стратегії банку потребам людей та цілям суспільства	Систематичне зростання позитивного та скорочення негативного впливу на соціум та навколишнє середовище, управління ризиками, спричиненими діяльністю фінансової установи	Відповідальна співпраця з клієнтами, здійснення економічної діяльності задля процвітання нинішнього та майбутніх поколінь	Активне та відповідальне консультування, участь та співпраця з зацікавленими сторонами для досягнення цілей суспільства	Забезпечення ефективного управління та культури відповідальної банківської діяльності	Періодичний перегляд індивідуальної та колективної реалізації цих Принципів, прозорість та відповідальність за негативний вплив, а також за участь в досягненні цілей суспільства

Рис. 1. Принципи відповідального банкінгу ООН (побудовано на основі [17])

КСВ лише тоді трансформуватиметься у гармонійно інтегровану та цілеспрямовану операційну діяльність (на відміну від дискретних несистемних дій) банків, коли вони розглядатимуть її в якості інструмента

досягнення Цілей сталого розвитку (рис. 2). Інакше КСВ-практики виглядатимуть, на нашу думку, як перелік заходів, що не відобразатимуть суттєво глибшого значення корпоративної соціальної відповідальності.

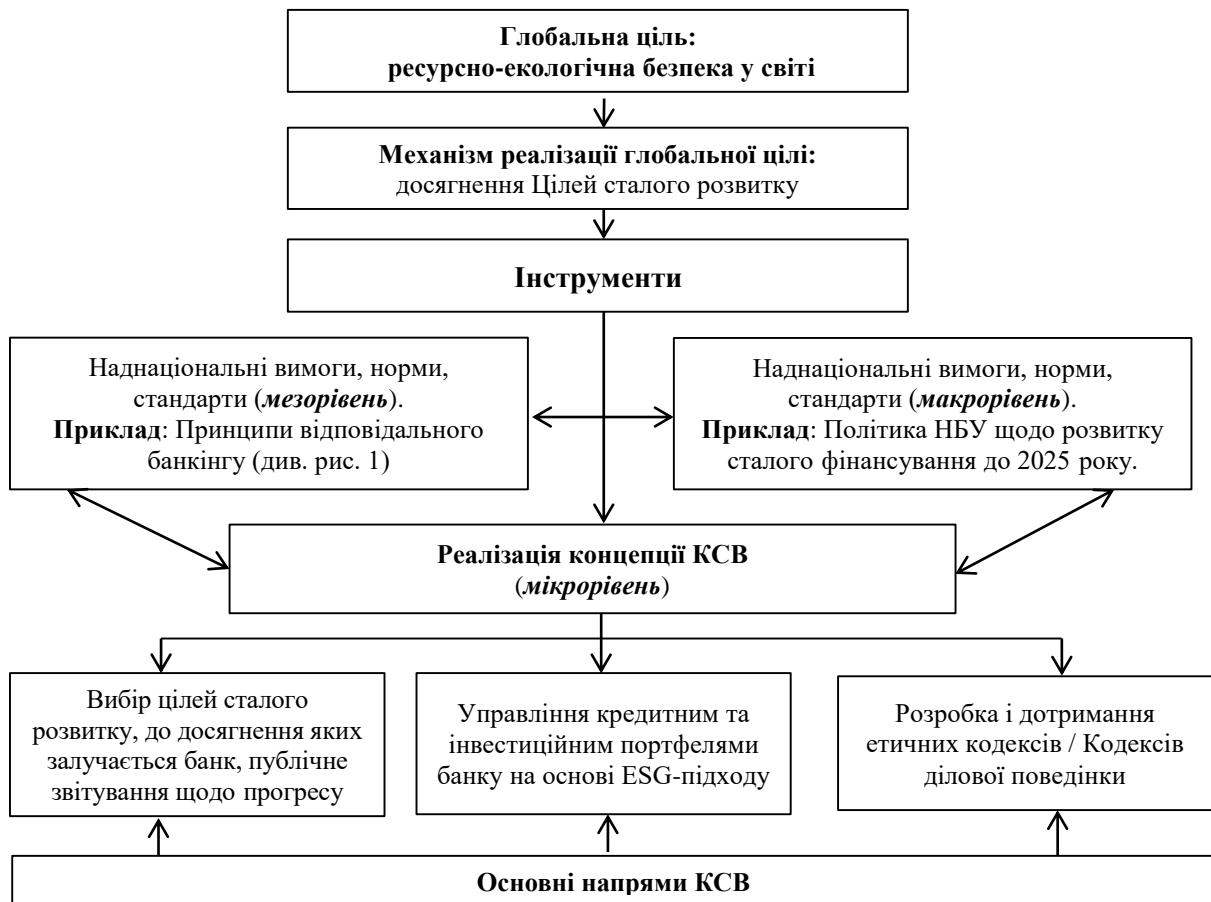

Рис. 2. Синергетичний зв'язок «КСВ – Цілі сталого розвитку» на прикладі банків [18, с. 45]

КСВ сьогодні стає базовою ідеологією корпоративного управління в українських банках, які розглядають її як інструмент зниження нефінансових ризиків, конкурентну перевагу, фактор посилення іміджу. Наразі можна відзначити підвищення активності та системності з боку вітчизняного банківського сектору в реалізації КСВ. Зокрема, АТ «Укрсиббанк», який функціонує в структурі міжнародної фінансової групи BNP Paribas Group, дотримується трьох основних пріоритетів КСВ: 1) позитивні наслідки діяльності, операцій та транзакцій; 2) відсутність негативного впливу на навколишнє середовище; 3) культура КСВ, відповідно до якої усі рішення повинні позитивно впливати загалом на суспільство та екологію. АТ «Кредит Агріколь Банк», власником якого є одна з найпотужніших банківських груп в Європі Credit Agricole Group, також позиціонує себе як соціально відповідальний банк, реалізуючи з 2016 року

проекти в рамках програми «We Care!», яка включає три напрями КСВ: благодійність, еко-ініціативи, турботу про працівників.

Важливою тенденцією в діяльності українських банків щодо запровадження політик КСВ є конкуренція з банками з іноземним капіталом, які здійснюють їх на системній основі. Однак, з огляду на відсутність уніфікованого підходу щодо реалізації українськими банками політик КСВ, останні віддзеркалює сукупність зобов'язань, які відповідають специфіці, масштабам, фінансовому стану банківської установи, розробляються і виконуються її керівництвом на добровільних засадах як реакція на запити стейкхолдерів, як внутрішніх, так і зовнішніх, в особі клієнтів, партнерів, найманих працівників, акціонерів, держави [18, с. 46]. Банківські установи реалізують свої КСВ-ініціативи у формі соціальних і екологічних програм за рахунок власних ресурсів (власних коштів, зусиль

персоналу), застосовуючи при цьому інноваційні підходи. Їх прикладом зокрема слугує практика банку ПУМБ, який спрямував залишки на рахунках клієнтів у інвестиції в розвиток компаній, які реалізують принципи «спільних цінностей» (shared

values). Це призвело до розширення клієнтської бази банку, скорочення видатків, покращення його репутаційного капіталу, а також створення нових робочих місць у сфері соціального підприємництва.

Таблиця 1

КСВ-практики Топ-10 українських банків

Назва банку	Характеристика вектору КСВ	Способи реалізації КСВ
АТ «Ощадбанк»	Захист соціально незахищених категорій населення	– інклюзивні відділення; – надання соціальних кредитів; – допомога особам з вадами зору; – допомога важкохворим дітям співробітників банку; – навчання у сфері фінансових послуг; – реконструкція та оновлення об'єктів тощо;
АТ «Райффайзен Банк»	Різносторонність	– забезпечення прозорості ведення бізнесу; – моніторинг думок працівників щодо задоволення / не задоволення зайнятістю; – соціальний захист працівників; – економія усіх видів ресурсів; – спонсорська діяльність та благодійництво;
АБ «Укргазбанк»	Екологічність	– ековідділення, екокредити, випуск екологічно чистих платіжних карток; – фінансування енергозберігаючих проектів;
АТ «Альфа-Банк»	Підтримка дітей-сиріт, важкохворих дітей	– корпоративне волонтерство;
АТ «Укрсиббанк»	Класичний підхід	– розвиток персоналу; – створення інклюзивних робочих місць; – запобігання дискримінації, дотримання прав людини; – підтримка низько вуглецевої економіки; – збереження культурних пам'яток;
АТ КБ «ПриватБанк»	Різносторонність	– створення комфортних умов праці; – працевлаштування інвалідів; – підвищення фінансової грамотності персоналу та населення; – скорочення паперового документообігу; – застосування екологічної технології інкасації; – створення благодійного фонду;
АТ «Укресімбанк»	Допомога закладам охорони здоров'я та важкохворим дітям	– реалізація проекту «Разом за життя»; – запровадження платіжних карток, що за кожної транзакції передбачають відрахування у благодійний фонд; – підтримка енергозберігаючих технологій; – досягнення високого рівня корпоративної культури
ПАТ «ПУМБ»	Різносторонність	– здоров'я та безпека працівників; – розвиток персоналу та підвищення його добробуту; – розвиток місцевих громад; – довкілля та енергоефективність; – взаємодія зі стейкхолдерами; – корпоративне волонтерство; – підвищення якості послуг; – дотримання бізнес-етики
ПАТ «Креді Агріколь Банк»	Різносторонність	– розвиток людського капіталу; – пільгові умови надання банківських послуг співробітникам банку; – щомісячний день донора; – благодійна допомога дитячим будинкам, неприбутковим установам; – підтримка сектору енергоефективності; – спонсорська діяльність у сфері культури, навчання, ІТ-технологій, агробізнесу
ПАТ «ОТП Банк»	Різносторонність	– інвестиції в соціальні проекти; – підвищення рівня добробуту громадян; – сприяння покращенню екологічної ситуації; – сприяння створенню умов для реалізації творчого та інтелектуального потенціалу талановитої молоді

Джерело: узагальнено автором на основі офіційних сайтів банків

Аналізуючи напрями КСВ (на основі найпоширеніших практик Топ-10 українських банків, відображених у табл. 1), можемо дійти висновку, що ключовими з них є: захист незахищених категорій населення (особі з інвалідністю та вадами здоров'я, постраждалих від війни, тимчасово переміщених осіб, дітей-сиріт, важкохворих дітей та дорослих та інші категорії населення); екологічна спрямованість (використання енергоощадних технологій, економія всіх видів ресурсів, підтримка низько вуглецевої економіки, еко-кредитування тощо); розвиток персоналу, покращення умов праці, соціальний захист працівників, інклюзія; корпоративне волонтерство, благодійництво та спонсорська діяльність.

На наш погляд, окрім наведених в табл. 2, сьогодні актуальними є КСВ-практики комерційних банків, які спрямовані на запобігання ризиків у екологічній, соціальній та сфері корпоративного управління і визначаються ними як «відповідальне інвестування» та «відповідальне кредитування». Зокрема, «відповідальне інвестування», як спосіб реалізації КСВ, передбачає використання інструменту «негативного скринінгу», за допомогою якого банки виводять з кредитного та інвестиційного портфелів вкладення, пов'язані зі сферами виробництва антиблаг (тютюну, алкоголю), зброї тощо. «Відповідальне інвестування» також передбачає застосування принципу вибіркової стосовно об'єктів інвестування задля уникнення взаємодії з реципієнтами, які не толерують повагу до соціуму та навколишнього середовища і, навпаки, налаштованість до співпраці з компаніями, які демонструють високий рівень свідомості в операційній діяльності. Прикладом слугує діяльність UKRSIBBANK BNP Paribas Group, який не взаємодіє з продуцентами ядерної енергії, пальмової олії, а також виробниками антиблаг [19]. Соціально відповідальне інвестування – це вкладення не у найприбутковіші сфери з метою досягнення мультиплікаційного ефекту (примноження капіталу), а, насамперед, у ті, які сприяють досягненню максимального соціального ефекту [20]. Українські банки, здійснюючи непряме фінансування дефіциту державного бюджету через інвестиції в ОВДП чи

депозитні сертифікати НБУ, наразі часто знаходяться поза сферою соціальної відповідальності. На нашу думку, ефективним банківський сектор буде тоді, коли відходитиме від подібної практики, поступово диверсифікуючи свій інвестиційний портфель. Стосовно «відповідального кредитування» українські банки здебільшого націлені на фіксовану ставку відсотка та політику мінімізації ризиків, аніж на максимізацію доходності. «Відповідальне кредитування» на прикладі того ж UKRSIBBANK BNP Paribas Group відображає комплекс заходів і дій щодо:

- відкритості та повноти інформації клієнтів про кредитні продукти;
- боротьби з надмірними обсягами заборгованості (відмова у наданні кредиту у випадку неплатоспроможності клієнта);
- консультування з приводу вибору кращого способу управління власними фінансами з метою уникнення ризику надмірної заборгованості та максимізації вигоди від використання кредиту.

Принципів «відповідального кредитування» у своїй діяльності дотримується також один із системно важливих державних банків в Україні – АТ КБ «ПриватБанк», зокрема у випадку кредитування фізичних осіб. Беручи відповідальність за фінансовий комфорт клієнтів та відповідальність перед вкладниками, банк у такий спосіб забезпечує регулювання обсягів кредитної підтримки громадян на рівні, який є прийнятним для більшості позичальників.

На нашу думку, характеристика векторів КСВ, яка відображена в табл. 2, і відповідає реальному стану речей, до певної міри потребує уточнення з огляду на те, що способи реалізації КСВ-ініціатив окремо не враховують їх цільового призначення з точки зору «кінцевих бенефіціарів», якими можуть бути внутрішні та зовнішні стейкхолдери, тобто зацікавлені сторони, які мають різний стосунок до банківських установ. Відповідно, вважаємо за необхідне, здійснити поділ векторної спрямованості КСВ українських банків з урахуванням цього аспекту проблеми. Відтак, цілком обґрунтованим виглядає поділ векторів КСВ українських банків на внутрішній і зовнішній. При цьому внутрішній вектор передбачає використання

таких способів реалізації КСВ-практик, як: запровадження соціальних пакетів для працівників банківських установ; інвестиції у розвиток персоналу (організація тренінгів, стажувань); прозорі програми мотивації та кар'єрного зростання; запровадження та дотримання етичних кодексів; адекватна нерівномірність у розмірах доходів працівників середньої ланки та управлінського персоналу тощо. Водночас, зовнішній вектор КСВ-діяльності банківських установ відображає спрямованість на реалізацію потреб зовнішніх стейкхолдерів через: пропонування соціально-зорієнтованих банківських продуктів та послуг; відображення в інвестиційному портфелі соціальних інвестицій; фінансування розвитку соціального бізнесу, венчурних проєктів, стартапів екологічного та соціального спрямування; діалог зі стейкхолдерами з дотриманням норм морально-етичної поведінки; мікрокредитування малозабезпечених категорій населення; корпоративну філантропію (підтримка соціально важливих заходів, благодійницька діяльність, спонсорство); реалізацію партнерських проєктів за участю влади, освітніх закладів; роботу в асоціаціях із законодавчими ініціативами; волонтерство; прозорість діяльності через публічний доступ до нефінансової звітності; соціально відповідальний маркетинг; участь у рейтингах КСВ тощо.

Війна в Україні з її руйнівними наслідками в економічній, соціальній, екологічній та інших сферах життєдіяльності спричинила нові виклики перед банківським сектором, які, насамперед, пов'язані з прийняттям відповідальних рішень. Затяжний воєнний стан зумовлює безпрецедентне становище для банківської системи – функціонування в напівзруйнованій країні, яка потребує значної фінансової підтримки. Прикладом КСВ-практик під час війни слугує банківська діяльність, яка спрямована, зокрема, на збереження бізнесу, клієнтів, працівників та допомогу ЗСУ. Відтак, з 24 лютого 2022 року банк ПУМБ інвестував у підтримку співробітників понад 130 млн. грн. у вигляді додаткових нарахувань до заробітної плати для працюючих в небезпечних регіонах, матеріальної допомоги

у випадку втрати чи пошкодження житла, поранення працівників, загибелі членів їхніх родин, виїзду родин з окупованих територій [21]. Банк спрямував 80 млн. грн. на підтримку ЗСУ (закупівлю радіостанцій, тепловізорів, бронежилетів, шоломів, тактичного одягу та взуття, коптерів, буржуйок, спальників), 40% броньованих машин банку ПУМБ здійснюють захист країни [21]. За ініціативи банку реалізовано проєкт «Ми однієї крові». Зібрані кошти у розмірі 2 млн. грн. перераховані ГО ДонорUA та «Агенти крові» на доставку крові в гарячі точки та закупівлю кровоспинних засобів для українських захисників [21].

Попри військові виклики українські банки на високому рівні зберігають роботу сервісів, забезпечують стійкість до кібератак, підтримку клієнтів кредитними канікулами та кредитування критично важливих сфер. Потребу у банківському фінансуванні вже наразі мають численні інфраструктурні проєкти, відбудова міст і промисловості. За цих умов банкам вкрай важливо узгоджувати свою діяльність з власними цілями, розширювати КСВ-практики, використовуючи при цьому максимально прозоро та відповідально фінансові ресурси.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Таким чином, виходячи з результатів проведеного дослідження, ми дійшли висновку, що корпоративна соціальна відповідальність є певною філософією банківської діяльності, яка покликана сприяти сталому розвитку шляхом «продукування» економічних, соціальних та екологічних вигод для усіх зацікавлених сторін (внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів) на підґрунті відповідальності, етичності та прозорості. Необхідним є зміщення акценту на: визначення саме цілей, яких необхідно досягти при взаємодії з кожним зі стейкхолдерів, чинників, що впливають на досягнення цих цілей та можливих ризиків. Розуміння КСВ не обмежується виключно отриманням прибутку, а включає широке коло зобов'язань, що у підсумку покликане сформувати переконання стосовно того, що головний результат відповідальної діяльності полягає у створенні спільної цінності.

КСВ займає особливе місце в діяльності вітчизняного банківського сектору, що зумовлено, зокрема, зростаючими кризами, наслідки яких вплинули, насамперед, на фінансовий та банківський сектор, пандемією Covid-19, війною в Україні, спонукаючи банки до усвідомлення важливості та гострої необхідності в реалізації політик корпоративної соціальної відповідальності. З цією метою банки активно впроваджують у практику роботи принципи корпоративного управління та КСВ, що дозволяє систематизувати регулювання банківської діяльності, регламентувати взаємодію зі стейкхолдерами, забезпечувати ефективну ІТ-підтримку прийняття управлінських рішень, підвищувати інформаційну відкритість банківської діяльності та, що особливо важливо, рівень довіри до банківської системи. Соціально відповідальний бізнес у банківському секторі характеризується багатогранністю напрямів реалізації. Банки здебільшого вдаються до використання соціальної та екологічної моделей КСВ, які у підсумку характеризуються різновидами соціальної підтримки. Як показав проведений нами аналіз КСВ-практик у вітчизняному банківському секторі, найбільші банки використовують декілька варіацій КСВ, здійснюючи вплив на різні сторони життя

суспільства. Окрім цього, банки схильні використовувати або ж розгалужену систему корпоративної соціальної відповідальності або ж обирати один напрямок роботи, реалізуючи його у повному обсязі.

В Україні КСВ банківських установ допоки знаходиться на стадії становлення, оскільки її запровадження вимагає ділової досконалості та цільової збалансованості. Після закінчення війни ефективна діяльність банків буде неможливою без системного впровадження основних принципів КСВ та включення останньої у бізнес-стратегії, що, у підсумку, сприятиме збільшенню результативності діяльності, залученню інвесторів, розширенню клієнтської бази. З огляду на відсутність уніфікованого підходу до впровадження КСВ, на нашу думку, зокрема держава мала б на законодавчому рівні заохочувати організації до імплементації соціальної відповідальності в практику своєї діяльності на основі, зокрема, прийняття відповідної Концепції реалізації державної політики у сфері розвитку соціально відповідального бізнесу, прийняття законів та нормативно-правових актів, які б мотивували бізнес, зокрема банківський, до активного впровадження очікуваних усіма зацікавленими сторонами стратегій КСВ.

Література

1. Bowen H. (1953) Social responsibilities of the businessman. *Harper & Row*. N.Y.
2. Davis K. (1960) Can business afford to ignore social responsibilities? *California Management Review*, p. 70
3. Davis K. (1967) Understanding the social responsibility puzzle: what does the businessman owe to society. *Business Horizons*. Vol. 10 (4), pp. 46-47
4. Ackerman R. W. (1973) How companies respond to social demands. *Harvard Business Review*. Vol. 51(4), pp. 88-89
5. Sethi, S. P. (1975) Dimensions of corporate social performance: An analytical framework. *California Management Review*, 17(3), pp. 58-64
6. Frederick W. C. (1978) 1994. From CSR-1 to CSR-2: the maturing of business-and-society thought, pp. 154-155
7. Carroll A. B. (1979) A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of Management Review*. Vol. 4(4)
8. Carroll A. B. (1991) The pyramid of corporate social responsibility: toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*. Vol. 34(4), p. 43
9. Wood, D. J. (1991) Corporate Social Performance Revisited. *The Academy of Management Review*, 16, pp. 691-718
10. Schwartz M. (2003) Corporate social responsibility: a three-domain approach. *Business Ethics Quarterly*. Vol. 13(4), p. 509
11. Wood, D., Logsdon J. (2002) 'Business Citizenship: From Individuals to Organizations', in R. Edward Freeman and Sankaran Venkataraman (eds), *Ethics and Entrepreneurship*, The Ruffin Series of the Society for Business Ethics, 3, 59-94
12. Супрун Н. А (2009) Корпоративна соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку. *Економіка і прогнозування*. № 3. С. 61-74. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_09_3_61_uk.pdf
13. Грішнова О. (2010) Соціальна відповідальність бізнесу: сутність, значення, стратегічні напрями розвитку в Україні. *Україна: аспекти праці*. №7. С. 3-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2010_7_3

14. Колот А. М. (2013) Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів. *Економічна теорія*. № 4. С. 5-26
15. Зінченко А., Саприкіна М. (2017) Розвиток КСВ в Україні: 2010-2018. Київ: Видавництво «Юстон», 52 с.
16. Основна статистика корпоративної соціальної відповідальності у 2023 році. URL: <https://zipdo.co/statistics/corporate-social-responsibility/>
17. Principles for Responsible Banking. URL: <https://www.unepfi.org/banking/bankingprinciples/>
18. Пасінович І. І., Сич О. А. (2022) Розвиток корпоративної соціальної відповідальності банків в Україні в контексті сталого розвитку. *Інтелект XXI*. №2. С. 43-50
19. UKRSIBBANK оновив КСВ-політики, які регулюють взаємодію з чутливими секторами економіки. URL: <https://ukrsibbank.com/news-post/ukrsibbank-onoviv-ksv-politiki-yaki-regulyuyut-vzaemodiuyu-z-chutlivimi-sektorami-ekonomiki/>
20. Льченко-Сюйва Л. В., Слюсарчук О. П. (2019) Соціально відповідальна інвестиційна діяльність як чинник сталого розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. № 10. С. 109-114
21. Кузнєцов В. КСВ воєнного часу. Топ-10 компаній. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/reitingi/ksv-voennogo-chasu-top-10-kompaniy-22122022-471409>

References

1. Bowen H. (1953) Social responsibilities of the businessman. Harper & Row. N.Y.
2. Davis K. (1960) Can business afford to ignore social responsibilities? *California Management Review*, p. 70
3. Davis K. (1967) Understanding the social responsibility puzzle: what does the businessman owe to society. *Business Horizons*. Vol. 10 (4), pp. 46-47
4. Ackerman R. W. (1973) How companies respond to social demands. *Harvard Business Review*. Vol. 51(4), pp. 88-89
5. Sethi, S. P. (1975) Dimensions of corporate social performance: An analytical framework. *California Management Review*, 17(3), pp. 58-64
6. Frederick W. C. (1978) 1994. From CSR-1 to CSR-2: the maturing of business-and-society thought, pp. 154-155
7. Carroll A. B. (1979) A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of Management Review*. Vol. 4(4)
8. Carroll A. B. (1991) The pyramid of corporate social responsibility: toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*. Vol. 34(4), p. 43
9. Wood, D. J. (1991) Corporate Social Performance Revisited. *The Academy of Management Review*, 16, pp. 691-718
10. Schwartz M. (2003) Corporate social responsibility: a three-domain approach. *Business Ethics Quarterly*. Vol. 13(4), p. 509
11. Wood, D., Logsdon J. (2002) Business Citizenship: From Individuals to Organizations, in R. Edward Freeman and Sankaran Venkataraman (eds), *Ethics and Entrepreneurship*, The Ruffin Series of the Society for Business Ethics, 3, 59-94
12. Suprun N. A (2009) Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist yak chynnyk staloho rozvytku. *Ekonomika i prohnozuvannia*. № 3. S. 61-74. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_09_3_61_uk.pdf
13. Hrishnova O. (2010) Sotsialna vidpovidalnist biznesu: sutnist, znachennia, stratehichni napriamy rozvytku v Ukraini. *Ukraina: aspekty pratsi*. №7. S. 3-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2010_7_3
14. Kolot A. M. (2013) Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist: evoliutsiia ta rozvytok teoretychnykh pohliadiv. *Ekonomichna teoriia*. № 4. S. 5-26
15. Zinchenko A., Saprykina M. (2017) Rozvytok KSV v Ukraini: 2010-2018. Kyiv: Vydavnytstvo «Iuston», 52 s.
16. Osnovna statystyka korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti u 2023 rotsi. URL: <https://zipdo.co/statistics/corporate-social-responsibility/>
17. Principles for Responsible Banking. URL: <https://www.unepfi.org/banking/bankingprinciples/>
18. Pasinovich I. I., Sych O. A. (2022) Rozvytok korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti bankiv v Ukraini v konteksti staloho rozvytku. *Intelekt KhKhI*. №2. S. 43-50
19. UKRSIBBANK onovyv KSV-polityky, yaki rehuliuuiut vzaemodiiu z chutlyvymy sektoramy ekonomiky. URL: <https://ukrsibbank.com/news-post/ukrsibbank-onoviv-ksv-politiki-yaki-regulyuyut-vzaemodiuyu-z-chutlivimi-sektorami-ekonomiki/>
20. Ilchenko-Siuiva L. V., Sliusarchuk O. P. (2019) Sotsialno vidpovidalna investytsiina diialnist yak chynnyk staloho rozvytku. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 10. S. 109-114
21. Kuznietsov V. KSV voiennoho chasu. Top-10 kompanii. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/reitingi/ksv-voennogo-chasu-top-10-kompaniy-22122022-471409>

Abstract**SHYMANSKA Oksana, HDAL Ivan*****Practical aspects of the corporate social responsibility implementation (on the example of the domestic banking sector)***

In modern economics, both at the global and national level, there is a paradigm shift from exclusively market values to the values of socio-economic development, which prompts businesses to take into account the principles of corporate social responsibility (CSR), which represents a voluntary response to social problems, the fulfillment of moral and ethical requirements formed by society. Companies, realizing the advantages of a socially proactive position, are increasingly involved in solving social and environmental problems on a systemic basis, thereby strengthening their own reputation and positive image. This is especially relevant for banking institutions that are characterized by unstable functioning. The profitability of banks today is determined not only by their technological level in terms of providing services, however increasingly by their "profile" in the social environment, the foundation of which is reputation and compliance with the principles of social responsibility, which, at the same time, play the role of triggers in the formation of the foundation of trust in banking institutions. According to the results of the research, it was found that CSR practices implemented by Ukrainian banks are generally aimed at integrating the principles of social responsibility into corporate policy and the strategy of social investment growth in accordance with the interests of both internal and external stakeholders. Despite the fact that socially responsible business in the domestic banking sector is characterized by multifaceted implementation directions, banks generally use social and environmental CSR models, which mostly reflect the types of social support. The largest banks resort to a variable approach in the implementation of CSR initiatives that have an impact on various aspects of society. Other banks tend to use either an extensive system of corporate social responsibility, or choose one line of work, implementing it in full. CSR in the domestic banking sector is currently in its infancy, as its implementation requires business excellence and targeted balance.

Keywords: banks, stakeholders, banking sector, corporate social responsibility (CSR), responsible banking, Sustainable Development Goals, CSR practices, CSR vectors

Стаття надійшла до редакції 15.12.2023 р.

Бібліографічний опис статті:

Шиманська О. П., Гдаль І. О. Практичні аспекти реалізації корпоративної соціальної відповідальності (на прикладі вітчизняного банківського сектору). *Innovation and Sustainability*. 2023. № 4. С. 98-107.

Shymanska O., Hdal I. (2023) Practical aspects of the corporate social responsibility implementation (on the example of the domestic banking sector). *Innovation and Sustainability*, no. 4 pp. 98-107.